

DE MASSILIENSIUM REBUS

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD MAGISTRIHONORES

AB AMPLISSIMO

HISTORICORUM ET PHILOLOGORUM ORDINE DORPATENSI

RITE IMPETRANDOS

IN PUBLICO DEFENDET

ADOLPUS SONNY.

Adversarii erunt:

Gnillelmns Hoerschelmann P. P. O., Ludovicus Mendelssohn P. P. O., Georgii
IHekler Mag. Gr. Comp.

PETROPOLI.

TYPIS ACADEMIAE IMPERIALIS SCIENTIARUM.

MDCCLXXXVr.

DE MASSILIENSIIUM REBUS

QUAESTIONES.

Ex decreto ordinis Historicorum et Philologorum publicatum.
Dorpati, die XIX mensis Martii a> MDCCCLXXXVII.

Dr. Leo Meyer
h. t. decanus.

ADOLFUS SONNY.

PETROPOLT.
TYPIS ACADEMIAE IMPERIALIS SCIENTIARUM.
MDCCCLXXXVII.

Sententiae controversae.

Ex decreto ordinis Historicorum et Philologorum publicatum.
Dorpati, die XIX mensis Martii a. MDCCCLXXXVII.
№ 41.

Dr. Leo Meyer
h. t. decanus.

1) Aeschyl. Agam. v. 385 sqq. Weckl. = 360 sqq. Kirchh. sic restituendos esse conicio:

TrsoxvTai S' ey/tovouff' (cod. eyovou;)
aTO>.u.r,Tuv 'Apd (cod. ap*/))
TFVEOVIUV [;st^ov r, oV/faiw;.

2) Aeschyl. Agam. v. 670 W. = 643 K. w; [;>.r,T ev dpjAw joiixaTo;
^aXvjv l^eiv; pro dppo scribo 6pprj.

3) Aeschyl. Sept. v. 263 W. = 259 K. scripturam ecdr-fAaa-v, quam prima manus cod. Med. et scholiasta exhibent, vestigium genuinae lectionis esse puto ab emendatoribus male neglectum.

4) Aristoph. Nub. v. 1474 iniuria spurius esse creditur.

5) Dion. Chrys. or. IV § 91, 7 Emper.=p. 169 Reiske pro TIXSOV
ou elvai scribendura esse arbitror TXEOVSXTSIV.

6) Dion. Chrys. or. VII § 22, 2 = p. 228 R. efevi<ja|Aev 8e auTov
uc eSuvdiJieOa [/aXicrTa; lege xaXXwTa.

7) A.Nauckium Verg.Aen. II 97pro «/mic mihiprima malilabes»
recte restituisse «lmeC etc» imitatione, qua Pompeius Trogus (Iust.
XVII 1,5) hunc locum expressit, demonstratur.

8) Liv. XXI 44,9 «si hoc bene fixum omnibus destinatum in animo est» non ita sanari arbitror cum editoribus, ut aut «bene fixum» deleatur aut ante «destinatum» «si» vel «et» inseratur; immo «destinatum» ut glossema eiciendum esse duco.

9) Ovid. Fast. II 192 «Maenaliam *tactis* ne lavet arcton aquis»; pro «*tactis*» repone «*tacitis*».

10) Stat. Silv. I 3, 20 sqq.:

«ipsa Anien (miranda fides) infraque superque
«*saxeus*, hic tumidam rabiem spumosaque ponit
«*murmura*».

«*saxeus*» corruptum esse videtur ex «*lacteus*».

11) Iust. XLII 4, 13: «ubi dolor *voci viam* (codd. vocem) laxaverat» scribendum censeo.

12) Avien. Or. Mar. v. 340: «et distineri [*utrosque*] milibus tribus»; pro «*utrosque*», quod Wernsdorfio debetur, «*latera*» supplendum est.

13) Aeschylus codex Mediceus ex exemplo litteris *minusculis* exarato descriptus est.

14) Quod apud Curtium Rufum (V 13, 2) occurrit Tabae oppidum idem est atque Thara vicus Iustini (XI 15, 1) et Tayai TC6>I? Arriani (III 20, 1). Etenim cum Trogius in nomine Graeco legendo oculis falsus esset (PArAl-TAPAl), Curtius Rufus *hunc exscribens* simili lapsus est errore (TARAE-TABAE).

15) Quae G. Gotz (in progr. Jenensi 1884/85) de Statii Silvarum variis lectionibus e vetustissimo Poggii codice Sangallensi marginibus editionis principis in bibliotheca Corsiniana adservatae ab Angelo Politiano enotatis disputavit, fundamento carent quippe in prava illarum notitia posita.

1G) Scholia, quae in cod. Laur. 69, 33 ad Philostrati Vitam Apollonii adscripta leguntur et a Kaysero partim sunt edita, ab Aretha Caesareae Cappadociae archiepiscopo composita esse suspicor.

De Iustini rerum Massiliensium enarratione.

Cum a reliquis scriptoribus de Massiliensium rebus paucissima eaque valde abrupta et disiecta tradantur. conspectus ille a Iustino (XLIII 3, 4—5, 10) e Pompei Trogi opere conservatus, quo vetustior Massiliensium historia comprehenditur. quavis et ipse exiguus sit ac confusus, ad res huius urbis cognoscendas maximi est momenti. Qui quanquam saepius a viris eruditibus tractatus est, restant tamen quae aut nondum satis sint animadversa aut aptius fortasse, quam adhuc factum est, exponi possint.

Atque si primum de origine eorum, quae apud Iustinum leguntur, quaesiveris, Trogius non ab ipsis Massiliensibus Gallisque illa accepisse crediderim. Quae sententia a plerisque viris doctis probata eo solo nititur argumento, quod Trogius a Yocontiis, Gallorum vel Ligurum gente haud procul Massilia habitante, oriundus fuit. Immo Graecum illum scriptorem, cuius opus effinxit Trogius, sive Timagenes is fuit sive quis alius, etiam hoc loco ab eo expressum esse consentaneum est. Ille quoniam hauserit fontem, haud facile dixeris. Theopompi manum apud Iustinum agnoscere sibi videbatur Miillenhoff»). Sed ne constat quidem Massiliensium res ab eo tractatas fuisse. Probabilius ad Timaeum relegantur quae apud Iustinum tradita sunt. Hic enim gravissima utebatur auctoritate in historia regionum sub occasu i>ositarum explananda, et ad eundem recedere constat quae idem Iustinus de

tribuere non ausus sim, cum argumenta e nominum etymologiis petita mirum quantum sint lubrica.

Phocaeensium manum «temporibus Tarquinii regis» Massiliam condidisse Iustinus auctor est.—Consentit igitur cum Timaeo, qui Massiliam 120 annis ante pugnam Salaminiam constitutani fuisse prodiderat eandem sententiam Aristotelem complexum fuisse ex Harpocrate colligitur, qui (s. v. *M7.rja7.li7.*) haec exhibet: 'Jcoy.pa.Tr.; IISV (P7)jv ev 'Ap/^Sau.w w? <D>Mx,ait; cpuyovTSi; TIIV TOU [j.sya^ou (iatjtlllo)? SsT-OTilxv v.c MaiaXia v a.77My.v,<7av OIT CU 77po TOOTWV TMV /povo>v r;^Yj 0—6 'D>M/afuv (o/.WTO ri Ma<7>7aXia y.at 'AOITOTSXV); ev TY; MaccaXtwTwv 7io)TT=ia fcr.Xou— Eodem spectat Livii (V 35) testimonium, qui Massiliam, sicut Iustinus, «Tarquinio Prisco Romae regnante» conditam esse refert. — Consentunt denique etiam Eusebius (chron. ed. Schoene p. 92) et Solinus (II 52), quorum ille Massiliae initium ab anno IV ol. XLVI, hic ab ol. XLV repetit.

Sed cum anno c. 542 Phocaea a Persis expugnata pars incolarum Massiliam concessisset¹⁾, nonnulli posterioris aetatis scriptores rem tam prave intellexerunt, ut Massiliam tum demuin conditam esse putarent, — Cuius erroris primum commissi Isocrates insimulari solet; at iniuria. In Archidamo (c. 4) enim eximii libertatis amoris exempla afferens <D>wyaek inquit qeOyovTsc; TVJV (iactXew; TOU tj.syaXou o'e-7ICOTIdav SKXITCOVTS? TYV 'Aaiav ei? Ma<7>jaXia v 7uwy.rj<7av. Quibus in verbis nihil inesse apparet, quo Massiliam id temporis conditam esse significetur²⁾.

urbis, ita illa ad fluvii nomen vide quam bene quadret. — Si quis vero etymologiae Schroederianae dsain 0 litteram utpote leniter spirantem duobus sigma reddi non potuisse opponere voluerit, idem in voce *ursswTzoq* factum esse scito.

1) Ps. Scymn. 211: ev xj AcruftTbf) ok TauTvjv exTterav | 7IPI TYS uaxr)S Trj; ev 2aXau.Tvt yevo(j.evy)c; | EIEIIV IPOIEPOV io<; cpaav EXAT&v etxocrtv | .Ti|xato; OUMC; terTOpeT Se TMV XTtdtv.

2) Hdt. I 163 sane huius rei nullam facit mentionem, cum Phocaeenses relicta patria primum Chium, deinde Corsicam navigavisse ibique V annos moratos Carthaginiensibus et Etruscis lacessentibus Hyelam condidisse narrat. — Sed habemus illa de re certum Antiochi Syracusani testimonium a Strabone conservatum (p. 252): <f>c| SAVIIOXO<; <D>wxaiac; aXouavjc; UCP Ap7ra You TOU Kupou <7IPATJ you TOU? ouvajJ-evouc; Ejj.jiavTa<; E? TA axapy) TRAVOIXIOU; irXeuuat ipaTOV EC; Kupvov xat MassaXtav UETO. KpeovItaSou' 7OYUJIVTa<; Se TMV 'EXevjv XITAAI. Ubi cave cum Casaubono 'AXaXia v scribas. — Strabonem enim Antiochi verba male contraxisse apparet. Cf. Meltzer Gesch. d. Karth. I p. 485.

3) Harpocratio sane Isocratis verba de Massilia tum condita intellexisse videtur; sed nullo pacto ex eius loco Aristotelem illum Isocratis errorem quem voluit, refutavisse colligi posse puto, id quod Classen (ad. Thuc. I 13 append.)

Eiusdem sententiae auctores afferri solent Aristoxenus Tarentinus (frg. 23 Miill.): r,v (sc. TVJV 0T:6 'Ap-ayou TOO MvSou 'Iwvww -oXtopyia v y.ai ava<jTa<Jtv) <D>wy.ae^ cpuyovTs? Ma<7>7aXta v wjtr,uav et Timagenes (frg. 7 Miill.) = Ammian.Marcell. (XV 9, 7): «a Phocaea vero Asiaticus populus Harpali inclementiam vitans, Cyri regis praefecti, Italiam navigio petit; cuius pars in Lucania Veliam, alia condidit in Viennensi Massiliam». — Qui tamen non ipsi in hoc errore versati esse videntur, sed verba eorum ab excerptoribus male intellecta esse crediderim; id quod faeilime sane fieri potuit, — Restant pravae huius sententiae auctores Hyginus (apud Gellium X lfi, 4), Seneca (cons. ad Helv. 8), Pausanias (X 8, fi), Solinus (II 52), qui quanquam de tempore cum Timaeo Aristotele reliquis consentit, ipse quoque Phocaeenses Persarum adventu fugatos fuisse ait; Isidorus (Orig. XVI 03), Eustath. (ad Dion. Per. 75).

His nullius momenti scriptoribus]>lerumque addi solet gravissimus, Thucydidem dico, apud queni haec leguntur (I 13): <D>wyavJ; TS Ma<7>axXia v oiy.t^ovT&c; Kap/r,o^oviouc; evty-wv vauu.a/ouvrec; — Qui tamen locug vario modo a viris doctis explicatus est, — Priores enim Thucydidis editores quin verba Ivty.wv vauu.a/ouvTsc; pugnam apud Alaliam commissam spectarent, qua Phocaeenses post patriam a Persis expugnatam in Corsicam profecti Carthaginienses devicerunt Etruscosque, nulli dubitaverunt Thucydidemque in ea sententia fuisse, ut Massiliam post captam Phocaeam conditam esse crederet, persuasum habuerunt, — Quo errore turpissimo ut auctoreni diligentissimum liberaret, Dederich, qui primus de Massiliae conditae temporibus accuratius quaesivit³⁾, verba Ma<7>7aXia v oty.ifovTs? non de Massilia tum condita accipienda, sed hunc in modum explicanda esse putavit: «bei der allmahlichen Colonisierung und Cultivierung des Landes», «bei der Fortentwicklung der Macht der gegründeten Colonie»; verba autem svixwv vauu.a/OUVTSC; non ad pugnam Alaliensem, sed ad alia quaedam bella a Massiliensibus cum Carthaginiensibus aliquanto post illam pugnam gesta referri voluit, — Sed neque ista oixi^stv verbi explicatio stare potest et pro <D>wyar;(Thucydidem Ma<7>caXtwTat dicturum fuisse exspectares. Item C1 asscn³⁾ verba =vty.wv vau;jr.a/ouvT&c; non ad i>ugnam apud Alaliam

ex eis effici voluit. Cui sententiae vel xat particula ab Harpocrate addita refragatur, nisi forte etiam alios Isocratem refellisse arbitretur.

1) Rhein. Mus. IV (1836) p. 99 sqq. FJ. Jhrb. 117 p. 589.

2) In appendice editionis Thucydeae tertium emissae; in prioribus editionibus eandem fere atque Dederich amplexus erat sententiam.

commissam, sed ad alia Carthaginensium bella pertinere arbitratur. Quae tamen non cum Dederico post annum 587 a. Chr., sed multo maturius gesta esse vult. rhocaecnses enim c. annum 600 a. Chr., cum Massiliam essent condituri, Poenos identidem (hoc ex imperf. evixwv concludit) devicisse putat. — Ad eadem bella aliorum quoque scriptorum refert locos, Paus. X 18,7, Strabo p. 180, Iustin. XLIII 5, 2. Hi tamen Massiliensium, non Phocaensium spectant victorias, non c. annum 600 a. Chr., sed quinto saeculo reportatas, qua de re infra fusius exponetur. — Pausaniae vero locum, qui est X 8, G: oi oH MacrexaAiwTa'. <D>wxawv siciv a-otx.ot TWV SV Twvioc, ixoipa x.ai aurr, TWV TIOIS "ApTeayov TOV Mr.Sov cpuyovTwv ex.0wx.aiaic; ysvofAsvoi o'e vaucriv eT:ix.paTsc7Tspot Kap^rj^oviwv Tr,v TS yv]v rjv S^OUCJIV ex.Tr,o-avTO x.ai eeri f/iya acpixonTo suSaij.oviac;, ad pugnam *Alaliensem* pertinere inde efficitur, quod Massiliam a Phocaensibus Persarum adventu e patria fugatis conditam esse dicit. — Nulla igitur bellorum illorum, quae Classen c. annum 600 gesta esse statuit, apud veteres scriptores exstat memoria. — Sed etiam ob aliam causam Classenii sententiam nullo pacto ferri posse puto. — Ipse enim temporis ordo, quo res a Thucydide narratae inter se sunt nexae, ei quam maxime repugnat. — Thucydides enim a quibus initiis Graccorum res maritima profecta sit, breviter percurrrens primos multum classe polluisse ait Corinthios, a quibus Ameinoclem navium aedificatorem ad Samios venisse annis fere trecentis kz Tr,v TSXsuttiv TOU'S TOU ttoXsjaou i. e. c. annum 704 a. Chr. n. (velc. 721 si cum Ullrico prooemium a Thucydide statim post TOV 8sx.asTr,v 7:6/st,ov conscriptum esse putas). Eisdem Corinthios c. annum 664 (vel 681) a. Chr. n. primam, quam hominum memoria completatur, pugnam navalem Corcyraeis edidisse. Multo vero post (-olu CrjTspov) Cyro(558—529) et Cambyse (529—522) apud Persas regnantibus Iones classem sibi comparavisse bellumque cum Cyro gerentes aliquod per tempus maris imperium obtinuisse. Cambyse deinde regnante Polycratem Sami tyrannum rebus maritimis valuisse et cum alias insulas suae fecisso dicionis tum Rheneani captam Apollini Delio consecravisse. — Iam quaero, nuinThueydidem, postquam reliqua servato temporis ordine narravit maritiinasque Graecorum res usque ad Cambysen persecutus est, verbis <D>wxarc; TS Mao-?a/iav oix.i^ovTsc; Kap/r,i^oviou; evixwv vauj/.a/ouvTsc ad annum 600 a. Chr. redire vcrisimile sit. — Atque hoc eo magis esset mirandum, quod etiam in eis, quae sequuntur (c. 14), temporis ordinem retinet, cum post Cainbysen deinceps Dareum, Sc *i.txy.* Kau,iuio-riv HspTcov spaffi/ueo-s, et Xerxem commemoret.

CuinnqcDederici neque Classeni explicatioferripossit, svix.wv vaujcaxo^vTs? ad pugnam apud Alaliam commissam referamus, Mao-cra-Viav oix.i^ovTsc; de Massilia tum condita intellegamus necesse est. — Quid igiturV credemusne Thucydidem eodem errore lapsum esse quo Hyginum, Senecam, reliquosV Quod mea quidem sententia nullo pacto admitti potest.

Sed aliis quoque difficultatibus laborat hic locus. Nani primum quidem non intellegitur, cur Phocaenses a ceteris Ionibus, quos in universum rebus maritimis multum valuisse et cum Cyro bellavisse dicit Thucydides, seiungantur atque nominatim efferantur. — Deinde temporum series his verbis interpellatur. Etenim cum haec ad rem pertineant anno 537 vel 536 a. Chr. n. gestam, quae antecedunt ad Cambysis, quae sequuntur ad Darei tempora referuntur. — Tum imperfectum evix.wv, quanquam saepius cum apud alios scriptores tunc apud Thucydidem¹⁾ pro aoristo usurpatur, hoc quidem loco, ubi de rebus simillimis aut praesentia aut aoristi adhibeantur, de una illa apud Alaliam pugna mire dicitur, id quod Dederich et Classen recte nonnuerunt. Accedit quod etiam sequentia verba SuvaTWTaTa yap Taura TWV vauTtx.wv r,y magnam habent offensionem, quamobrem recte iam Classenio susjecta fuerunt²⁾. Etenim sicut apud Thucydidem inferuntur vix alio quam ad Pliocaccenses et Carthaginenses ca rettuleris. Id tamen ferri non potest, quoniam Thucydides de solius Gracciae rebus maritimis disserit. Quamobrem a plerisque editoribus ad omnes Graecorum civitates, quae in antecedentibus sunt enumeratae, pertinere putantur. Sed, ut talem recapitulationem hoc quidem loco supervacaneam omnino atque languidam videri omittam, illarum civitatum classes potentissimas fuisse in universum dici non poterat. Nam primum sicut paulo inferius³⁾ ev TSJ 'EXXaSt vel tale quid addi debebat. Deinde vero ne ita quidem sententia recte habuisset. Siciliensium enim tyrannorum et Coreyraeorum classes, quae postea commemorantur, sine dubio illis superiores fuerunt, quippe quibus Tptrpei? ks TrXrjdo? essent.

Quae cum ita sint, verba <D>wxarc; TS MacrexaIav oix.i^ovTsc; Kap-y_r,Soviouc svixwv vaup-a/ouvTsc; SuvaTcoTaTa yap TauTa TWV vauTtx.wv

1) Cf. e. g. I 100, 1; 116, 1.

2) In prioribus Thucydidis editionibus. Cum Thucydidem tertium emitteret sententiam suam mutavisse videtur.

3) C. 14, 2 TauToc fap TSAETOCIC* TIO Tr,< Zspcjou cjTpaTsiac; VAUTIXA icio'XsYa ev T?) 'EXXaSt xaTecJTv).

r,v» a Thueydide abiudicanda esse eenseo¹⁾. — Quae ab interpolatore esse profecta vel ex concisa atque delumbata sententiae forma perspicitur. — Quod ne solus concipere videar, Meltzeri⁴⁾, incorrupti profecto testis, quippe qui de verbis eiiciendis nullus cogitaverit, testimonium afferam: «die Notiz sieht aus wie nachtraglich (a Thucydide scilicet!) eingefügt». — Sin vero quomodo factum sit quaeris, ut haec ab interpolatore adderentur, magna intercedit similitudo inter ea, quae Thucydides de rerum maritimarum apud Graecos primordiis tradit, et ea, quae Herodotus (praesertim I 153 sqq.) de eadem re narrat¹⁾. — Quamobrem facillime fieri potuit, ut is, qui Herodoti novisset narrationem, hoc Thucydidis loco perlecto illam Phocaeensium victoriam celeberrimam, post Herodotum saepissime apud oratores philosophos historicos commemoratam, desideraret paucisque verbis in margine additis attingeret; quae postea in textum irrepserunt. — Cum autem Massiliam tum demum a Phocaeensibus conditam esse putaret, ut plerique posterioris aetatis scriptores, foedum errorem auctori diligentissimo inculcavit. — Idem de una illa pugna imperfecto usus est, quod cum per se recte habeat, propter antecedentia praesentia et aoristos sententiam inclinat, Verbis autem SuvaTokaTa ydp etc. indicare voluit interpolator, cur Phocaeenses et Carthaginienses afferendos esse putavisset²⁾).

Sed iam ad Iustinum redeamus.

Phocaeensium illam nianum priusquam in Galliam pergeret, ostio Tiberis invectam amicitiam cum Romanis iunxisse tradit. Quae narratio quanquam plerumque a Trogo ficta esse putatur, e quidem non video, cur non eatenus pro vera haberi possit, ut Phocaeenses Massiliensesque iam Tarquinii Prisci aetate aliquod commercium cum Latinis et Romanis exercuisse credamus. — Etruriam antiquissimis temporibus eos adisse et Herodoti testimonio et thesauro apud Volaterras

1) Iam Hoese Fl. Jhrb. 115 (1877) p. 257 verba Ma<7<jaX'av olxt'ovTsc; aliena manu addita esse iudicaverat. — Qua tamen athetesi non omnes difficultates remouentur.

2) Gesch. d. Karth. I p. 485.

3) Quae tanta est, ut U. Koehler (comment. in hon. Mommseni p. 370) Thucydidem sua ex Herodoto hausisse non iniuria contendere videatur. Cui sententiae multi viri docti propter hunc ipsum maxime, de quo agimus, locum repugnaverunt.

4) Emblemata quorum summa ex aliis petita est scriptoribus, apud Thucydidem verbi causa etiam 193,5 (cf. Herbst Phii. 1879 p. 551) et III 84 (cf. Steup N. Rhein. Mus. 1869, p. 350—361; 1872 p. 637; contradixit Stahl N. Rhein. Mus. 1872 p. 278—283; 1873 p. 622—624) inveniuntur.

effosso¹⁾ satis constat. Romanos autem Tarquinio Prisco regnante cum Graecis aliquod commercium habuisse Cicero²⁾ testis est, qui de illa aetate «influxit, ait, non tenuis quidam e Graecia rivulus in hanc urbem, sed abundantissimus amnis illarum disciplinarum et artium». — Quorum «disciplinarum et artium» plerasque a Phocaeensibus eorumque colonis acceperunt Romani³⁾. Imprimis antiquissima deorum simulacra ab eis mutuata sunt⁴⁾. Deos autem per simulacra colere ipsa quoque Tarquinii aetate Romani instituerunt⁵⁾.

Quae apud Iustinum sequitur narratiuncula de Phocaeensium duce a filia regis barbarorum per aquam porrectam in matrimonium electo iam ab Aristotele sv T?J Mx<j<7aXto>Tcov vroX-.Tsta¹⁾ tradita fuerat, Desolis personarum nominibus non constat inter utrumque. Iustinus enim Phocaeensium ducem Protim, virginem Giptim vel Gyptim appellat; Aristoteles contra illi Euxeno, huic ante matrimonium Pettae, postea Aristoxenae, filio autem eorum Proti nomina fuisse prodiderat²⁾. (De Nani, barbarorum regis, nomine consentiunt.) Atque Euxeni et Aristoxenae nomina ex ipsis rebus conficta esse apparet; Pettae contra et Giptis diversitas valde mira videtur. Quamobrem Trogum in Graeco nomine legendo oculis falsum fuisse haud ab re conieceris³⁾.

Eabella ab Aristotelo et Trogo prodita quam mire congrueret cum narratione, quae Charcis Mytilenaeus apud Persas divulgata fuisse rettulerat⁴⁾, E. Rohde⁵⁾ animadvertit. Qui hanc quippe copiosorem

1) Cf. Gamurrini Periodico di Numismatica e Sfragistica diretto dal march. Strozzi (Firenze) 1872 (IV) p. 208. 1874 (VI) p. 55.

2) De rep. II 19 § 34. 3) Cf. Lange Rom. Staatsalterth. I p. 435.

4) Strabo p. 180 ligueum Dianae Aevtinae simulacrum eadem figura fuisse dicit atque Artemidis Massiliensis effigiem. — Idem (p. 601) Minervae ijoava Phocaeae, Massiliae, Romae asservata comparat.

5) Varro (ap. August. de civ. dei IV 136; Plut. Num. 8) Romanos per 170 annos nulla deorum simulacra habuisse tradit.

6) Unde ab Athenaeo XIII p. 576 affertur.

7) Propius ad Iustinum Plutarchus accedit Sol. c. 2: evtot (sc. eu.7topoc) II xa\ TtoXcov u.£YaXo>v o;xt<jTat Y£Yova<jtv u? xa't 6 MaavaXtac; I!p<oTo; UHO KEXTOIV TOIV cl£pt TOV PoSaviv aYa7rT)d£U; ubi I!pofTe; scribebuntur.

8) Haec est Gutschmidii sententia, cum codicis Casinatis scriptura «gestis» nisus apud Iustinum «Geptis» pro «Gyptis» vel «Giptis» reliquorum librorum restitui vult. (vide praef. ed. Ruelhianae p. L). Putat igitur »TIEtta a Trogo [Erif/j], lectum esse. (De similibus Trogi erroribus cf. Gutschmidium Lit. Centralbl. 1872 p. 659.)

9) Athen. I.1. Similia etiam in libro regum (schah-nameh) Ferdusii et in fabulis quibusdam Indicis inveniri Rohde ostendit.

10) Der griech. Roman p. 41 sqq.

magisque expressam quasi fontem fuisse arbitratur, unde narratiuncula illa de Massiliae origine paulo tenuior atque aridior derivata sit. Phocaeenses scilicet Asiae cum gentibus rem gerentes fabellam illam fervidis Asianorum ingeniis excogitatam exceperunt Massiliamque transulisse. Quanquam etiam contrarium factum esse potest, ut simplicior Graecorum fabula ab Asianis excepta in maius auferretur atque amplificaretur.

Eadem fere condicio est fabellae a Iustino huic adnexae. Qua Ligurum contra Massilienses insidiae a muliercula Graeci alicuius iuvenis amore incensa patefactae esse narrantur. Eadem enim de Meliis Cryssam (Plut. de mul. virt. 8 = scr. mor. p. 304 Diibn.) et de Phocaeensibus Lampsacum (Plut. de mul. virt. 18 = p. 315) condentibus traduntur. Qua re hanc quoque fabulam ex Ionia a Phocaeensibus Massiliam translata esse apparet. — A Massiliensibus autem et huic et illi aliquid aetiologici admixtum est. Protim enim Protiadarum, quod genus Aristoteles sua aetate Massiliae floruisse tradit, heros eponymum esse apparet; a Ligurum autem incursione «solemni Floraliorum die» facta Iustinus Massiliensium morem etiam pacis temporibus atque adeo festis diebus urbem velut ab hostibus obsessam custodiendi repetit¹⁾.

Quanquam igitur singula harum narrationum ficta atque commenticia esse apparet, tamen Phocaeenses initio quidem benigne a barbaris exceptos amicitiam cum eis exercuisse concludi potest; cum vero magnis augerent incrementis, hostilia a Liguribus passos esse; quos tamen cum bellum Graecis intulissent, magna profligatos esse strage. — Etiam nomen gentis illius Liguris, quacum bellum gesserunt Massilienses, et fabula enucleari potest. — Recte enim Mtillenhoff²⁾ Comani regis nomine ipsam Kopxwv gentem, cuius in finibus Massilia sita erat, indicari intellexit³⁾.

De Ligurum bellis quae in dulcedinem fabulae composita esse vidimus, simplicibus verbis hoc modo a Iustino traduntur: «ScdLigures incrementis urbis invidentes Gracos assiduis bellis fatigabant, qui periculo propulsando in tantum eniterunt, ut victis hostibus in captivis

1) In fabula a Charete tradita duae narratiunculae in unum confatae esse videntur. Nam mariti per poculum traditum delectus nihil cohaeret cum specie secundum quietem visa adamataque et cum virginis a patre recusatae raptione.

2) Similem morem in urbe inter truces barbarorum gentes posita non mirandum Livius Emporiis Massiliensium in colonia fuisse tradit XXXIV 9, 5.

3) D. A. p. 179. 4) Ptolem. II 10, 8. — Cum antea Μαρίτρατα Κουτίοωv Τούχα; legeretur, C. Müller ex optimis codd. Κουτίοωv restituit.

agris multas colonias constituerent» (c. 3,13). Ad eadem bellapertinere apparet, quae paulo inferius (c. 5, 1) a Iustino subiunguntur: «Tost haec niagna illis cum Liguribus, magna cum Gallis fuere bella; quae res et urbis gloriam auxit et virtutem Graecorum multiplicata victoria celebrem inter finitimos reddidit». — Nam quod aprioribus illis bellis separari videntur, Iustini culpa factum esse liquet. — Idem Liguribus perperam Gallos addidit, quos ea aetate, de qua hoc loco agitur, nonduin prope Massiliam habitavisse infra videbimus¹⁾.

Colonias illas in captivis Ligurum agris constitutas iam Heeataci aetate exstitisse, Mtillenhoff recte inde conclusisse videtur, quod in fragmentis eius (frg. 23 M.) Monoeci, ultimae Massiliensium coloniae orientem versus sita, nientio fit.

Liguribus devictis barbari a Graecis ad humanum cultum civilemque deducti esse narrantur (c. 4, 1): «Ab his igitur Galli et usum vitae cultioris deposita ac mansueta barbaria et agrorum cultus et urbes moenibus cingere didicerunt. Tunc et legibus non armis vivere, tunc vitem putare, tunc olivam serere consuprunt adeoque magnus et hominibus et rebus inpositus est nitor, ut non Graeci in Galliam emigrasse, sed Gallia in Graeciam translata videretur». — Quae non ita expedire iuvat, ut Gallos a Iustino vel Trogo pro Liguribus substitutos esse²⁾ dicamus. Ligures enim quantum scinuis ad Graecorum cultum humanitatemque rudes semper se praebuerunt. Immo vel ipsum Timaeum³⁾ vel Timagenem vel Trogum ex suorum temporum ratione haec exposuisse verisimile est.

Sequitur apud Iustinum gravissimae rei memoria (c. 5, 2): «Carthaginiensium quoque exercitus cum bellum eaptis piscatorum navibus ortum esset, saepe fuderunt pacemque victis dederunt; cum Hispanis amicitiam iunxerunt».

Ad eadem bella quin referendus sit Pausaniae locus X 18, 7, dubium esse nequit. Qui donaria in templo Delphico collocata de-

1) Nanus, a quo comiter habiti esse feruntur Phocaeenses, rex fuisse dicitur Segobrigiorum. Quod nomen cum ex Gallicis vocibus (sego et briga) compositum esse videatur, aliquid difficultatis habet. Sed factum esse potest, ut nomen alicuius gentis Gallicae inferiore aetate (post Gallorum scilicet migrationem) prope Massiliam habitantis in priscam illam infunderetur fabulam.

2) Id quod c. 3, 4 factum esse videtur, ubi Massilia «inter feras gentes Gallorum» condita esse dicitur.

3) Gallos iam Ephori aetate, i. e. paulo postquam ad Massiliam conserunt, ad cultiorem vitae usum a Graecis traductos fuisse ex Ps. Scymni v. 183 sq. colligitur.

scribens 6 81 'ATTOXXWV, inquit, 6 IYYUTATM TOO ASOVIO? Ma<7<ja/uoT<ov CTIIV AIVO T-o? -po; Kap/rSovio'j? vau;j.a/ia?. Neque eniin pugnam Alaliensem spectare ') potest, cum Massiliensium, non Phocaeensium fuerit illud anathema. — Eodem pertinet Strabonis testimonium p. 180: AVAXSTAT 8' Iv TU6/M (Massiliae scilicet) cj^va T<OV ax.po3tvi<ov, a IXajiov (Massilienses) x.aT7.va'jlj.a/o'jvT=; asi TGU? a(J.<pto-[ir,TouvTa; T^C OaXaTTr; d^IX.M.:

Iam qua aetate haec bella gesta esse videantur, accuratius definire conemur'). Quod fieri nequit, nisi quae de Carthaginiensiuni rebus eognita habemus, quamvis sint exigua, adhibueris atque contuleris.— Atque secundum Meltzerum, qui solus hanc quaestionem diligentius tractavit'), hic est rerum Massiliensium Carthaginiensiumque conexus. Massilia condita Massilienses statim coloniarum emittendarum initium fecisse putat, et primo quidem oram Ligusticam usque ad Etruriam eastellis stationibusque saepisse, deinde occidentem versus progressos non solum in Galliae ora, sed etiam in Hispania colonias atque horrea condidisse. Cum igitur Massilienses paene totam oram maritimam inde ab Herculis columnis usque ad Etruriam in sua tenerent ditione, medio fere saeculo sexto a. Chr. n. Carthaginienses surrexisse Graecisque ad id temporis libero cursu occasum versus tendentibus obstitisse. Imprimis vero Hispaniam, quam Phoenices olim soli exercuerant, recuperaturos Massiliensibus arma intulisse. Hoc esse bellum a Iustino connumeratum. Massilienses devictos partem orae Hispaniensis amisisse et a Poenis coactos esse, ut certum aliquem terminum se non excessuros esse promitterent, — Quae omnia sine ullo fundamento a Meltzero constituta sunt. Nam primum quidem ipsis Iustini verbis magnopere repugnant. Iustinus enim Carthaginienses a Massiliensibus saepe fusos esse dicit, Meltzer Massilienses a Carthaginiensibus devictos esse putat; Iustinus Massilienses pacem victis dedisse refert, Meltzer eos magnam possessionis suae partem ex legibus pacis amisisse arbitratur; Iustinus denique Massilienses post Poenos devictos cum Hispanis societatem iniisse tradit; ex Meltzeri sententia hoc bello magno tractu orae Hispaniensis cedere coacti sunt, — Accedunt haec.

Carthaginienses nimis maturius atque Meltzer et plerique

1) Haec est Meltzeri (Gesch. d. Karth. I p. 485) sententia.

2) Classen (ad Thuc. I 13, app.) et Duncker (Gesch. d. Altert. VI p. 300) haec bella a Phocaeensibus Massiliam condentibus gesta esse putant; quam sententiam vel ipsa rerum a Iustino expositarum serie atque continuatione satis refelli credo. 3) I. I. p. 150—168.

alii') arbitratur, in Hispania consedissee certo Diodori (V Hi) testimonio constat, qui eos 160 annis post Carthaginem conditam i. e. circa annum 654 a. Chr. n. Pityusas insulas in suam ditionem redigisse et in maxima harum insularum coloniam condidisse tradit"). Gadium autem expugnationem, post quam magna Hispaniae parte eos potitos esse Iustinus (XLIV 5, 1—12) testatur. ad priscam referri vetustatem inde colligitur quod Athenaeus (—ep. <jry. p. 0 Wesch.) et Vitruvius (X 19) tum arictum usum inventum esse narrant, eum ab aliis (Plin. n. h. VII 5G § 202) haec macliina ad Troiam oppugnantam primum adhibita esse feratur.

Massilienses contra medio saeculo sexto in Hispania colonias habuisse ab omni probabilitate abhorret. Adniodum enim duro atque humili initio usa est Massilia. Quae cum initio nihil esset aliud, quam emporium a Phocaeensibus ad rem cum indigenis gerendam') constitutum, prima aetate gravibus et diuturnis Ligurum bellis premebatur. Cum vero Ligures tandem aliquando devicti essent, primum terra urbi tinitima

1) Movers (die Phoenizier II 2 p. 059) exeunte saeculo sexto Carthaginienses nondum in Hispania fuisse inde conclusit, quod Romani primo foedere Punico cum Sardiniam, Siciliam, Libyam veterantur advehi, ab Hispania non arcentur, secundo contra foedere ab Hispaniae quoque ora ad Mastiam Tarseion usque prohibentur. Sed post ea, quae Unger his de foederibus nuper (N.Rh.M. 1882 p. 153 sqq.) disputavit, dubium esse nequit, quin celeberrima illa controversia contra Polybium Nissenumque, secundum annalium scriptores et Mommsenium dijudicanda sit, quamvis multa Ungeri argumenta probari non possint. Alio argumento usus Millenhoff (D. A. p. 111) eandem fere sententiam atque Movers complexus est. Nam cum SuaXit, MaivoJJopa, ^icio?, MoXuJiSava urbes in Hecataei fragmentis (6—10 Mill.) a Stephano Byzantino conservatis non Carthaginiensium, sed Ma<3T)v<J> dicantur, illos, quos postea has urbes tenuisse putat, Hecataei aetate nondum in Hispania fuisse concludit. Sed, ut alia omittam, ne hoc quidem pro certo contendere licet, urbes illas Hecataei temporibus Poenis non subditas fuisse. A Stephano enim saepius urbis nomini nomen gentis, cuius in finibus sita erat, adiungitur, non quo qui eam teneant, significetur, sed ut situs urbis accuratius definiatur. Cf. 'AfiBr,- rzoMq AITUMV V; KSXTSV (at Massiliensium erat colonia); 'Hu.epo<xxo7esTov TtoXic KeXttfirjpojv, 4>wxafMv a7roixoc. (Idem apud Ptolemaeum fit; cf. Mao-cxaVta- Kou.avtov 7ro'Xic, ubi Unger Sitzgbr. d. Bayer. Ak. ph. h. Cl. 1876 p. 551 lacunam iniuria statuit.). — Inde autem, quod in exercitu anno 406 a. Chr. n. a Poenis in Siciliam misso Iberes stii>endiarii fuisse dicuntur (Diod. XIII 80), illos non habuisse id temporis colonias in Hispania, cum Ungero (Fl. Suppl. VI 199) colligi non posse, vix est quod moneam.

2) Cf. Meltzer Gesch. d. Karth. I 155.

3) Cf. Aristot. ap. Athen. XIII 576: <D>oxaTc; ot Iv iMvia EJITHOPTA XPM(J- evot sxTtuav MaaeraXtav. Eodem spectat Plutarchi (Sol. 2) testimonium, qui Massiliae conditorem Ejj7vopov fuisse refert.

eastellis atque coloniis firmanda et a barbarorum incursionibus tuenda erat (Iust. c. 4, 13) priusquam in remotiora loca Massilienses se convertere possent').

Tenuis Massiliensium origines quicumque reputaverit, eum fieri non potuisse concessurum esse credo, ut sexto saeculo a. Chr. n. Poenos devincerent Hispaniaeque ora pellerent. — Hi enini et ipsi illa aetate terra marique multum valebant et cum Etruscis, quos usque ad annum 472 maris imperium exercuisse constat, amicitia atque foedere coniuncti erant'). — Etiam ineunte saeculo quinto Carthaginienses adeo opibus pollebant, ut anno 480 Gelonem Syracusanum trecentis milibus, ut tradit Herodotus, adorirentur. — Sed hoc ipso bello Carthaginiensium res inclinatae atque flexae sunt. Himerensi enini clade opes eorum adeo sunt fractae, ut per septuaginta annorum spatium nihil in Sicilia agere auderent. — Paulo autem post (a. 472 a. Chr. n.) etiam Etrusci proelio navali apud Cumas commisso ita sunt profligati, ut imperium maritimum in omne omitterent tenipus. — Post has demum Poenorum et Tusconum cladis illae Massiliensium victoriae cogitari possunt.

Quae sententia ipsa Iustini narratione diligentius perponderata confirmatur. Primum enim originem Massiliae refert (c. 3, 4—12); deinde diuturna illa cum Liguribus bella narrat (c. 3, 13—4, 12); quae cum confecissent (c. 4, 11), Massilienses colonias in Liguria constituisse et paulatim ad magnas opes pervenisse (c. 5, 1). Tunc demum bellorum cum Poenis gestorum mentio fit (c. 5, 2). Quibus statim narratio de Gallorum in meridionalem Galliam migratione saeculo quarto incunte facta subiungitur. Videtur igitur, etiamsi Iustinum non ea, qua par erat, diligentia Trogum exscripsisse concedas, Carthaginiensium bella e rerum serie potius ad quintum, quam ad sextum saeculum referenda esse. — Cum vero saeculo quinto exeunte Massilienses in Hispania, quae his ipsis bellis cis patefacta est, multas colonias constitutas habuerint, id quod ex Avieni Ora Maritima colligitur, bella illa haud ita multo post annum 472 a. Chr. n. gesta esse concludi potest.

Iam Iustini enarrationem considerare pergamus. Quae apud eum

1) Cf. etiam Amm. Marcell. XV 9, 7 (= Timagenes): «dein *secutis aetatibus* oppidaauctavirium copia instituere non pauca». — Prava Meltzeri sententia inde maxime orta est, quod de aetate Orae Maritimae Avienianae falebatur. — Praeterea quibusdam scriptorum locis deceptus est, quibus nonnullae Massiliensium coloniae a Phocaeensibus conditae esse dicuntur. Cf. p. 2 sq.

2) Carthaginiensium cum Etruscis foedera ab Aristot. Pol. III 9 commemorantur. Cf. Meltzer p. 169 sq.

subiunguntur «cum Romanis prope ab initio conditae urbis foedus summa fide custodierunt auxiliisque in omnibus bellis industrie socios iuverunt» etiamsi a veritate non abhorreant, a Trogo (vel Thnagenc) profecta esse videntur. Neque enim certum aliquod factum eis continetur, sed quomodo Massilienses erga Romanos in universum se gesserint, denotatur. — Accedit quod haec non dici poterant nisi ab eo, qui operas bello Hannibalico et Ligurum bellis a Massiliensibus in Romanos collatas novisset.

De impetu a Liguribus in Massiliam facto, cuius memoria apud Iustinum sequitur, priusquam agatur, Gallorum in Galliam meridionalem migratio paulo accuratius consideranda est.

Gallos in Italia ineunte saeculo quarto a. Chr. n. consedissee nunc quidem inter omnes constat. Livii enim testimonium (V 34 sqq.), qui eos ducentis fere annis prius Alpes transiisse refert, abiciendum esse Niebuhr satis demonstravit, Sed operae pretium est, quae ab illo narrentur, diligentius exponere: «Prisco Tarquinio Romae regnante» Galliam frugum hominumque tam fertilem fuisse, ut terra multitudinem non caperet. Quamohrem ab Ambigato, rege Gallorum, Bellovesum et Sigovesum, sororis filios, cum magna hominum turba novas sedes quaesituros emissos esse. Deos cum de itinere consulerentur. hunc Hercyneos saltus versus misisse, illi lactam in Italiam viam dedisse. Atque Belloveso cum ingenti incedens agmine ad Alpes pervenisset, adlatum esse «advenas quaerentes agrum ab Saluum gente oppugnari». Massilienses illos fuisse modo navibus Phocaea in Galliam advectos. «Id Galli fortunae suae omenrati adiuvere, ut quem primum in terram cgressi occupaverant locum, patientibus Saluis communirent». — Hoc perfecto Gallos Alpes transgressos esse et in Italia consedissee. — Quae Livii narratio ne prorsus respueretur, Unger¹⁾ ita explicandam esse iudicavit, ut, cum recte ad Gallorum in meridionalem Galliam migrationem pertineret, a Livio perperam ad Italiam eam translata esse diceret, — Gallos igitur c. annum 600 a. Chr. n. in ea Galliae parte, quae hac aetate Provencae et Dauphinae appellatur, consedissee putat; ubi cum ducentos fere annos habitavissent, Alpibus traiectis in Italiam irrupissee.

Sententiam suam Unger rationibus aliunde subductis firmare conatur. Quae tamen fluxae atque fragiles sunt. — Inde enim, quod a Iustino et Plutarcho in antiquissimis Massiliensium rebus exponendis praeter Ligures etiam Galli commemorantur, hos in vicinia Massiliae

1) Sitzungsber. d. Bayer. Akad. 1870 phil. list. CI. p. 548 sqq.

Bellovesiense apparet¹⁾. Quod igitur Livius Bellovesum petivisse refert Italiam, Iustini testimoniis comprobatur atque confirmatur.

Gallos quinto saeculo a. Clir. n. nondum in Gallia, qua meridiem versus spectat, sedes habuisse multa sunt quae probent. Herodotus enim eos non novit nisi in extrema Hispania (II 38; IV 49). Idem Herodotus prope Massiliam Ligures habitare dicit (V 9). Aeschylus denique Herculem haud procul Massilia pugnaturum esse non hercle cum Celtis, sed cum Liguribus Prometheum fecit vaticinantem; Strab. IV p. 182²⁾.

Cum vero etiam Scylax et Pseudo-Scymnus (i. e. Epliorus) inter Pyrenaeos et Alpes non Gallos, sed hic Ligures, illic Ligures Iberibus commixtos et Ligures sinceros habitare dicant, M. Duncker³⁾, cui Miillenhoff assentitur⁴⁾, illos initio demum saeculi tertii a. Chr. n. in Galliam meridionalem immigravisse statuit. Sed et Scylacis et Scymni descriptio tantum ad oram maritimam pertinet⁵⁾; quae, cum mediterranea a Gallis occupata essent, Ligurum remanere potuit eo facilius, quod Gallos rei navali nunquam operam dedisse satis constat. Ephori autem aetate Gallos meridianam partem Galliae et orientalem Hispaniae obtinuisse inde efficitur, quod totam Hispaniam et Galliam KE\w.r.v appellavit⁶⁾ et ut Aethiops terras ad meridiem spectantes, Indos plagam ad ortum versam, Scythas regiones sub axe positas, ita Gallos occidentis solis partes tenere dixit⁷⁾. Idem eos <pi\l\l\vac esse et Gracis moribus uti tradidit⁸⁾, unde Massiliensium in vicinia saeculo quarto medio eos habitavisse certo colligitur.

Cum igitur Gallos post Herodotum et ante Epliorum in Gallia Narbonensi, quae postea dicta est, consedissee apparet, eos eadem migratione, qua in Italiam et Pannoniam ineunte saeculo quarto irruerunt, illic pervenisse per se consentaneum est. Quodcum testimoniis scriptorum optime congruit, Livius enim Italiam, Pannoniam, Galliam

1) Animadvertas quomodo quaeso, quautopere singula narrationis Iustinianae cum Liviana congruant; Liv.: «Gallia adeo frugum et hominum fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi posset» = Iust.: «abundante multitudine cum eos non caperent terrae, quae genuerant». Liv.: «in quas dii dedissent auguriis sedes» = Iust.: «ducibus avibus».

2) De fragmentis Hecataei, ex quibus nonnulli viri docti Galios c. annum 500 ad Narbonem et Massiliam sedes habuisse concluderunt, cf. Mtiillenh. D. A. p. 96. 3) Origines Germanicae p. 19 sqq. 31 sq.

4) D. A. p. 187. 5) Cf. [Scymn.] v. 200 ΕΓCΣΙΤ* ΤεαπαδαΑαΤΤιοτ xaT<o Aivusc e-XovTai.

6) Strab. p. 199. 7) Frg. 38 Mtill. (= Cosm. Indopl.); Strabo p. 34; [Scymn.] v. 169—182. Hoc eo maioris est momenti, quod Hesiodus (Strab. p. 300) ΑiSiοTrac it At;u; TS \l\ 2xο>a; iTTCYi|AoA;ou; couiuxerat.

8) Strab. p. 199; [Scymn.] v. 187.

Narbonensem, Plutarchus Pannoniam et Galliam Narbonensem eodem tempore ab eis occupatas esse tradunt.

Sed iam quaeris, quid de illa Livii narratione, qua Galli Massiliensibus contra Ligures auxiliium tulisse feruntur, statuendum sit. Niebuhr¹⁾ quidem eam «zuverlässig olinc einigen historischen Grundgedichtet» esse iudicavit, Eadem Mommseni²⁾ videtur esse sententia. Sed quomodo orta esset haec fabula, neque Niebuhr neque Mommsen explicaverunt. Mihi ipsa narratio a Livio tradita vera esse et rem in factum positam continere videtur; id solum falsum esse censeo, quod ad annum 600 a. Chr. n. relata est. Gallos igitur cum ineunte saeculo quarto in Galliam Narbonensem immigrarent, Massiliensibus contra Ligures auxiliium tulisse statuo.

Quae sententia eis, quae Iustinus XLIII 5, 4 sq. tradit, egregio quodammodo confirmatur. Quae enim, (via re excitati Ligures, cum Graccorum armis dudum essent pacati, repente consurrexerint et «ad nomen Massiliensium veluti ad commune extinguendum incendium» concurrerint. Altera deinde oritur quaestio, qua re commoti cum urbem Graccam summum adduxissent in discrimen, obsidione abstiterint, et quid fuerit illud auxiliium Massiliensibus allatum. quod apud Iustinum ad deorum numen delegatur. Ad quae facile respondebis, si eis, quae huic narrationi a Iustino subiunguntur, animum adverteris. Inde enim eo tempore, quo Galli meridiem versus se pronovebant, illa gesta esse cognoscimus. Qua ipsa re et qui factum sit, ut Ligures concitarentur Massiliamque invaderent, et quorum beneficio Massilienses servati sint, (nam optime explicatur. Hoc enim in gentium migrationibus accidere videntur, ut mole hominum procedentium gentes ex adverso habitantes excitentur e sedibus longeque propellantur, priusquam ipso >o)ulus, a quo oritur motus, advenerit, Quod in magna illa, quae antiqui aevi fine totam fere Europam conturbavit, migratione gentium factum esse nemo ignorat, Sed idem hoc ipso Gallorum motu in Pannonia accidit. Triballorum enim gens adventu Gallorum esedibus suis excita et in Thraciam protrusa est, ubi Graccorum urbes in ora maritima sitas, Abdera imprimis, obsederunt et in summum adduxerunt discrimen. (Diod. XV 3(1). Idem eodem tempore in Gallia factum esse quis est quin videat. Gallorum nempe adventantium niolo meridiem versus protrusae Ligurum gentes Massiliac inimpactae sunt. Galli autem cum pone scuti advenissent,

1) Hom. Gesch. II p. 570.

2) U. G. I p. 326.

bello cum Graecis contra communem hostem coniuncto Ligures dispu-
lerunt Massiliamque obsidione liberaverunt. Quodcum praeter omnem
spem atque expectationem accidisset, Massilienses ipsam deam, cuius
in tutela urbs eorum erat, praesentein sibi adfuisse rati sunt, — Atque
hoc auxilio a Gallis Massiliensibus allato explicatur, cur Ephorus, qui
haud ita multo post has res gestas historiam scripsit, illos *cpdlXXvivoc?*
appellaverit,

Iam vide quam praeclare haec cum Livii narratione recte explicata
congruant*).

Rerum Massiliensium enarrationi finem facit Iustinus munus pu-
blicum, quo post cladem Gallicam persecuti sint Roinanos, referendo;
ob quod meritum illis ab his *bo-oXfTtav*, *TiposSpiav*, *d.irslstav* concessas
esse. Cui testimonio, cum prius in dubium vocari soleret, non esse cur
fides derogeretur, hac aetate rectissime convenire videtur inter viros
doctos.

1) Livium in Gallorum migratione exponenda Graecum scriptorem secutum
esse iam Odofredus Mtiller e graecis quibusdam nominum formis rectissime
concluit; c. 34, 1: «ii regem Celtico dabant» = *Ἴσῆ Κελτικῶν*; c. 34, 7 et 8: *Salues*
= *Σαλῦες* (cum ceteris locis Liv. latina nominis forma, quae est Salluvii, utatur).
— Quibus adde c. 34, 9: *Mediolanium* = *Μεδιολάνιον* (cum forma vere latina
Mediolanum sit, cf. *Benseler Wörterb. d. gr. Eigennamen s. v.*); c. 35, 2:
Toeninon (sic optimi codd.) deinde ... transgressi; 35,3: «ab Utente fiumine»
= *Οὐξστὴ*, *Οὐξστὴ*, cum latina forma *Vitis* (Plin.) sit. — Graecum illum scriptorem
Posidonium fuisse suspicor a Livio aliis quoque locis expressum. Certe hoc superior
fuisse nequit, si quidem recte *Millenhoff* (D. A. p. 432 u.) *Hercyneorum* nomen
a *Posidonio* primo non de *Alpibus*, sed de *Germaniae montibus* adhibitum esse
contendit. *Posidonii* igitur errore factum esse videtur, ut res iueunte saec. quarto
gesta ad annum 600 a. Chr. n. referratur. Confudit nimirum bellum ineunte saec.
quarto a *Liguribus Massiliensibus* illatum cum altero illo *Ligurum bello paulo*
post *Massiliam* conditam gesto. Quod autem *Phocaeenses* modo in terram egressos
fuisse dixit, cum *Galli* adventarent, rhetorica quaedam superlatio est. Id ipsum
enim salsum et venustum putavisse videtur, dnas hominum extorrium patriaque
profugorum manus sibi obviam fieri mutuoque auxilio iujari; cf. Liv. c. 38, 8:
«religio tenuit», «id Galli fortunae suae omen rati». Cum vero *Phocaeenses*
Tarquinius Prisci temporibus in *Galliam* venisse satis constaret, *Ligurum* quoque
impetum, *Gallorum* auxilium, totam denique *Gallorum migrationem* «*Prisco Tar-*
quinio Romae regnante» facta esse memoriae prodidit.

II.

De Avieni Ora illaritima.

Orac maritimae descriptio, quam *Rufus Festus Avienus* versibus
senariis confecit, cum antea ex eis, quae varii variorum temporum
scriptores dedissent, temere conflata esse putaretur, *Millenhoff*
Avienum unum potissimum auctorem et qui illius orae tractum suis
perhistravisset oculis, secutum esse egregia disputatione libro, qui
inscribitur *Deutsche Altertumskunde I*, inserta evicit. — *Veterem*
illum periplum ab *Avieno* expressum ad res a *Massiliensibus* saeculo
V et IV a. Chr. n. gestas, quae testimoniorum propter penuriam spissa
quodam caligine obvoluta iacent, illustrandas haud parum conferre
mihi persuasi. Quod tamen priusquam commonstrari possit, qua
ratione periplum ille ex *Avieni* descriptione enucleandum esse videatur,
exponendum est. Hac enim de re cum *Millenhoff* interdum minus
recte iudicavisset, qui nuperrime *Avieni* poematiuin tractavit, *Unger*¹⁾,
etiam turpius falsus est et veritatem, quae ex illius erroribus facile
emergit, confusione pessumdedit. Id tamen ostendi nequit, nisi singula
descriptionis *Avienianae* perpenderit. Quae cum ita sint,

«narrationem opusculi paulo altius
«exordiemur»,

ut cum ipso *Avieno* loquar. Nam primum *Avieni* descriptionem festi-
nantius sane, ne nimium aberrare videamur, considerabimus et quo-

1) N. Rh. Mus. 1883 p. 157 sqq.; Philolog. Suppl. IV 191 sqq.

modo ex ea extricandus sit vetus periplus, exponemus; deinde adhuc nos convertemur et quid inde ad Massiliensium res explanandas repetatur, ostendemus.

Initium descriptionis ab his¹⁾ repetit Avienus:

«Tenae patentis orbis effuse iacet
«orbique rursus unda circumfunditur.
«Sed qua profundum scinet insinuat salum
«oceano ab usque, ut gurges hic nostri maris
«longe explicetur, est Atlanticus sinus.
«Hic Gaddir urbs est, dicta Tartessus prius,
«hic sunt columnae pertinacis Herculis».

A Gadibus igitur Herculisque columnis exorditur. Pedetentim autem progressus aptato loco ex loco——ad Gades columnasque denuo pervenit (v. 267—348). Qui id factum an in orbem circumlatus est? Ungero si credis, ipse veteris peripli auctor re vera gyro decurrit. Putat enim cum a columnis exorsum Hispaniae oram usque ad certum aliquem locum descripsisse, hanc ora descripta navem circumegisse et — eandem oram denuo descripsisse. Laudarem sane sedulitatem periegetae, qui quo firmiter orae imago animis haereret, bis eandem circumegisset; improbarem iudicium, cum alia locorum nomina in hac, alia in illa periegesi exhibuisset, — Sed huius sententiae universa ratio quam sit absurda, longius persequi nolo: singula quanta libidine interpretatus sit Unger, dum jiraeiudicatam opinionem defendit, infra saepius exponendum crit. In praesens, num simpliciore modo difficultas illa tolli possit, videamus.

Neque est, cur altius rinemur. Rectissime enim Miillenhoff²⁾ locum illum, quo tota descriptio mirum quantum turbatur, non a peripli auctore, sed ab Avieno profectum esse statuerat, Ille quidem, utpote in re aperta, argumenta subducere supersedit; nobis Ungeris causa circumspicienda sunt. Avieni, non peripli jiraeia sunt, quae de Atlantico sinu v. 80—84 traduntur. Coharent enim cum doctrina illa, quam Avienus a Dionysio³⁾ mutuatus est adeoque adamavit, ut ubicunque occasio data esset, eam profiteretur⁴⁾. Ex qua Atlanticum vel Hesperium mare extra columnas situm et mare

1) V. 19 sqq. 2) p. 88. 3) Perieg. v. 27 sqq.; cf. Strab. p. 122; Ps. Arist. *TKPT XOCACU* c. 3. Eratosthenem huius sententiae auctorem esse Miillenhoff p. 320 sq. demonstravit,

4) Cf. or. mar. 53—56; 149—150; 392—393; 397—398; 676; descr. orb. 19—20; 52—53; 78—79; 394—395; 397—398.

mediterraneum *iinus sinus* oceani omnia cingentis est. sicut mare Caspium, sinus Persicus, sinus denique Arabius.

cf. v. 3%: «prima huius ergo in caespitem insinuatio est
«Hesperius aestus atque Atlanticum salum».
orb. descr. 52: «qua se blanda satis intendunt flabra favoni
«Hesperium oceano mare terras intrat ab alto».

Iteni Avieni proprium est, quod Herculis columnas ad Gades sitas esse supponitur v. 86. Nam hanc quoque sententiam a Dionysio assumpsit¹⁾; "sp[^]T- 450:

xara [jirjnw utpsv-Tjspuov o-7r>.a(.)v
Iff^aTowvTa Ta^ctpa oastvsTat av3oM-oic7t.

Cf. Av. orb. deser. GII de Gadibus: «attollitque caput geminis inserta columnis». Peripli e contra auctor ad fretum eas collocat v. 341: «hic Herculanac stant; columnac». Avienus etiam v. 163 pro Gadibus, quas hoc loco in genuino periplo commemoratas fuisse ex v. 266 apparet, Herculis columnas substituit, Idem porro v. 562 ab eo commissum esse videtur. Ob eandem denique causam v. 115 Gaditani «vulgus inter Herculis agitans columnas» ab eo dicuntur.

Sed etiam qua re jirnotus Avienus v. 80—88 addidisset, recte persjexit Miillenhoff. Quae enim de sinu Atlantico et de Gadibus dicit, ab eo exordii loco prolata esse apparet, a quibus orationem ad Herculis columnas traduceret. De his autem ita pergit: «dtiro perstrejmnt | septentrione, sed loco certae tenent». Quid amabo columnis Herculis cum septentrione? Unger²⁾ sane non cas quidem septentrioni, at aquiloni et cauro obnoxias esse dicit (quod unde compererit non indicat); Avienum autem *brevitatis* causa pro illis septentrionem posuisse. Sed nugae agit. Non potest explanari hic locus, nisi alias columnas re vera ad septentrionem spectantes in periplo commemoratas fuisse cum Miillenhoffio statueris. Saepius autem ab eiusmodi o-Tr/Xat? terrarum remotiorum terminos rei)etel)ant Graeci³⁾. Herculis vero columnas in oceano boreali exstare divulgatum fuisse Taciti⁴⁾ testimonio scimus.

1) Cf. Strab. p. 170: TOU; uev ooxstv xck axpr. TOU Tcop9uou IX; OTYIXac; etvat, TOU; Ta FaSstpa, TOU; eV EII Tcoppa)Tēpov TW TaSetpov e;w TcpxetuSat . . . oi TaEIIITOI TOV 'EXXv^v(ov KHT TOV Tcop3(jov aTcopatvouct Ta; CTInIXa; oi SI 'Iftvjpe; xai Ai&ue; ev FaSetpot; etvat cpautv. 2) N. Rh. Mus. 1. 1. p. 172.

3) cf. Mhff p. 89. 4) Germ. 34: «et superesse adhuc Herculis columnas

Has igitur cum in periplo commemoratas inveniret Avienus, pro Calpe et Abyla, quae sane erant notiores, habuit neque, quae erat eius socordia rerumque geographicarum ignorantia, totam ab his columnis ad fretum usque Gaditanum periegesin penitus hac re everti intellexit.

Oestrymnidis promuntorium, quod deinceps (v. 90 sqq.) ab Avieno commemoratur, sic describitur: vergit in notum; sub eo *sinus Oestrymnicus* positus est, in quo *insulae Oestrymnides* iacent, stanni feraces; hae ab *insula Sacra*, quam *Hierni* colunt, duorum dierum distant navigatione; *insula Albionum* eis propinqua est.

Mhff Oestrymnin Britanniam Minorem, Oestrymnides Britanniam Hiberniamque esse vult. Quod autem Oestrymnides a Sacra insula (Hibernia) et Albione (Britannia) discernuntur, Avieni neglegentiae tribuit. Sed hoc ipsum haud parvam liabet offensionem. Accedit quod Britannia Minor non ad notum, sed inter septentrionem et occasum spectat¹⁾ et plus quam duorum dierum cursum ab Hibernia abest²⁾. — Ungero Oestrymnis est promuntorium Sacrum (C. de Sao Vicente), sinusj Oestrymnicus occidentale Hispaniae latus, Oestrymnides — iusulac quaedam Artaboruni litori adiacentes. At quoniodo occidentale latus Hispaniae unus sinus dici possit, non perspicio. Sacram porro iusulain et insulam Albionum pro nescio quibus parvulis insulis ad septentrionale Hispaniae latus positus habet. Nam quod Plinius³⁾ Albion vetus Britanniae nomen fuisse dicit, errore Isidori Characeni, quem illo loco Plinius exscripsisse videatur. factum

fama vulgavit». — Quas cum Drusus explorare veilet, «obstitit oceanus in se simul atque in Herculem inquiri».

1) Mhffii sententia, qui ante v. 88 quaedam excidisse opinatur, quibus Avienus ab Herculis columnis ad columnas illas boreales orationem converterit, probari non potest. Neque enim ullum lacunae vestigium exstat neque intellegeretur, cur Avienus columnarum Gaditanarum mentionem iniecisset, nisi has cum septentrionalibus confudisset. — Verba «sed loco certae tenent», quibus non hercle notum locum obtinere, ut Mhff voluit, sed ventorum vi firmiter resistere dicuntur (id quod oppositione demonstratur), ab Avieno ad arbitrium addita esse videntur. Certe non ita accipienda sunt cum Ungero, ut Avienum nescio quocum occulte pugnare dicamus.

2) Prorsus miro modo Mhff hanc difficultatem de medio tollere conatur p. 100. Oestrymnin enim in notum vergere propterea dici putat «weil die dahin schiffenden zuletzt den sUdwind gebrauchen».

3) Sunt enim plus quam 60 milliarii geographici, cum unius diei et unius noctis navigatio 25 milliarios (= 1000 stadia) exaequet.

4) N. h. IV 102: «Albion ipsi nomen fuit, cum Britanniae vocarentur omnes» (sc. insulae i. e. praeter Albionem Hibernia, Thule, Mona etc).

esse censet Unger, cum apud vetustiores scriptores hac significatione non occurrat. Sed cum e vetustioribus rerum geographicarum scriptoribus paucissimi ad nos pervenerint sincera, hoc argumentum non id esse apparet, quo auctoritas testimonii Pliniani refringatur. Accedit quod tertium libelli, qui -spl x6<jlj.ou inscribitur, caput, in quo Albionis nomen Britanniae inditur, totum ex Eratosthene pendere Mullenhoff rectissime ut mihi quidem videtur, demonstravit⁴⁾. Haec de Albione insula; a qua disiungi non potest Ierna vel Hibernia (hanc enim esse Sacram insulam Avieni Hiernorum, qui eam incolere perhibentur, nomine demonstratur⁵⁾). Atqui Iernae nomine iam Pytheam et qui eum sequitur, Eratosthenem, insulam illam Britanniae adiacentem appellavisse constat⁶⁾.

Quae Avienus de Oestrymnide prodit, ad unani unice Cornubiam (Cornwallis) quadrant. Huius extremum promuntorium in notum vergit, huius sub vertice sinus dehiscit (Mountsbay), hic insulae laxae iacent, a quibus Ierna bidui distat cursu, propinqua patet Albion⁷⁾. Recleo igitur ad opinionem iam dudum prolata, a recentioribus iniuria repudiatam, ex qua Cassiterides, quas easdem esse apparet atque Oestrymnides, Silurum insulae sunt (Scilly-islands). Cum Cornubia, in qua stannum gignitur, propter vada navibus onerariis ipsa adiri non posset, incolae levibus cumbis corio circumsutis metallum in insulas prope sitas transfercbant (v. 97—108)⁸⁾, unde a Cartha-

1) p. 318—324. Eratosthenem rursus Pytheam secutum esse Mhff suspicatur. Hanc sententiam Unger (l. l. p. 159) impugnat, contra Eratostheicam illius loci originem nihil affert.

2) Ceterum non iniuria Gutschmid (Liter. Centralbl. 1871 p. 525.) quod Sacra dicatur, Avieni neglegentiae tribuendum esse censet, qui cum IEPNH scriptum esset, oculorum errore IEPH legerit. Talia in Dionysio vertendo saepius Avieno accidisse constat.

3) Berger die geogr. Fragmente des Eratostheues p. 380 sq.

4) Etiam apud Avienum pro Albionum Albion scribendum esse putaverim cum Meinekio (vind. Strab. p. 39). Corrector nimirum nescio quis graecae terminationi prave intellectae Jatinam superscripserat, quae a librario cum illa coniuncta est. Idem prorsus v. 520 factum est, ubi pro Barcinonum Barcinon restituendum.

5) Plin. XXXIV § 156: «cassiteron ... fabulose narratum in insulas Atlantici maris peti vitilibusque navigiis circumsutis corio advehi.» VII § 206: «etiam nunc in Britannico oceano vitiles corio circumsutae fiunt (naves)». Cf. Mhff p. 473. Timaei aetate ob eandem causam stannum e Cornubia in Ictim insulam (Wight) ab incolis transportabatur, unde a Massiliensibus per Galliam Massiliam avehebatur. Plin. IV § 104. Cf. Diod. V 21-23.

giniensibus, Tartessiis, Gaditanis petebatur (v. 114). Cuni vero saepissime fiat, ut quo loco aliqua res veneat, ibi gigni ab hominibus perhibeatur, ipsas Oestrymnides «metallo divites» esse «stanni atque plumbi», ipsas Cassiterides xa<Jo-ixepov generare pervulgatum est.

De *Ligurum terra* (v. 129—133), quae «ab insulis Oestrymnicis» septentrionem versus sita esse dicitur, melius infra) agetur.

Magnum sinum, qui deinceps ab Avieno commenoratur (v. 146 sqq.), Cantabricum esse sinum, qui har aetate golfe de Biscaya appellatur, recte perspexit Mhff. Ab eius littore ad «mare Sardum» pediti septeni dierum iter esse dicitur (v. 148—T51). Pro «Sardum» Mhff cum Wernsdorfio «Sordum» scribi voluit, quoniam v. 552 Sordiad pedem Pyrenaeorum, qua mari tanguntur mediterraneo, habitare perhibentur. Septem autem dierum itinere spatium indicari putat, quo horum montium promuntoria in sinum Cantabricum et mare mediterraneum proiecta distant. Baiona usque ad Portuni Veneris (Port Vendre) mensus. Quod spatium quanquam septem dierum itineris modum non excedit — sunt enim directa linea circiter 50 mill. geogr.) — tamen cum omnes fere Pyrenaeorum valles transversae essent superandae, hoc iter non solum septem diebus, sed omnino confici posse nego. Qua re Wernsdorfii coniecturam non solum non necessariam, sed falsam esse apparet. — Milli spatium, quo intimus sinus Cantabrigi recessus et ora Tarraconensis distant, indicari videtur. Id secundum huius aetatis tabulas geographicas, recta si metiaris linea, 48 milliariarum geogr. est, cum Plinius¹⁾ 807 milia passuum (= 61 mill. geogr.), Strabo²⁾ 2400 stadia (= 60 mill. geogr.) computent.

Unger verba «qua mare insinuare se dixi ante terris» (v. 149—150), quippe quibus ad v. 79 sqq. respiciatur, ad fretum Gaditanum referenda esse contendit. Sed eis, quae ad v. 79 sqq. monuimus, satis refelli videtur³⁾.

1) Cf. p. 32.

2) Utius enim diei iter terrestro trecenta circiter stadia vel 7—8 milliarios geograph. aequavisse Unger (l. l. p. 188) optime demonstravit. Locis, quos ille magno cum legentium usu congescit, adde Dion. Per. v. 985, ubi Euphrates et Tigris septem dierum itinere distare dicuntur. Atqui secundum Strabonem 2400 stadia (= 60 mill. geogr.) sunt. 3) N. h. III § 29: «latitudo (sc. citerioris Hispaniae) a Tarracone ad litus OJarsonis CCCVII (sc. m. pass.)».

4) Strab. p. 161: VJ ex Tappaxcovoc erēt TOUC ecj/arouc wt TO coxeavco Ouacxxcovac TOUC XATA riotJ.TeA(ova xat TWV tiz auTco TO coxeavw Otacxcova TIOXV GSO? ecjTt CTTaStov StraxXiiov TeTpaooacov TPO, auTa TA TIC 'AxufTavtac opta xat Tvj; TjJvpiat. 5) Idem Unger «huius» pronomen (v. 148) uou ad sinum, sed ad

Magnus ille sinus usque ad *Ophiusam* pertinere dicitur. Hanc igitur regionem ab extrema Hispania, qua inter septentrionem et occasum spectat, incipere apparet. Haec autem de ea produntur v. 152—154:

«Ophiusa porro tanta panditur latus,
«quantam iacere Pelopis audis insulae
«Graiorum in agro».

Quae tantas turbas Miillenhoffio⁴⁾ dederunt, ut ea non solum ab interpolatore profecta, sed quae ille addidisset, ab Avieno rursus male intellecta esse coniectaret. Sed non difficilia sunt ad explicandum, modo ad «*latus*» vocem animum attendas. Oram⁵⁾ enim Ophiusae tantum patere dicit Av., quantum oram Peloponnesi; eodem scilicet tempore illam praeternavigari, quo haec circumvehatur. Peloponnesi circuitum, sinuum ratione non habita, quattuor millium vel quattuor millium quingentorum esse stadiorum veteres exputabant⁶⁾, quae centum vel centum et duodecim mill. geogr. adaequant. Hunc numerum ad Ophiusae oram, cuius longitudo v. 200 definitur, optime quadrare videmus⁷⁾.

Cum Ophiusa antea vocata fuisse dicatur Oestrymnis (v. 154), appellativam huic nomini vim inesse, propter quam ad remotiorem quoque illam regionem, ubi primum adiri coepta esset, transferri iotuisset, Mhff haud abs re coniecisse videtur. Quoniam vero et in hac Hispaniae parte et in Cornubia stannum proveniat, regionem stanni feracem illo nomine denotari magna cuni veritatis specie suspicatur⁸⁾.

Ophiusae autem nomine haec regio inde traxisse perhibetur, quod incolae a serpentinis expulsi sint (v. 156—157). Atqui v. 195 eius incolae nominatim afferuntur. Stolidam istam etymologiam ab eo, qui paulo post incolas «vacuae glebae» illius enuineraturus esset i. e.

Ophiusam, usque ad quam ille extenditur, referri contendit. At postea demum Ophiusae descriptio adnectitur ibique ita infertur («Ophiusa porro etc»), ut praecedentia non ad Ophiusam pertinere appareat.

1) p. 98. 2) Latus enim saepius apud Avienum oram significat; cf. v. 405: «produciturque latere prolixo vago» (ubi Wernsdorf littore scribi voluit); v. 375: «propter Europae latus»; descr. orb. 687: «ac latus omne soli procul in dispendia cedit».

3) Strab. p. 335: «81 ΤΡΕΠΙΕΙΡΟC UII xaTaxoXTTtsOVIt TeTpaTdxTxcov tTTaStwv, <x Illoxu]]ocr 'ApTeutScopo<; Se xat TEIPAOICPOUC TIPO<JITSY<Ji. Plin. IV § 9: «circuitu DLXIII m. pass. colligit, auctore Isidoro.»

4) Unger p. 186 pro suo, ut solet, arbitrio ambitum orae Ophiusae cum longitudine Peloponnesi, qua ad *occiduum diem* vergat, comparari subsumit. 5) p. 99.

a peripli auctore proferri non potuisse optimo, ut mihi quidem videtur, iure Mhff contendit. Neque enim contradictionem istam ita de medio tollere licet, ut cum Ungero alias Ophiusae partes habitatas, alias desertas fuisse statuamus.

Veneris iugum et *duas parvulas insidas* (v. 158 sqq.), quae a Mullenhoffio perperam in imo sinus Cantabrics recessu collocantur, in Gallaciae litore posita fuisse apparet, quippe cum post Ophiusam commemoratam afferantur. Utrum Trileucum promuntorium (C. Ortegale) an Nerium (c. Finisterre) pro Veneris iugo habeas, ambigere licet.

Aruium' *prominens* (v. 160—162) ideni esse et per formam noininis et per situm atque Ptolemaei ('Opouiov') in aperto est. Hinc enim in columnas Herculis, i. e. ad Gades¹⁾, quinque dierum iter navibus esse dicitur, i. e. 5000 stadia vel 125 mill. geogr. Hoc ipsum spatium inter promuntorium, quod hodie C. Silleiro vocatur²⁾ et Gades, tabulas si inspexeris geographicas, intercedere videbis³⁾. Quod porro Aruium in septentrionem vergere dicitur, item ad hoc promuntorium optime quadrat.

Insulam Saturno sacram (v. 164sqq.) Unger⁴⁾ recte pro ea habet, quae a Romanis Londobris vocabatur, hodie Berlenga audit. Ad eandem optime convenire, quod «pelagia» et «herbarum abundans» dicitur, idem bene exposuit.

Prominens Ophiusae' (v. 171) prom. esse Olisiponense (C. de Roca)

1) Mhff Wernsdorfium secutus v. 160 pro «Aryium» «Aryi iugum», v. 172 pro «absque arvi iugo» «atque ab usque Arvi iugo» scripsit. Sed rectissime Unger (p. 189 n. 3) mediam huius vocis vocalem produci animadvertit. Quamobrem hoc loco «absque Aruii iugo», illo «Aruiuin» scribendum est.

2) II 6, 2. Ceterum nonnullis libris manuscriptis apud Ptolemaeum quoque formam 'Apoutov commendari C. Muller ad h. I. animadvertit.

3) Cf. supra p. 23.

4) Hoc enim 'Opoutov Ptolemaei esse Ukert II 1 p. 283 vidit.

5) C. Finisterre, quod Mhff pro Aruiio habet, plus quam 125 mill. geogr., C. Carvoeiro, quod Unger Aruium esse vult, multo minus Gadibus distat.

6) p. 191. Animadvertendum tamen est, eum qui, sicut U., Aruium C. Carvoeiro esse putet, Saturni insulam pro Loudobri habere non posse, quippe quae ante hoc promuntorium sita sit. Quae ab U. ad hanc difficultatem removendam afferuntur, nullius sunt momenti.

7) Ex bella C. Mulleri coniectura, qui pro «moras», quod ed. Ven. praebet, «in auras» scripsit. Qua recepta non est, cur cum Mullenhoffio quidquam excidisse statuamus.

inde colligitur, quod ab Aruiio bidui cursum distare proditur (v. 173—174). Cabo cniin de Roca 50 mill. geogr. a Cabo Silleiro abest.

Qui sequuntur versus 174—177 ad totam peripli rationem cognoscendaii permagni sunt momenti.

«at qui dehiscit inde prolixè sinus,
«non totus uno facile navigabilis
«vento recedit: namque medium accesseris
«zephyro vchente, rliqua deposcunt notum».

Quibus Gutschlunid et Cluist aestuarium Tagi fluminis (Ria de Lisboa) designari putant, At hoc aestuarium sinus isque prolixè dehiscens nullo pacto dici poterat. Neque cur quibus ventis pateat, indicetur, atque adeo cur omnino commemoretur, perspicitur, cum adeimdi nulla fuerit necessitas oram legenti. Si autem dignum id habuit peripli auctor, cuius faceret mentionem, cur venti ad intrandum necessarii afferuntur, non afferuntur venti ad exeundum idonei? Recte sine dubio hoc quoque loco Mhff¹⁾ vidit, qui his versibus sinum Cantabricum (golfo de Vizcaya) describi intellexit. Hoc sane minus probabiliter posuit, verba nescio quo casu suo loco mota esse. Melius C. Muller²⁾ hunc Avieni locum cuius posterioris aetatis geographorum sententia convenire animadvertit. Qui cum Europam occidentem versus in curvum tenuari crederent, extrema Hispaniae parte, quae inter septentriones et occidentem interposita est, neglecta, oram inde a promuntorio Magno (vel Olisiponensi) reredire, sinumque, qui Hispaniae Galliaeque latribus efficitur, ab hoc promuntorio incipere putabant³⁾. Hoc loco nonnullisque aliis similibus innixus C. Müller suam de terrarum situ opinionem, quae descriptioni Avienianae subsit, eis erroribus turbatam esse contendit, qui a descriptione Avieniana confecta alieni et posteriorum denique geographorum ad terrarum, quas describebant, ignorantiam delapsorum proprii sint, Quamobrem Mullenhoffii de vetere periplus ab Avieno converso sententiam reiciendam esse iudicat.— At lianc sinus Cantabrics mentionem ab eo, quem potissimum sequitur Avienus, fonte alienam fuisse

1) p. 100. 2) I. 1. p. 112. 3) Pli>. IV 113: «Excurrit deiudo iu altum vasto cornu promuntorium quod aliqui Artabrum appellaverunt, alii Maguum, alii Olisipouense. .. Iho finitur Hispaniae latus et a circuito eius incipit frons; septentrio hiuc oceanusque Gallicus; occasus illinc et oceanus Atlanticus.» Mela III 10: «At Lusitania ... trans Anam, qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu iu altum abit. dein resistit et se magis otiam quam Baetica abducit.»

lucē clarius est. Genuina enim descriptio illum iam antea (v. 146) et suo quidem loco exhibuerat. Additamentum igitur aliunde illatum hoc loco subesse apparet. Cuius rei alterum exemplum v. 156 sqq. exstare supra notavimus. Verum enimvero multis aliis quoque locis idem factum esse infra videbimus (v. 129; 180; 196; 238; 249; 259; 329; 426; 443; 467; 474; 581). Quid igitur? Statuamusne haec omnia ab Avieno profecta esse? Qui quidem genuino periplo addiderit quaedam aliunde petita, dubitari nequit*). Quae tamen ad terrarum situm nihil pertinent. Illa contra, etiamsi veteris peripli rationi contraria sint, cum posteriorum geographorum placitis ita congruunt, ut ab eo tantum inserta esse possint, qui aliquam saltem terrarum in periplo descriptarum intelligentiam habuerit. Atqui Avienum rerum geographarum quam rudissimum regionumque, quas describebat, tam ignarum fuisse apparet, ut earum imaginem quamvis confusam atque inconditam ne adinvenire quidem mente potuerit. Praeterea cum obscurae cuiusdam doctrinae speciem prae se ferre studeat, certe unde ea protulisset, indicare non omisit. Maxime vero unius alicuius loci (v. 323 sqq.), de quo infra dicitur, ratione commoveor, ut illa in periplum illata credam, antequam ab Avieno versus sit¹⁾.

Vides igitur me ad Mullenhoffii sententiam redire, qui periplum ante Avienum ab homine quodam inferioris aetatis retractatum et per omnes partes interpolatum esse censet; quanquam longe aliis argumentis innitor neque de singulis Mullenhoffio consentio. Hanc Mullenhoffii sententiam cum reliqui viri docti modo non abominantur, solus Gutschlinius — qui sane multorum instar est — approbavit et, qua est sagacitate, signum aliquod cominonstravit, quo interpolatoris illius enigmata saepe cognoscerentur. Namque interpolatorem contrarium atque eum, qui in genuina descriptione observaretur, ordinem sequi ostendit v. v. 576—584²⁾. Id ipsum de hoc quoque loco valet, quoniam sinus Cantabrigiensi descriptio in contrarium pergat atque reliquarum regionum. Qua re nostra de loco ab interpolatore profecto sententia vide quam egregie confirmetur.

1) Mhff p. 77. 2) Cf. etiam v. 470 sq.

3) Unger hac de re iudicium («ein so consequent durchgeführter widersinnlicher Hülfe aber doch wohl nur entweder von einem Betrüger oder einem tollhausler ausgehen können.» Philol. Suppl. IV p. 267) nimis acerbum videtur, cum nelegeitiae crimine sufficeret. Nimirum interpolator, cum auctoribus ab oriente sole ad occidentem pergentibus uteretur, quae ab his mutuata erat ad peripli rationem retractare supersedit.

A promuntorio Ophiusae ad «Tartessorum litus» phis quam quattuor dierum iter pediti esse dicitur (y. 178—179). A Tagi ostio usque ad ostium Anae (hinc enim Tartessos habitare videbimus) linea recta 30 mill. geogr. sunt, id quod cum Avieno bene convenit¹⁾. Ab eodem loco usque «ad nostrum niare Malacaeque portum» quinque dierum iter esse perhibetur. Quod cum a locorum ratione magnopere abhorreat, Miillenhoff²⁾ et Unger³⁾ per aliquem Avieni errorem explicare frustra conati sunt. licetissime C. Muller⁴⁾ hoc quoque loco illam posteriorum geographorum de Hispaniae forma opinionem subesse perspexit, Interpolatori igitur eum tribuendum esse apparet. Atque a genuino periplo hunc locum alienum fuisse vel ex Malacae nomine usurpato cognoscitur. Quae urbs cum in periplo Maenace appellaretur, ab interpolatore «Malaca» substitutum est; vide v. 425 sqq.⁵⁾.

Cepresicum iugum (v. 182) Βα(3)π(3)π(3)ov Strabonis et Ptolemaei (Cap Espichel) videri, *Acmlen* insulam (v. 184) in sinu Saetobrigensi (baliia de Setuval) quaerendam esse recte iudicat Miillenhoff.

Sequuntur incolae Ophiusae v. 195 sqq:

«Cempsi atque Saefes arduos collis habent
«Ophiusae in agro; propter hos pernix Ligus
«Draganumque proles sub nivoso maxime
«septentrione collocaverant larem».

Ligures nunquam in Hispania habitasse satis constat. Unger argumenta, quibus contrarium demonstrare conatur⁶⁾, fluxa sunt atque fragilia. Nam quod Thucydides⁷⁾ Sicanos ex Iberia Sicanique fluminis regione a Liguribus expulsos esse tradit, tota haec narratio quippe in Sicanorum Sicanique fluminis nominum similitudine posita iam dudum explosa est. Neque ex lacu Ligustini⁸⁾ nomine quidquam colligi posse in aperto est. Stephani autem Byzantini⁹⁾ notam, qui Ligystinen Iberiae Ligurum urbem esse

1) Terrestris itineris spatium indicare nisi in compendiis per regionem mediterraneam faciendis ineptum est, cum orae modus navium cursu definiatur. Vel ob hanc causam Unger sententia reicienda est, qui quattuor illos dies ad litoris tractum inde a Sacro promuntorio usque ad Iberum flumen (Rio Tinto) referri vult. 2) p. 102. 3) p. 192. 4) p. 113. 5) Unger ipse quoque Malacae nomen a genuino periplo alienum fuisse censet. (Philol. Suppl. IV p. 236.)

6) N. Rh. M. 1883 p. 179. 7) VI-2. 8) Avien. v. 284.

9) ΑιΤυτΤιΥΥ- ΤΟΚΚ ΑιΥῦ<ov Τ'C SuTtxfic 'IpYjptac ^TTu? xat ΤΥC TapTY-truou 7EXY)0-ov oi οixouvΤε; Αι^usc xaXouvΤat. Steph. p. 416 Mein.

perhibet, in coniectura a nomiue petita inniti apparet. Quod denique Eratosthenes *) paeninsulam Ibericam Ligusticam appellavit, inde est repetendum, quod omnes regiones sub occasu positas anti-quitus a Liguribus, sicut postea a Celtis, habitari credebantur²⁾. — Apud Avienum Ligures ab Ophiusa septentriones versus degere dicuntur. Cum vero ab Ophiusa, cuius borealis pars Gallaecia efficitur, septentriones versus progredienti oceanus occurrat, Immo quoque locum ad posterioris aetatis geographorum sententiam accommodatum esse apparet. qui Hispaniae oram inde a promuntorio Olisiponensi eodem tractu, quo Galliae occidentalem oram, se extendere putabant. Hanc sententiam si acceperis, Ligures Draganumque proles ad Ligerem fluvium habitavisse dicuntur, id quod item cuius quorundam senioris aetatis geographorum opinione, quamvis aperte falsa, convenit; Steph. Byz. p. 416: Αιγυπια εδω; ^uiv/ic το; Τυπ'pr,votc Αtyypou -OTay.ou. Quae cum ita sint, Ligures Draganumque³⁾ proleni interpolatori tribuendos esse satis, opinor, manifestum est. Aninadvertendum vero eum hoc quoque loco in contrarium pergere atque peripli auctorem.

His ita expositis etiam de alio loco (v. 130 sqq.), quem supra intactum reliquimus. iudicare licet. Ab insulis Oestrymnicis sub axem versus «caespes Ligurum» positus esse dicitur. Etiam hic nullus Liguribus locus. Kimirum interpolator, qui hoc quoque loco ordine genuinae descriptioni contrario coarguitur, hanc Oestrymnicam ad septentriones sitam cum altera illa, quae postea Ophiusa appellata est, confundit, et quae de hac valere credebatur, ipsa quoque rettulit de illa. Cum autem ad Ligerem fluvium, de quo Ligurum nomen derivandum esse arbitrabatur, non Ligures, sed Celtas sedes habere non ignoraret, illos quidem olim istuc habitavisse. postea ab his propulsos esse coniecit v. 132 sqq:

«namque Celtarum manu
«crebrisque dudum proeliis vacuata sunt,
«Liguresque pulsi, ut saepe fors aliquos agit.
ii venere in ista. quae per horrentes tenent *)
«plerumque dumos».

1) Strab. p. 92. 2) Cf. supra p. 15. Oli eandem cau-am, id quod Mhff p. 81 u. recte monet, Circe ab Euripide ΑΙΥΓΥΠΙΑ audit, et a Soplacle ΑtyyT-tx^ ut regio ad occasum posita receperetur.

3) Cum hoc nomine C. MULLER (Philol. 1873 p. 116) haud abs re Dercyuum, Alebionis, qui ab Hercule victus est, fratrem, comparavit. Minus apte Unger (l. 1. p. 193) Tarcynaeos (Steph. Byz. p. 603) contulit, quod nomen ad Tarquios pertinere crediderim.

4) Quod in v. v. sqq. tempore procedente de montibus «iu maritimos locos» (iu

Ob hanc ipsam causam cum altero illo loco de Cempsis atque Saefibus praesens adhibeatur tempus («habent»), de Liguribus plusquamperfectum («collocaverajit») usurpatur.

Poetaniolinsulam et portum ') (v. 199 sq.) aut ad promuntorium, cui nomen est C. Sines, aut ad promuntorium, quod C. Sardo appellatur, referamus necesse est²⁾. Inde Cempsis *Cynetes* adiacere dicuntur. Hic igitur terminus Ophiusae erat. Ab eo, quod priore loco dixi, promuntorio Trileucum, a quo Ophiusam initium capere vidimus, 105 mill. geogr., ab altero 110 mill. distat, parvorum Gallaeciae sinuum ratione non habita. Quod optime quadrat ad v. 152 sqq.

Cyneticum iugum (v. 201) sub occasu positum et «ditis Europae extimum» esse perhibetur. Quamobrem quin cum Miillenhoffio pro promuntorio Sacro (C. de Sao Vicente) habendum sit, dubitari nequit. Consentit igitur periplus cum Herodoto et Herodoro, qui occidentem solem versus ultima Europae a Cyneticis habitari tradunt³⁾.

Quae sequitur descriptio, magna difficultate laborat. Etenim past iugum Cyneticum *Ana amnis* commemoratur et «per Cynetas» effluere dicitur (v. 205); deinde *sinus in meridie patens* mentio fit (v. 206 sq.), quo sinum inter promuntorium Sanctae Mariae et Guadalquivir flumen interpositum (golfo de Cadiz⁴⁾) indicari in aperto est. In hunc Anas duobus oribus immitti narratur (v. 208—211). Sequuntur «*cautes Satumi*

oram nimirum maris mediterranei) descendissearrantur, non pugnat cum hoc ioco. Neque enim universi ista loca reliquisse dicuntur. Quam ob rem non est cur vv. 139—145 ab Avieno potius quam ab interpolatore profectos esse credamus. — Miillenhoffio tamen, qui inde de huius patria atque aetate coniecturam facit, non possum assentiri.

1) V. 199 ed. Ven. praebet: «Poetaniol autem est insula ad se fumum latet». C. Miiller optime, palaeographicam si spectas rationem, «ad Saefum latus» scripsit. Eodem enim modo v. 375 «latus» in ed. Ven. in «latet» corruptum est. Terminationem autem — um a librario additam esse quo vocabulum latinum effingeret, nemo non videt. Hoc sane aliquid difficultatis habet, quod si eam acceperis, Cempsis et Saefes *permixti* Ophiusam incoluisse putandi sunt. 2) cf. Mhff p. 106 n.

3) Hdt. II 33. IV 49. Herodor. ap. Steph. Byz. p. 323. Unger (N. Rh. M. 1883 p. 194.), quo Cyneticum iugum ad promuntorium S^a Mariae, quod Cuneus audit apud posteriores geographos, referre possit, primum quidem Herodotum Herodorumque illud per errorem pro extremo Europae habuisse sumit, deinde Avienum illorum errorem corrigere statuit; haec enim eum dicere velle putat: non esse extremum *Europae Cyneticum iugum*, sed *ditis Europae*. Quam sententiam profecto non est cur pluribus refellamus.

4) Quem ab Ana (Guadiana) incipere perperam statuit U. (Phil. Suppl. IV p. 207).

sacra» adiacentesque *duae insulae*, quanun minorem nomine carere, alteram Agonida appellari (v. 212—216). Commemorato denique *saxeo Utore*, quod multas capras alerct (v. 21C—221), liaec addit Avienus (v. 222—223):

«hine dictum ad ainnein solis unius via est,
«genti et Cynetuin hic terminus».

V. 266 ab Ana usque ad sinum Tartessium item unius diei cursus esse refertur. Apparet igitur hoc loco orae tractum ab aliquo loco magis ad occasum sito *usque ad Anam* significari¹⁾. Unde periplum hoc demum loeo ad Ana ostium pervenisse colligitur. Avienus igitur, rem si spectas, ab Ana («hine») usque ad Anam («dictum ad amnem») unius diei cursum esse asserit. Quod quomodo factum sit, ut intellegatur, paulo altius egrediendum est.

Avienus cum suam versus pangendi facultatem ostentaturus et reonditarum quarundam litterarum prae se laturus scientiam opera sua componeret, mvm quae tradebat ad locorum naturam convenirent, minus curabat neque ut erat rerum geographicarum inscius curare poterat. Hoc maxime e ratione, qua singula inter se connectit, elucet. Etenim utrum descriptio procedat an consistat an ad priora respiciat nihil perpendens locorum nomina particulis *hic*, *hinc*, *dehinc*, *illic*, *inde*, *tum*, *porro*, *propter*, *post*, *iuxta*, promiscue et ad libitum usurpatis infert. Eodem pertinent «*Itoc loco*», «*his locis*», «*per illa*», «*per quac*», «*post quae*», «*nec longe ab istis*» etc. Atque per talia ordinem descriptionis saepe turbari Mullenhoff²⁾ quoque et Unger³⁾ perspexerunt, quanquam non semper hanc sententiam ea, qua par erat constantia, secuti sunt. Immo illarum, ut ita dicam, figurarum rhetoriarum, quippe quibus non res, sed verba connectantur, nullam rationem habendam esse apparet. — Eadem porro Avieni neglegentia factum est, ut nomina locorum, quae obiter et subsicive certa aliqua occasione data commemorarentur in periplo, in descriptionis ordinem intruderentur⁴⁾.

1) Unger, qui «solis unius viam» de terrestri itinere accipi vult, eis, quae p. 31 n. 1 adnotavimus, satis redargui videtur.

2) p. 95; 115; 116. Quae autem de peripli ratioue inde conclusit, fundamento carent.

3) Philol. Suppl. IV p. 209; 230; 233. Quanquam quae sit huius rei causa, non intellegit U., cum talia «im fortsetzenden sinn» dicta esse et iam in periplo fuisse putat.

4) Idem Dionysii periegesin vertenti accidit Avieno. Cf. Dionys. v. 168:

Quae si tenebis, illi quoque loco, de quo deflexit oratio, aliquod lumen afferri videbis. Nimirum «hinc» particula ab Avieno ex libidine adjecta est, cum in periplo nihil legeretur nisi ad Anam «unius solis viam» esse. A quonam loco tantum distaret ut disertis verbis non declarabatur, ita ex praecedentis distantiae indicatione apparebat¹⁾. Qua cum orae tractus inde a promuntorio Ophiusae usque ad illum ipsum, de quo quaeritur, locum signihcatus esset, iam in ipso periplo exciderat²⁾. — Qui autem fuerit ille locus, haud diffieile est ad investigandum; unius enim diei cursum ab Ana occidentem versus progressi ad promuntorium Sacrum i. e. ad iugum Cyneticum pervenimus. Quod cum a promuntorio Ophiusae item unius diei cursum distet, singulis spatiis computatis quinque illi dies efficiuntur, quos Aruium ab Herculis eolumnis vel potius a Gadibus abesse dicitur v. 164³⁾.

Ex eis, quae supra exposuimus, etiam quomodo factum sit, ut Anas v. 205 sq. et 208 sqq. ante tempus commemoraretur, satis explicatur. Nam cum in periplo Cynetes usque ad Anam pertinere dicerentur, Avienus Anam obiter commemoratum in descriptionis seriem recepit⁴⁾. — Idem fecit, cum deinceps sinum illum in meridiem patentem propter limum ab Ana per duo ora advectum crassum lutinosumque liquorem habere in periplo legisset.

Cum ad Anam usque Cynetes sedes habeant, ab Ana ad Tartessum *Tartessii* incolunt (v. 223—225). Hoc quoque loco Tartessus, cuius subsiciva in periplo facta erat mentio, ab Avieno descriptionis ordini insertus est.

*Iugum Zephyro sacratum et drcem (a*pav) Zephyridem* montes esse haud procul ab Ana ostio ad orientem solem sitos recte perspexit Mhff⁵⁾. Quae deinde sequuntur (v. 238—240):

KijJ.u.ξpioi vatoustv UKO +UXP"? Ttoot Taupou = Av. descr. orb. 250: «Cimmerii gens dura colunt; *hic* ardua Taurus etc» — Dion. v. 280: ΤΟΞΙ CUPETAI 'ASptac aXu.Y) | TtovTOv ξ; ifXVTtopov 'AxuXrjotov ev3a VEVAATAT | CQJII Te-fetJTpaiuJV, UUX-XIOK; ertt Ttsipast ToVTOU = Av. orb. descr. 527: «huc se praecipiti cogit ferus Hadria ponto; | *hic* Aquileia decens celsis caput inserit astris, | Tergestumque *dehinc* etc»

1) Idera fit v. 689. 2) Mhffp. 103. 3) Mhff 1. 1. et p. 181. - Hoc sane aliquid difficultatis habet, quod cum intervalla singillatim usque ad Gades afferantur (v. 266), v. 164 et 562 ad Herculis columnas respicitur. Avienus his locis ex libidine pro Gadibus Herculis columnas substituisse videtur. Cf. p. 23.

4) Cf. ad v. 223. 5) - Zephyri iugum et Zephyridem arcem ad ipsum mare posita fuisse necesse esse contendit propter ipsa nomina, propter verba «inde tenditur», propter «iugi» significationem. Primum argumentum non intellego. An Zephyrum tantum in mari spirare putat Unger?

«Zephyridos arcera si quis excedat rate
 «et inferatur gurgiti nostri maris,
 «flabris vehetur protinus Favonii»

in sententia senioris aetatis geographorum nituntur, qui Hispaniae frontem Ana amni finiri, trans Anam Hispaniae latus incipere putabant. Mela III 3: «huc (in oceanum sc.) egressos sequentesque ea, quae exeuntibus dextra sunt, aequor Atlanticum et ora Baeticae frontis excipit, quae, nisi quod semel iterumque paululuin in semet abducitur, usque ad fluvium Anam paene recta est... At Lusitania trans Anam, qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit, dein resistit» etc.

Quae cum ita sint, illa interpolatori deberi elucet. Qui cum Zephyri iugi Zephyridisque arcis nomina explicare volnerit, hoc quidem loco eadem pergit, qua peripli auctor.

Iugum, quod deinceps commemoratur, *fanum Infemae dcae, Herbi'* *civitas* (v. 241—247) a Miillenhoffio recte ad Luxiam et aestuarium Onobae urbi adiacens (ria de Palos) collocata sunt; ad ipsum aestuarium *Etrephaea palus* referenda est¹⁾. «Herbi civitas» non esse, sed «prisca die stetisse» traditur. Quod quid sibi velit, ut recte intellegatur, nonnulla adnotanda sunt, quae ad universam descriptionis Avienianae rationem recte percipiendam haud parvi sunt momenti.

Avienus enim in urbibus populisque recensendis fere semper tempore utitur praeterito. Quo fit, ut plerique populi et pleraeque urbes, etiamsi vel hodie exstant, non esse, sed fuisse dicantur²⁾. Idem oram, etsi a quibus gentibus habitata fuerit, in periplo tradatur, saepius desertam hominibusque vacuum esse refert³⁾. Atque Mullenhoff quidem

Verba autem «inde tenditur» ab Avieno ad libitum usurpata esse sponte apparet (cf. p. 34.). «Iugi» denique verbum apud Avienum nihil significare posse nisi promuntorium ne sibi quidem persuasisse videtur, cum ipse complures locos afferat, quibus nihil aliud significare possit nisi montem mediterraneum (v. 295; 630; 641). Quomodo vero illud ex v. 59 concludere potuerit, omnino non capio.

1) Num pro 'Herbi' 'Erebi,' pro 'Etrephaea' 'Erebea' cum Barthio et Mullenhoffio scribendum sit, dubitare licet.

2) Quod U. paludem apud Avienum semper lacum cum mari non cohaerentem esse dicit, item sine ullo fundamento excogitatum est. Cf. «Maeotao palus»; descr. orb. 853.

3) vv. 244. 255. 310. 377. 427. 435. 439. 447. 459. 462. 463. 464. 476. 486. 496 sqq. 509. 513 sq. 514. 527. 550. 552. 559. 583. 588. 623. 680.

4) vv. 133. 157. 441. 445. 465. 478. 490. 510. 512. 591. Unger (Philol. Suppl.

haecomnia ab interpolatore profecta esse censet. At quare ductus hic ea additurus fuerit, non satis liquet. Avienus contra se in ea esse sententia, ut periplus referri opinetur ad priseum rerum statum, identidem >) profitetur. Qua re commotus esse videtur, ut quaecunque ad gentes, civitates, urbes pertinebant, pro obsoletis atque inveteratis haberet. Accedit quod similia etiam in Orbis Descriptione commisit²⁾. Sed sive ad interpolatorem sive ad ipsum Avienum ista referre mavis, recte Mullenhoff hanc quasi normam atque regulam sequendam esse edixit, ut quaecunque apud Avienum ut praeterita atque sublata recenserentur, periplus actate valuisse putarentur atque viginis.

Hiberum (v. 248 sq.) esse Tjrium, qui hodie Tinto appellatur, Mhff et U. consentiunt³⁾. De quo haec subiunguntur v. 249 sqq.

«plurimi ex ipso ferunt
 «dictos Hiberos, non ab illo flumine,
 «quod inquietos Vasconas praelabatur;
 «nam quidquid amni gentis huius adiacet
 «occiduam ad axem, Iberiam cognominant;
 «pars porro eoa continet Tartessios
 «et Cilbicenos».

Haec pugnant cum eis, quae antea relata sunt; v. 223 enim Tartessorum ager ab Ana fluvio incipere dicitur. Iberum autem trans Iberum amnem habitantium apud reliquos scriptores nulla fit mentio.

IV p. 191) omnibus his locis Avienum quae ipse viderit referre putat. Illa enim non inveniri nisi inde a Gadibus, quas eum adisse constat. At cf. v. 133. 157. 244. 1) Cf. Mhff p. 77. 2) Tempore praeterito utitur quanquam apud Dionysium praesens exstat v. 523: «gens Marsum quondam tenuit loca» = Dion. v. 375 vai&T<xou<jt. Ad antiquum aevum refert Criumetopi appellationem v. 136: «sic olli nomen prior indidit aetas» = Dion. v. 90: Totivssa xat Kptou puv etp*)Jii<avTo p&TW7IOV; v. 302: «hanc rursum gens late prisca virorum | Lotophagi includunt».— Vastitatem regionis Nasamonum deplorat v. 306 sq.: «nunc lati iugera campi | et grege nuda iacent et sunt cultoribus orba». Cf. 1388: «caespitis abiecti».

8) C. Muller hunc amnem non diversum esse ab eo Ibero, qui ex Pyrenaeis montibus originem habet, pro certo statuens in Avieni descriptione septentrionalem et meridionalem Hispaniae partes male permixtas atque confusas esse contendit. At duobus fluminibus idem nomen inditum fuisse nihil habet offensionis. Illius autem Iberi extra columnas Herculis profluentis etiam alia exstant vestigia. Scylax enim § 2 secundum codd. haec exhibet: Tjfc EuptoTUYjc eWt IIPYTOI "Ipvipec, I&Yjptac &Wocxat7roTau.oc" I&Y)P xai vrjuot ivTauda l~u<si Suo, atc 6'voua TaSetpa. Obscura huius Iberi mentione factum esse videtur, ut Appianus (lb. 6) et Aethicus Ister (p. 17) Iberum in oceanum immitti dicant.

Quainobrem quin haec ab interpolatore addita sint¹⁾, dubitari nequit Versus autem 250—251 ab ipso Avieno adiuncti esse videntur, id quod Mhff bene animadvertit.

Cartare msula, quam «pridem» i. e. peripli aetate Cempsi tenuisse dicuntur (v. 255 sqq.), a C. Mullero²⁾ recte ad insulam Herculi sacram, quae a Strabone³⁾ in aestuario Luxiae et TJrri fluminum commemoratur, relata est⁴⁾.

Cassium montem (v. 259) harenosos illos colles esse in ora maritima, qua a Baeti amni ad occidentem solem vergit, sitos, qui a Plinio⁵⁾ «Harenei montes» vocantur, hodie «las Arenas Gordas» audiunt⁶⁾, idem C. Muller intellexit. — Absurda illa etymologia, qua ab huius montis nomine graeca vox *xao-o-trepo?* derivatur, quanquam per se ab ipso quoque peripli auctore prolata esse potest⁷⁾, tamen cum iam tribus locis (v. 156 sqq. 238 sqq. 249 sqq.) interpolatorem talia nugantem deprehenderimus, et hic locus et omnes, quibus de nominum origine rationeque quaeritur, ad eum relegandi sunt (v. 263 sq. 292—298. 467 sq.).

Iam neglecto, quo hodie solo effluit, Baetis ostio *sinus* Gaditanum vel, ut apud Avienum audit, *Tartessius* describitur. Atque primum, quibus includatur promuntoriis, refertur v. 262 sqq:

«inde fani est prominens,
«et quae vetustum Graeciae nomen tenet
«Gerontis arx est eminus.
«Hic ora late sunt sinus Tartessii».

«Prominens» fani promuntorium esse ad vicum, cui nomen est Rota, situm et per se apparet et Mhff Ungerque consentiunt. Item de «Gerontis arce» ad partem insulae Gaditanae inter septentriones et occasum⁸⁾ interpositam referenda rectissime inter eos convenit.

1) Cilbicos ex v. 303 sumpsit. 2) Philolog. 1873 p. 108. 3) p. 170 ei; *vrio-ov TlpaxXeoio; iepav xetu.evY]v xa-ra TIOXIV 'Ovo(3av TYI; TIIY]pia;*

4) Mulleri tamen coniecturas, qui v. 256 pro eo, quod ed. Ven. praebet «influxe satis est fides», scribi vult «in Luxia (satis est fides)» vel «in Luxiae sita est vadis», amplecti non possum; haec enim palaeographiam, illa grammaticam offendit. Accedit quod non aestuario, sed flumini (Odiel) Luxiae erat nomen.

5) N. H. III § 7. 6) Cf. Ungerum Philol. Suppl. IV p. 213. Mullerum Philol. 1873 p. 108.

7) Hoc U. I. 1. p. 225 recte contra Mullenhoffium monet. 8) Nam quod apud Ungerum p. 224 legimus «Hieraus folgt weiter, dass wir die Gerontis arx an das nordostende der Gadesinsel setzen mttssen», calami lapsus subesse et pro *nordostende* reponendum esse videtur *nordwestende*.

Deinde quantum sinus Tartessius ab Ana amni distet, indicatur v. 266 sq.

Gadium quae sequitur commemoratione (v. 266—283) descriptionis ordinem turbari quicumque in eam accuratius inquisiverit, intellegit. Quamobrem a Miillenhoffio ») Avieni libidini recte attributa est. Iam Tartessi amnis, qui a recentioribus geographis appellabatur Baetis, hodie Guadalquivir vocatur, descriptio adnectitur. At quomodo fit, ut huc sit translata? Quod ut explicet, Unger¹⁾ Avienum, cum Gades antiquitus Tartessum appellatas esse falso crederet, peripli descriptionem de industria eis, quae ipse viderit²⁾, innixum ita adulterasse putat, ut Tartessum amnem ad flumen, quod hodie Guadalete dicitur, referret, huius nomen expungeret, sinum Gaditanum in sinum Tartessium mutaret, Gadium denique in Erythia insula mentionem consulto ommitteret. Sed licet Avienus multa socordia peccaverit, multa stultitia, licet multa omiserit addiderit perperam interpretatus sit, voluntate tamen atque iudicio eum vetustam descriptionem ita corrupisse, ut tacitus aliena pro eis, quae in illa exhibebantur, substitueret, ab omni probabilitate abhorret³⁾.

Mhff Baeti in olim re vera eo loco, quo ab Avieno describitur, in mare se immisisse putat. Quem cum duo antiquitus habuisse ora veterum constet testimoniis⁴⁾, altero eodem, quo nunc, loco effluxisse, altero primum ea, qua Veso rivus manat, lapsum deinde Guadalete immixtum flumini sinum Gaditanum petivisse Kieperti opera adiutus exponit⁵⁾. Quod confirmari dicit monumento aliquo a d'Anvillio⁶⁾ allato, ex quo saeculo XIII Hispali ad oppidulum, cui nomen est Ierez, navigari potuisse appareat. Unger⁷⁾ quidem et C. Muller⁸⁾ id canali ab Arabibus effosso factum esse dicunt; sed nullum huius sententiae argumentum afferunt, quamobrem eam in mera coniectura positam esse duco. Unger praeterea loci naturamita comparatam esse ait, ut Baetis ostium nunquam illa, qua d'Anville, Kiepert, Mhff volunt, decurrere potuerit. Sed tali de re nisi hominem rei gromaticae peritum et qui

1) p. 125. 2) I. 1. p. 215 sq. 3) Ceterum hoc loco aliquid accidit Ungero cum ex v. 274 sq.: «nos hoc locorum praeter Herculanam | sollempnitatem vidimus miri nihil», haec colligit (p. 227): «Gesehen hat er von der Gadesinsel laut seiner eigenen erklärung nur das am anfangе derselben gelegene Heraklesheiligtum». Adcniiri» vocem non satis attendisse videtur.

4) Vide quanta voce v. 681 se cum auctore suo non consentire clamet. 5) p. 126. 6) p. 210 et in tabula geographica a Kieperto delineata, quae libro adnexa est. 7) Memoires de l'Academie des inscriptions 1764 (XXX) 118 sqq. 8) p. 215. 9) Ad Ptolem. p. 109.

loca suis ipse oculis viderit, iudicare non posse puto'). Dum id factum non est, veterum testimoniis inhaereamus; inter quae uberrimum est Strabonis¹⁾: *kf^-fic* (post Gades) 5' ecTtv 6 Mevecdew; xaXou/evoc; 7(tj.riv <xl r, xa-ra "Ao-rav avd/ustt; xai Nd(Spt<J<jav. . . . el-r' eudu; ai ejejSoXat TOU BatTto? St^T) o-^tCojj.evac ri Se a.7roXa(/.pavo(Ji.£VY) vrtfjo; uIto TWV <ITO-ptaTvw exaTov, w? X' Svioi xal TtXetovwv tjTaStwv d<popt&et TtapaXiav ev-TauOa 8s 7IOU xai TO jjtavTslv TOU MevetjteMt; SCTII Jtat 6 TOU Kat7ttti>vo; tSpuTat 7tupyoc e7ct Tterpa; d/(<ptx,Xu<JTOu_____evTeudev o' 6 TOU BatTto; dvaTtXou: S<JII >ca't TtoAtc 'EfUoupa xai TO roc <X>j<X-ppou tepov. Ex descriptionis continuitate Astae et Nabrissae aestuarium cum sinu Gaditano cohaesisse apparet'). Atqui Plinius⁴⁾ Nabrissam et Astam inter aestuaria *Baetis* sitas esse refert. Sequitur Baetim per TVJV xaTd "AuTav dvd^uutv xai Nd(3pt<j<jav cum sinu Gaditano coniunctum fuisse^ Ob hanc ipsam causam Strabo hoc loco Baetim commemorat; aliter omnino non intellexeretur, cur ante Menesthei oraculum Caepionisque turrim eius fecisset mentionem. Menesthei oraculo Caepionisque turri allatis, quae in insula Baetis oribus inclusa esse dicit (svTauOa), paululum progressus (evTeudev) alterum Baetis os commemorat. Cum autem id BatTto? avarcXow appellet, hoc potissimum ore Strabonis aetate ad navigandum usi esse videntur. — Cum hac Strabonis descriptione consentit Mela⁵⁾, nisi quod neutrius oris separatim mentionem facit, sed ubi Baetis cursum descripsit, eum duobus effluere oribus universe significat: «in proximo sinu portus est, quem Gaditanum et lucus quem Oleastrum appellant, tum castellum Eboria in litore et procul a litore Hasta colonia, extra [sc. trans occidentale Baetis ostium] Iunonis ara templumque est, in ipso mari [propterea nunc demum commemoratur] monumentum Caepionis scopulo magis quam insulae impositum». Sequitur Baetis descriptio. — Item Plinius⁶⁾: «Harenei montes, Baetis fluvius, littus Curense inflexo sinu, cuius ex adverso Gades»⁷⁾. — Accedit aliud Strabonis⁸⁾ testimonium, qui de Gadibus TV?« e^oXfJc inquit TOU BatTtSo; TtXrxjov

1) U. ad Mhffium p. 131 provocat, quo uihil probatur, et ad Willkommii librum (die iberische Halbinsel 1856), quem ut adipiscerem mihi non contigit.

2) p. 140. 3) Hoc C. Maller quoque concedit; ad Ptolem. p. 108.

4) III 11: «et inter aestuaria Baetis oppidum Nabrissa ... colonia Asta ... et in mediterraneo Asido». 5) 1112. 6) III § 7. 7) Ptolemaei numeris, quos C. Muller huic sententiae refragari exputat, nihil tribuo. Ipsa verba non taciunt contra II 4, 5: "Ovofia ataxouapia, Bai-rtoc 7toTap.ou ib avaToXixa>TEpov TIOUa, v) xaTot"ATTav stofu<rt<. 8) p. 168.

tSpuTat. Cui subiungendum est Stesichori fragmentum ab eodem Strabone¹⁾ servatum, qui Geryonem natum cecinerat uye Sov dvTtTtepa? xXetvdc. 'Epu&eia? | TapTr, <j<rou 7TOTau.ou rrapa Ttxydc. a7tetpovae dpyupopt&ouf j ev -cauSuovt Ttsrpa;.

His ita expositis C. Mulleri *) Ungerique²⁾ sententiam pluribus refellere supersedeo, qui oram maritimam olim adeo recessisse putant, ut bracchia, quibus Baetis haud procul ab ostio, quod hac aetate unicum est, dividitur satque magnam circumligat insulam, in mare se infunderent orumque vicibus fungerentur. — Quamobrem ad Avieni descriptionem redeamus.

Insulam, quam Tartessus amnis «undique adlapsu ligare» (v. 283 sqq.) dicitur, inter ostia eius sitam fuisse et eandem esse quam Strabo commemorat, interpretes recte consentiunt. — Non ita de *Ligustino lacu*, quem Mhff³⁾ infra, Unger⁴⁾ supra *divortium*, quod v. 286—290 describitur, positum fuisse putant. Miillenhoffii ut amplectar sententiam, Avieni et Melae⁵⁾ commoveor verbis, qui Baetim, ubi primum e lacu effusus est, statim in mare effluere indicant. — Cum Miillenhoffio etiam de *monte Argentario* consentio, quem diversum esse atque 'Apyupouv 6poc, ex quo Tartessum oriri nonnulli perhibebant⁶⁾, frustra contendit Unger.

Quoniam v. 223 sqq. Tartessii usque ad Tartessum amnem pertinere traduntur, iam qui sequantur populi, indicatur. Sed primum regionem mediterraneam ab *Etmanum gente* habitari eisque occidentem versus usque ad Cempsos *Beates* adiacere perhibentur (v. 298—302). Quo limite distinguantur, non significatur, sed Etmaneos cum cis tum trans Tartessum incoluisse suspicari licet. In ora Tartessii *Cilbiceni* adiunguntur (v. 303), quos a Cilbo fluvio nomen traxisse haud iniuria U.⁷⁾ conicere videtur.

Iam in sinu Tartessio describendo pergit periplus (v. 304 sqq.). *Flumen amplum*, quod ad prominens fani in mare labitur, Tartessum esse, non Guadalete, cuius nomen suppresserit Avienus, ut vult Unger,

1) p. 148. 2) ad Ptolem. p. 107. 3) p. 218 sq. 4) p. 128.

5) p. 221. 6) III 1, 5: «ubi uou longe a mari grandem lacum fecit, quasi ex novo fonte geminus exoritur». 7) Mhff p. 128. 8) p. 222. —

Rectissime idem Miillenhoffii finitionibus obloquitur; sed quae de Tartessorum nominis significatioue disserit, non possum probare. Hos enim non esse eosdem atque Turdetanos quomodo negari possit, non video. Quod Strabonis aetate latius patebant, nihil eo demonstratur. Neque etiam Ileatum nomen in Gleates mutanti assentior Unger. Perperam denique ex «dehinc» voce (v. 298) quidquam colligi posse credit. cf. p. 34.

ex eis, quae supra diximus apparet. — *Tartessorum montem* (v. 308 sq.) Unger¹⁾ ad extrema iuga montis, qui hodie Sierra de Cabras vocatur, recte rettulisse videtur.

De *Erythiae* (309 sqq.) et *Veneris insulae* (v. 314 sqq.) situ cum Mhff propter pravam v. 312 et 313 interpunctionem et corruptam v. 317 scripturam perperam iudicasset²⁾, Unger³⁾, postquam Gutschmid⁴⁾ illa ordinavit, Erythiam insulam esse Gaditanam (Leon), Veneris iusulam Aphrodisiada Timaei et Sileni (Olla) ostendit. De Erythia igitur periplo cum veteribus poetis epicis⁵⁾ convenit, cum posterioris aetatis scriptores eam ab insula Gaditana discernant⁶⁾.

Erythia «iuris olim Punici» fuisse dicitur (v. 310—312);

«habuere primo⁷⁾ quippe eam Carthaginis
«priscae coloni».

Mhff haec ab interpolatore vel ab Avieno profecta esse contendit. Sed neque ullam huius sententiae causam affert et quam ipse sequendam esse proposuit regulam, ut quaecunque in Avieni descriptione fuisse dicerentur, genuino periplo vindicanda essent, mira neglegit inconstantia. — Etiam Unger Avienum huic loco sua immiscuisse putat. Etenim cum in periplo Erythiam a Phoeniciis habitari dictum fuisset, illum pro Phoeniciis Poenos⁸⁾ substituisset. Sed qua re ductus hoc fecerit Avienus, non explicat Unger. Immo propter tempus praeteritum dubium esse non potest, quin iam peripli auctor Carthaginenses Erythiam i. e. Gades tenere tradiderit.

De locorum, quae sequuntur, finitionibus i. e. de *liarensi littoris* (v. 319) et *Besili* (= Lirio) atque *Cilbi* (= Salado de Conil) fluminum

1) p. 225. 229. 2) p. 131—139. 3) p. 225—227. 4) Gutschmid Lit. Centralbl. 1871 p. 525. Utrum v. 314 cum Gutschmidio post «Erythia» interpungatur, an cum Ungero «Erythia» ut adiectivum ad «ab arce» trahatur, ad sensum nihil refert.

5) Pherecydes apud Strab. p. 169. Stesichorus ap. Strab. p. 148. Apollod. 2, 5, 10. Ioann. Pediasim. p. 352 ed. West.

6) Primus Herodotus hanc sententiam professus esse putatur. IV 8: 'Epuδetaβ vρjuov TYV Tεpoc rackipot' Tt ToTet eijeo 'HpaxXecov CIMNKOV etti KO 'Qxeavui. Num id voluntate atque iudicio fecerit, dubitare licet.

7) «Primo» hoc loco idem significare apparet atque «olim», «prius», «ante» Cf. v. 154: «haec dicta primo Oestrymnis est». Quamobrem non intellego, cur U. in eo haereat.

8) U. «iuris olim Punici» idem valere putat, atque *Phoenicii*. Sed Poeni semper sunt Carthaginenses, nusquam Tyrii.

(v. 320) situ Ungero assentior. — *Sacrum iugum* (v. 322) Iunonis promuntorium (C. Trafalgar) esse iam Mhff intellexerat. — De sequentibus autem versibus (324—335) et Mhff et Unger satis mira protuierunt.

«locum hunc vocavit Herma quondam Graecia».

Haec non ad promuntorium Sacrum, sed ad sequentem litoris tractum referri U. recte perspexit, Quo ad illud revocatur, Avieni neglegentiae tribuendum est¹⁾.

«est Herma porro caespitem munitio,
«interfluum quae altrinsecus munit lacum».

Quomodo et Mhff et Unger his alterum g_{raecia} «indicari potuerint putare, non assequor. Immo nihil continent hi versus nisi explicationem vocis hermatis²⁾.

«alique rursus Herculis dicunt viam;
«stravisse quippe maria fertur Hercules,
«iter ut pateret facile captivo gregi».

Quae cur cum Mullenhoffio a genuino periplo abiudicentur, nullam idoneam causam video. Neque est cur eum, qui haec scripserit, contra communem opinionem Heraclum raptis Geryonae bubus Mycenae rediisse per Libyam putasse credamus³⁾.

«porro illud Herma iure sub Libyci soli
«fuisse pridem plurimi auctores ferunt;
«nec respiciendus testis est Dionysius,
«Libyae esse finem qui docet Tartesium.
«Europae in agro, quod vocari ab incolis
«Sacrum indicavi, prominens subducitur;
«locos utrosque interfluit tenue fretum».

Miro profecto modo illud Herma in Europae ora situm secundum «plurimorum auctorum» opinionem ad Libyam pertinere dicitur. — Unger quidem non epucnx,wc, sed TIOXIHCOIC id accipi vult; Carthaginensium enim sub dicione fuisse illa hermata. Sed de scopulis agi oblitus esse videtur in profundo maris situs undarumque aestu obrutis. Accedit quod «Libycum solum» insolentius positum esset pro Cartha-

1) Cf. p. 34.

2) Ne quis in «porro» particula haereat, conferatur v. 343

3) Haec Mullenhoffii sententia reete ab Ungero p. 231 refutatur.

giniensibus; contra «sub iure alicuius esse» nihil significat nisi «propriū esse alicuius rei», «pertinere ad aliquid». Ipsum denique Avienum haec non -oXmxwc, sed τπου-ixwt; intellegi voluisse ex v. 331—332 elucet.

Magnam porro habet offensionem, quod v. 333—334 promuntorium Sacrum iterum commemoratur.

Quae difficultates sponte evanescent, si Scylacis *) locuin contuleris: irto <U T7>; 'EpjAaia; oapa; epixaTa TITXVXI u-eyaXa, d?T0 TT,<; AijSuris £7ri Tr,v EupwT77)v, ou^ uTtepe^ovTa ir^ §zkXTTr,c; eTTixXu^ei Be EIT' auTtx svix^yj' TsraTat Se TO epjita kiz| eTepav axpav Tr,c. Eupw7urj<; TO xaTav-THTpu* xrxj cU axpirj TauTYj 6'voj/a TO Tepov djcpwTripiov. Hunc locum ei, qui Herma in periplo commemoratum ad Libyam referri perhibuerat, obversatum esse apparet. Etenim «iure sub Libyci soli» esse dicitur, quia a Scylace in *Libyae descriptione* affertur; «tenue fretum» (v. 335) respondet verbis ou/ urcepe^ovTa Tyc daXaTTnc eTuxXut^ei <U £IU auTa svta^r; Sacrum denique promuntorium propter Scylacis Tepov axpw-T/5piov iterum commemoratur.

A peripli auctore Scylacis locum respici nequisse manifestum est, cum neque secum ipse pugnare posset et multo ante huius Scylacis aetatem scriberet. Avienum rursus ista in periplo repperisse inde colligitur, quod v. 331—332 Herma illud Europaeum ad Libyam referendum esse Dionysii loco, quem perperam interpretatus est¹⁾, allato confirmare conatur. Ab interpolatore igitur ista profecta esse sequitur. Qui cum quae Scylax Libyae oram ab ortu ad occasum versus describens profert, ad peripli rationem refingere omiserit, in contrarium pergat atque peripli auctor.

De Euctemonis reliquorumque fragmentis, quae et hocet aliis locis apud Avienum leguntur, melius infra agetur.

Ad periplus referendus est v. 341:

«hic Herculanæ stant columnæ».

Nam Miillenhoffii suspicio¹⁾, qui ubicunque in ora maritima Herculis columnarum mentio fiat, ab Avieno illatas esse opinatur, comprobari nequit. Sane interdum eas pro Gadibus substituit, auctoritate permotus Dionysii²⁾. — De «hic» cf. p. 34.

Item ad periplus pertinent v. 375—380:

1) § U 2. 2) Cf. Mhff p. 142-143. 3) p. 144 n. 4) Cf. p. 23. 35 n. 3.

«ultra has columnas propter Europae latus
«vicos et urbes incolae Carthaginis
«tenuere quondam; mos at ollis hic erat» etc.

Recte enim Unger¹⁾ Mullenhoffium impugnat, qui haec Euctemoni vindicabat, — Sed nova prorsus atque inaudita ratione idem «ultra columnas» explicat «a columnis septentrionem versus»²⁾ eisque orae Hispanicae tractum columnis utrimque adiacentem indicari putat, Mihi quidem «ultra columnas» nihil aliud significare posse videtur nisi «trans columnas», «extra columnas». In ora igitur Hispaniae a columnis ad occasum sita Carthaginenses peripli aetate colonias possidebant, id quod optime quadrat ad v. 310, ubi Gades sub Carthaginensium ditione esse traduntur.

v. 419: «hic Chrysus amnis intrat altum gurgitem».

De «hic» cf. p. 34. Chrysum amnem Barbesulam fluvium esse, qui hodie Guadiaro vocatur, iam Ukert intellexit. Ultra citraque hunc amnem quattuor gentes incolere traduntur, *Libyphoenices, Massieni, Selbyssini, Tartessii* (v. 420—423). Libyphoenicum nomine Cartliaginiensium colonos appellatos esse constat³⁾. Quamobrem eos in urbibus per hanc oram dispersis habitavisse apparet. Tartessiorum terminus v. 462 sq. indicatur. Selbyssinos autem, quos eosdein esse atque Elbestios Hecataei et Philisti, Elbysinios Herodori, Olbysios et Olbysinios Stephani Byzantini Mhff sagacissime demonstravit⁴⁾, propinquiore ad Herculeas columnas habitavisse, quam Massienos, ex ordine, quo ab Herodoro⁵⁾ recensentur, apparet. Massienos igitur inter Selbyssinos et Tartessios collocandos esse sequitur.

Tartessii v. 424 in *Calacticum sinum* porrigi dicuntur. Unde porrigantur neque indicatur neque intellegitur. Quamobrem hoc porrigendi verbum Avieno tribuendum esse duco, qui cum post Tartessios Calacticum sinum commemoratum legeret, orationem ab illis ad hunc rhetice tracturus Tartessios usque ad Calacticum sinum habitare commentus est. — Cum *xA'25iugumBarbetium*¹⁾ commemoretur, i.e. promuntoriuni, quod

1) p. 232 n. 40. Argumentis, quae ab eo afferuntur, addi potest haec verba tempore praeterito consignata esse, cum Euctemonis praesenti inferantur. De v. 363—369 non assentior Ungero, qui ea et ipsa periplus vindicat; neque enim omnino intellegi possunt, si quae praecedunt Euctemonis verba abstuleris.

2) p. 231. 3) Ephorus ap. Ps. Scymn. v. 197: At(iutpo'.vtxet; ex KapXY)So'voc aTrotxtav XaPoVrec. 4) p. 145. 5) Mullenh. 1. 1. et p. 113.

6) de «hos propter mox» cf. p. 34.

hodie Punta de Cala Moral vel de Cala Burras appellatur'), praecedentem sinum pro Calactico habeamus necesse est, Hoc nmeii iam Christ¹⁾ cum Calatha urbe, quam Ephorus Calathusam dixerat²⁾, cohaerere intellexit, Sed quominus cum Christio apud Avienum «Calathicum sinum» scribamus, metruin obstare Unger³⁾ haud iniuria contendit. Qui tamen in eo aperte fallitur, quod Calatham urbem Heecataei eandem esse putat atque Calatham insulam ad Libyae oram haud procul Carthagine sitam. Haec enim nullo pacto ou Tioppw TcOV 'Hpax/Vstvw GTYjXiov sita esse ab Hecataeo tradi poterat. Neque etiam ab eo in libro, qui inscribatur EupwTurj, commemorari poterat. Accedit quod in illa parvula insula urbem fuisse quam minime verisimile est. Sed suo rursus iure Unger xaXajcTtxoc ex >caX6c et axTYi vocabulis ita, ut (XOXIUOC) >caXdc dx.Tac i^wv valeat, recta ratione compositum esse negat. Hoc adiectivum non potest derivari nisi a nomine KaXaCTYi. Quae cum ita sint, Punicam illam urbis appellationem, quae est KaXaShi, a Graecis commutatam et ad sui sermonis usum accommodatam esse puto⁴⁾.

Post iugum Barbetium commemoratur *Malacac flumen* «urbe cum cognomine Maenace priore quae vocata est saeculo». Mtillenhoff periplum solam Malacam urbem exhibuisse, Maenacam & interpolatore additam esse censet. Sed rectissime Gutschmid eum hae in re a se desciscere monet, quippe qui quaecunque fuisse dicerentur, peripli aetate viguisse putanda esse praeceperit. Quamobrem Maenacam periplo relinquendam, Malacam interpolatori tribuendam esse apparet⁵⁾. — Atque Maenacam, non Malacam in periplo fuisse eo quoque comprobatur, quod paulo post, ubi urbis situs describitur, non Malaca, sed Maenace dicitur v. 428 —431:

«Tartessorum iuris illic insula
«antistat urbem, Noctilucae ab incolis
«sacrata pridem; in insula stagnum quoque
«tutusque portus; oppidum *Maenace* super».

1) Unger 1. 1. p. 235. 2) Abh. d. Akad. v. Miinchen philos. philol. Cl. XI (1868) p. 154. 3) Steph. Byz. p. 847. KaXx»r), TOXIC OU TOOppw TWV 'HpaxXetwv trTrjXwv. 'ExxTaToc Eup<07ry). "Etpoc 81 KaXadouo-av auTrjv 9Yjstv. 4) p. 234. 5) Unger i coniectura, qui pro Calactio «Malactiticum» sinum scribi vult, et a locorum natura et a linguae usu abhorret. Accedit quod ipse Malacam ab Avieno demum pro Maenaca substitutam esse putat.

6) Unger Maenacam recte periplo vindicat, Malacam ab Avieno additam esse putat. sed cf. p. 30.

Ungero «Tartessoruin iuris» ad ea, quae antecedunt, trahenti verborum collocatio quam maxime refragatur. — Quod Tartessii procul a sedibus suis parvulam insulam tenent, comparari potest cum Cartare insula a Cempsis habitata (v. 255 sqq.).

In sequentibus versibus Unger, ut saepius, quae bene constituerat Miillenhoff, male evertit atque perturbavit. *Silurum* enim montem (v. 432) iugum esse, cui hodie nomen est Sierra Nevada, cum hic recte perspexerit, ille in ora maritima eum positum fuisse statuit, quamvis ad mediterraneam regionem his ipsis verbis diserte referatur:

«qua sese ab undis regio dicta subtrahit»,
«Silurus alto mons tumet cacumine».

Idem ex numero singulari «alto cacumine» quidquam colligi posse perperam arbitratur⁶⁾.

Deinde «*vasta cautes*» de pinibus appellata i. e. IIEUK/) vel Ht-Tuouo-o-a dxpa et *Veneris iugum* commemorantur. Inter haec promuntoria litus «recumbere» dicitur. Hoc quid sibi velit, paucis exponendum est.

Etianiv. 532 litus «recumbere» perhibetur; de eodem litore v. 534 legimus: «litus illud, quod iacere diximus tractu supino». Hanc ipsam litoris naturam v. 320 reclinis adiectivo indicari in aperto est. Unger⁷⁾ omnibus his locis litus acclive et quod molliter assurgat, significari putat. Sed ipse v. 532 id non satis aptum esse concedit⁸⁾. Neque ad v. 320 quadrat, cum idem litus, quod «recline» dicitur, «molle harenarum» esse perhibeatur. Immo vero idem valet recumbere atque recedere⁹⁾ et litus sinuari significat. Quod comprobatur v. 532 cum v. 534, hoc cum v. 57 sqq. collato:

«sinusque curvos atque prominentia,
«ut se supino porrigat litus situ,
«ut longe in undas inserant sese iuga».

Namque ut verbis «ut longe in undas inserant sese iuga» ad «prominentia», ita verbis «ut se supino porrigat litus situ» ad «sinus curvos» respici apparet¹⁰⁾.

1) Cf. descr. orb. v. 251 de Tauro: «caelumque *cacumine* fulcit». v. 484. «boreali *vertice* ad aethram concrescunt Alpes». 2) p. 240. 3) p. 256. 4) v. 176. 5) Cum hac supini adiectivi vi cf. Manil. II 582. «arcus supinatus». De recumbendi verbi notionem cf. etiam descr. orb. v. 23. 477. 1000. 1111. 1170. 1253.

Quae cum ita sint, Mullenhoff v. 438 recumbenti illo litore sinum Urcitanum (golfo de Almeria) indicari rectissime statuit et piniferam caudem ad promuntorium, quod hodie Punta de Elena vocatur, Veneris iugum ad Charidemi promuntorium (Cabo de Gata) optime rettulit.

v. 438 sqq. «in isto litore» *crcbrae Phoenicum urbes* pridem fuisse traduntur, v. 441—443 praesens vastitas eius orae deploratur. Mhff omnia interpolatori tribuit; sed illa in vetere periplo fuisse (cf. p. 37) haec ab Avieno profecta esse (cf. p. 36) satis liquet. «Istud litus» non est cur cum Mhffio ad solum sinum Urcitanum referamus; immo ad litoris tractum inde a Maenaca urbe pertinet. — Ceterum hos Phoenices Libyphoenicibus adnumerandos esse, i. e. Carthaginiensium aliquando fuisse sub dicione apparet.

Trans Veneris iugum litus «patere» i. e. non recedere perhibetur (v. 445). In eo item *plurimae urbes* (Phoenicum nimirum et ipsae) antea fuisse traduntur, praesenti autem tempore vacuum incolarum id esse lamentatur Avienus (v. 446—448.).

Hic descriptionis connexus v. 443—445 interpellatur:

«Veneris ab dicto iugo
«spectatur Herma caespitis Libyci procul,
«quod ante dixi».

Cum «Herma caespitis Libyci» v. 329, ad quod his versibus respicitur, ab interpolatore insertum sit, etiam haec interpolatori deberi vix est quod moneam *).

v. 449—452: «nam natus inde portus op[pidum] prope
«se Massienum curvat alto ab aequore,
«sinuque in imo surgit altis moenibus
«urbs Massiena».

«Nam» particulam hic sensum non habere Mhff recte contendit. Neque enim Avienus, id quod Unger vult, multos populos et urbes in ora illa *fuisse* ita potest probare, ut quae *sint* in ea urbes, recensent. Quamobrem Mullenhoffio assentiendum, qui «Namnatus» nomen proprium esse suspicatur¹⁾. Urbem Massienam, prope quam

1) Unger dum hunc locum explicare studet, Veneris iugum pro Charidemi promuntorio habet (p. 240); postea id «weiter nordostlich» collocandum esse censet (p. 241), propter recumbendi et patendi verba falso ab eo explicata, neque suam prioris illius loci interpretationem funditus hac re evertit intellegit.

2) C. Muller (ad Ptolem. p. 150.) apud Avienum «Aetius inde portus» scribi

fuit ille portus. eo positam fuisse loco. quo postea Carthago Nova ab Hamilcare exstructa ost, idem haud abs re iurteat¹⁾. Huius enim situs simili morto a Polybio -) rtescribitur.

Tracte iugum (v. 452) promuntoriuni esse Saturni (C. de Palos). *Strongijlen* (v. 453) insulaui, quae hortie Grosa vocatur²⁾. *immrnsnm paludcm.* (v. 155) Xtu-.vo3aXa"xv Strahonis (— Encailizarta rte Murcia) *Theodorum* denique Tader fliimen (= Segura), Mhff *) optime statuit³⁾. — Haec loca prius (i. e. peripli actate) Phoenices incoluisse feruntur (v. 459).

Post Theodorum amnem *litus harenosum* se extendere dicitur. cui *trcs insulae* obiectae sint (v. 460—461). Ante Theodorum montes in mare exciirunt et proinuntorium cfticiunt, quod C. Cervera appellatur. Primam insulam Planesiam (Plana) esse, secundain Alonen (Benedorme) Mhff recte intellexit. De tertia non satis constat. Mhff quidoni monteni, qui hortie Ifach dicitur, olim insulain fuisse suspicatur. Sed hic non est oppositus litori illi liarenoso. — Unger sententia, qui litus liarcnosum a Traete promuntorio incipere et unani trium illarum insularum Grosam esse putat, et locorum naturae et Avieni verbis repugnat.

Herna civitas, quae *Tartessorum* terniiiius fuisse perhibetur (v. 462—463). uhi sita fuerit, accuratius definiri nequit. Certe non est cur eam in litore harenoso fuisse cum Ungero iuiteinus; «hic» enim particula nihil demonstratur (cf. p. 34).

vult, quia per illam oram hodie portus exstet, qui Aquila* appellatur. Quam sententiam attulisse satis habeo.

1) Unger p. 242 Mullenhoffii sententiae imprudens haec obicit: «die „miizo kiiste von Vcra bis Cartagena hiitte dann eine einzige stadt enthalten, wiihrend der periplus von vielen sjuicht». Nou unam, sed «plurimas» illas (v. 447), quarum nomina in periplo consulto ornittuntur (sicut v. 438 sqq. et v. 459). Meliore iure ipsius Unger sententiae illud «plurimae» refragari dici potest. Rtenim cum una tantum urb> nominatim afferatur, «nmm» particulam nullum hic locum habere apparet. — Quod Plinius et Ptolemaeus (Unger 1. 1) Carthaginem Novam in regione Contestanorum esse dicunt. ad periplum nihil pertinet. — Neque denique ex «inde» particula (v. 449) quidquam colligi potest (cf. p. 34.).

2) X 10: ev oi toi pu< > TO<J xcX^ou -pixitxat/sppovvjai^ov ipoc, i^a su xitjSoti <jy:j.5atvjT T^V TIOXIV.

3) Hanc esse puto Plumliariam Strabonis. p. 159: xat llXou.liaptav xa'; Xtu.vo-aaXaruav uTtjpxstu.sv/v, s/.^*^*^k^v ^* ^*^* <T^a8^iouc TSTpaxoatou;. Neque enim <JTispxstj.sv/v ad Ativtov ciim Mhffio referri licet, sed ad flXouJjfiaptav pertinet.

4) p. 151 sqq. 5) His finitionibus etiam Unger assentitnr, nisi quod Strongylen ad Formicarum insulus (islas Hormigas) mius apte refert.

Tartessorum per hunc litoris tractum etiam Ephorus mentionem fecerat. [Scymn.] 198 sqq.

Sequentibus versibus quae gentes Tartessiis adiaccant. explicatur; v. 464—473:

«Gymnetes istos gens locos insederant.
«Nunc destitutus et diu incolis carens
«sibi sonorus Alebus ainnis effluit.
«Post haec per undas insula est Gymnesia,
«populo incolarum quae vetus nomen dedit,
«ad usque Cani praefluentis alveum.
«Pityusae et inde proferunt sese insulae,
«Baliariuin ac late insularum dorsa sunt.
«Et contra Hiberi in usque Pyronae iuguni
«ius protulere, propter interius mare
«late locati».

«Istos locos» Avieni socordiac debere nemo non videt (cf. p. 34); Gymnetes enim ad *sequetm* litoris tractum pertinere patet, — Alebo ainni ideni fecit Avienus, quod v. 205 Anae, v. 208 Anac ostiis, v. 224 Tartesso; nempe cum in periplo subsicive coninemoraretur, soluinper se elatum attulit, In periplo enim Gymnetes ab Alebo anini usque ad Canuin sedes habere dictum fuisse apparet, Hic connexus praeterea Gymnesia insula turbatur, cuius nientio non solum a sensu, sed etiani ab enuntiati structura aliena est. Quainobreni cuni noninim etyniologias iam pluribus locis ab iinterpolatore profcetas esse viderimus, etiani Gymnesiae vel Gynnsciarum mentioneni eidem tribuere non est quod dubitemus ¹⁾).

Gymnetibus opponuntur v. 472 Hiberi: «cum illi ab Alebo usque ad Canum incolant, hi a Cano usque ad Pyrenaeos sedes habent, Oppositio indicatur verbo «contra» -). Etiamhic non solum geographica, sed etiam logica ratio Pityusis Bale-aribusque interpositis per-

vertitur. Quaniobrom ut supra (gymnesiam ab interiolatorc. ita Baleares Pityusaque ab Avieno additas esse censeo »).

Alebus in ora, qua ab Alone (Bcnidorme) insula septentrionein versus spectat. profluxerit uecesse est²⁾. — Quoniaiu v. 464—473 soli incolae litoris inter Alobuiu et Pyrcnaeos interpositi indicantur, montes fluvii urbes etc. sequentibus affcruntur versibus. Canum flumen in bis lepectitui iri exspectaveris. Quoil non soliu non tit, sed ad *Sicanum* amnem (v. 480) denuo mentio infertur Iberuni. Quamobrem Burmanni maioris coniectura recipienda est, qui pro «ad usque Caui» levissima mutatione «usque ad Sicani» scripsit,

Iani sequitur descriptio orae. cuius incolae |iraeniitabantur: v. 474—478:

«prima eorum civitas
«Ilerda surgit; litus extendit dehinc
«steriles harenas. Hcmeroscopiuin quoque
«diabitata pridcm hic civitas; nunc iam solum
»vacuuni incolarum languido stagno uiadct».

«Eoruni» ad Iberos referri apparet. At nonduin liorum. sed Gynnetum ora describitur. Accedit quod Ilerdae in his regionibus nusquam tit mentio, notissima est Ilerda ad Sicorim fluvium sita. Qui cum a nonnullis i>ro Sicano habitus sit³⁾, ingeniosissimani Gutschlimidii⁴⁾ amplector coniecturam, qui Hcrdain ab interpolatore ipso quoque in illa sententia versato inculcatam esse suspicatur. — Mhff contra Hemeroscopiuni interpolatori tribuerat, quippe quod falso *post* harenosum litus collocaretur, cum ante id ponenduim fuisset. Sed verbis «litus extendit dehinc steriles harenas» primum, ut saepius fit in periplo ⁵⁾), tpualis sit univcrsa orae natura, indicatur, deinde urbes in ea positae recensentur. Honieroscopiuiii antcm. si quidein oppidi. quod hodie

1) Ab iuterpolatorc, id quod vult Mhff, profecta esse non potest Pityusarum et Baleariuii mentio, quia liic Balcares Gynnsciamm vel Gymnesiae nomine .ippellaverat. — Ceteruni hic locus inter argumenta est, quibus tuite Avienuni periplum interpolatum fuisse demonstratur. Cf. p. 30.

2) Yerisimillimum videtur fluvium, qui hodie Gordos appellatur, pro Alebo habendum esse. A Mttlenhoffio Alebus nimium ad meridiem collocatur.

3) Serv. ad Aen. VIII 328: «Sicani autem secundum nonnillos populi sunt Hispaniae a fluvio Sicori dicti».

4) Liter. Centralbl. 1871 p. 524.

5) Cf. v. 490. 513. 532.

1) Quod Unger Gymnesiam Avieni divorsam esse contendit ut insulis, quae vulgo hoc nomine appellantur, fundamento caret, In singulari numero non est cur haereamus. Nam praoter ipsum Avicuum orb. descr. 020, qui locus metii necessitate excusari possit, singulari forma utuntur Strab. p. 123 et geogr. linv. p. 414. Cf. etiam Steph. Byz. p. 214: ru,u.vv)otat ouo vvjoot oii/ i>? Ttivc n'tx.

2) Unger «contra» idem quod «ex adverso illarum iusularum» valere perperam opinatur. Neque enim tota ora usque ad Pyrenaeos Pithyusis et Balearibus opposita esse dici potest.

Denia appellatur, situu tenebat. in initio litoris illius liarenosi positum erat').

Sicanum fluinen, ad quod *Sicana* civitas sita erat (v. 478—470), Sucroneni (Xucar) esse recte consentiunt interpretes. — Peripli aetate geminum ostium habuisse videtur. cuni Avienus de *divortio* eius loquatur (v. 480). Hoc cniin verbo, quod (iraecoruni exvpoTrf; respondet, amnem in duo vel plura braechia se dividere significatur').

De *Tyrio* flumino. de *Tyri* oppido (v. 482), de *Bebrycibus* (v. 483—489) non habeo. quod addam eis. quae Mullenhoffio et Ungero disputata sunt.

Cral/rasiac iugum (v. 489) Unger recte promuntorium esse iudicat, quod hodie ('. Oropesa appellatur. Idem C. Miillerum¹⁾) secutus *Chersonesum* pro urbe, quae a Strabone *Xeppovr.co*; hac aetate *Peiiseola* dicitur, haud iniuria habere videtur'). — A *Crahasiae* iugo usque ad *Chersonesum nudum litus* se extendit.

«palus per illa Naccararum extenditur» (492)
«stagnique medio parva surgit insula, (494)
«ferax olivi, et hinc Minervae stat sacra».

Haec verba mihi quidem aliter accipi non posse videntur nisi ita, ut insulam sitam fuisse dicamus in illa paludo. Unger enim sententiae, qui «stagni medio» «in alto mari» esse vult. non multos subscribit) turos esse puto. Mhff paludem Naccararum sinum los Alfaques esse censet abberi ostio meridiem versus situm. Cui sententiae Unger primum opponit, paludem apud Avienum semper lacuni significare. Id tamen non recte habet'). Deinde cum propter «per illa» in nudo illo litore colloendam esse dicit, Sed haec ab Avieno de suo addita esse possunt (cf. p. 34). Ipsa lacum haud procul a promuntorio Oropesa situm pro palude Naccararum, Colubrariam (Colombretes) pro Minervae insula habet. Sed tamen haec insula ante ('rabrasiae iugum exhibenda erat,

1) Pars tamen urbis cum Dianae templo in monte sita fuisse videtur. Strab. p. 159: xi TI.UEpoxoTmo* *i/_ov* eifi axpa *trfi* 'Kcpeaiac 'ApTei.tSoi; ispi v atpoSp/. *Tiu.tuu.evov*, o> exp^eraTO SepTiopto; opu.v/Trip(i) xaTa 3a),aTTav. epuu.vov yap. eTTi xat Xrjo-Tpixov, xaTOTCTOv Se ex TtoXXou Tot; TcrottTcXeousiv.

2) Cf. 029: nostiorum divortia». Strab. p. 159: T&V Tou'liTipo; exTporaov. Mira est Unger explicatio: «die trennung des flusses von seinem bette und dem lande».

3) Philolog. 1873 p. 117. 4) Pro cassae cum Heinsin cascae scribendum esse videtur, quam coniecturam Tnger iniuria sibi vindicat,

5) Cf. p. 36 n. 2.

Hyhchs, Hystra, Sartia urbes (v. 497) ubi positae fuerint. accuratius definiri vix potest. *Tyrkhas*. ad Ibenun sitas fuisse ex v. 503 «peregrina Hibero subvehuntur flumine» apparet').

In cxiilicandis versibus 504—524. (juibus *Saccr''*) *n/ons, Oleum Jluven, Sellus mons, Lebedontia, Salauris, Callipolis, Tarraco, Barcino* urbes, *Indicetum* denique sedes describuntur. simpliciter eis accedo, quae Unger p. 254—205 disputavit,

Quae sequuntur minus prospere ab eo tractata sunt, quippe cum recumbendi verbo falsam substituisset significationem; v. 532—533;

«post quae recumbit litus Indiceticini
«Pyrenae ad usque prominentis vertices».

Unger cum usque ad Pyrenaeos montes litus acclive vel leniter odituni esse dici non posse intulgeret. iteriunctione a simplicitate niinini quantum abhorreciit usiis «jmsit quae recumbit litus. (Indiceticini Pyrenae ad usque prominentis vertices)» scripsit. — Illa quam supra (p. 47) finabanms. icciiibciidi vcibi notione accepta hos versus optinie ad naturam loci quadrare intelleges. Pertinent enim ad sinum, cui hodie (iolfo de Josas nomen est, — Quo statuto *iuym Celedandicum* (v. 525) et *Cypselam* urbem (v. 527) ab Ungero niinuni ad meridiem colloca esse appaebit. Immo illud esse Caput de Bagur, quod vocatur. satis liquet. hanc haud procul ab illo sitam fuisse imtaverini.

v. 534—543: «post litus illud, quod iacere diximus
«tractu siquino, se Malodes exserit
«mois, inter undas [quo] tument scio [puli loco],
«geininusque ver[tex] celsa nubiuin petit].
«hos inter autem portus cfluse iacet,
«nullisque flabris aequor est obnoxium:
«sic oinne late praelocatis rupibus
«latus ainbiere cautiuni cacumina.
«interque saxa immobilis gurgis latet.
«(ipiiscif acquor. pclagus inclusum stupet».

Cum litus illud sulcino tractu iacens nescio ad Pyrenaeos pertinere dicatur (v. 533). loca autem, quae his et sequentibus versibus descri-

1) Cur iintr v. 190 Iberi descriptionem excidisse eum Mfil lenioffio iuteinus, iulla idonea causa subesse videtur.

2) Ed. Von. «inons acer»; Hudson «moss sacer». Quae coniectura facillima cur ab Ungero spernatur nescio. «Aerem» enim montem vocare nulli est ratio.

inintur. cis Pyreucos sita esse appareat, descriptionein «post litus» verbis perperam inferri manifestum est. Quamobrem Mliff aut Avienum liaec male adnexuisse aut in periplo enuntiatum loco motum fuisse suspicatur. Illud quanquam et saepissime factum est et facillime licet iuuoque licri potuit, tamen hoc loco non tam Avienum quam quani librariorum culpandos esse arbitror. Nanique v. 534 «per littus» scribendum esse conicio, sicut v. 492 «per illa», v. 513 «per quas» v. 546 «per quae» legitur. Cum praepositiones «per» et «post» saepius inter se commutentur propter siglorum similitudinem (p et p'), hoc loco etiam propter v. 532 facillime id fieri potuit,

Malodem esse montem Iovis, quem *Mela* appellat (hodie Mongri), *Petrus de Marca* perspexit, cui *Wernsdorf* et *Mhff* haud iniuria assentiuntur. — V. 536 ab *Ungero* recte expletum esse censeo, cum *Wernsdorfii* «qua — scopuli duo» fundamento careat, *Geininum* enim verticem non ad scopulos, ut voluit *Petrus Marcanus*, sed ad *Malodem* montem referri recte monet *Unger*. Sed perperam idem portum illum (v. 538) inter geminum verticem *Malodis* positum fuisse arbitratur. Inimmo inter scopulos eum latuisse ex versibus sequentibus apparet.

Stagnum Toni (v. 544) stagnum Castilionense esse de *Marca* intellexit'). — *Tononiu rupes* (v. 545) cum *Mhffio* ad montes supra *Rhodam* (*Rosas*) se attollentes referenda est. — *Amjstus* denique fluvius *Tichis* (*Muga*) est').

V. 548—557. *Ceretum Aucoceretumque*') et *Sordorum* sedes describuntur. Illi mediterranea tenent. Ii in ora inde a *Pyrcnaeorum* inontium iugo habitant.

v. 558—561: «in Sordiceni caespitis continio
«quondam Pyrenae latera civitas ditis laris
«stetisse fertur, hicque Massiliae incolae
«negotiorum saepe versabant vices».

1) A fluminis aliquo nomen habere id stagnum cur statuat *Unger*, non percipio.

2) «Per quae» v. 541 non potest valere «inter stagnum et iugum» ut *Unger* vult, sed ut v. 102 «per illa» v. 513 «per quas» dictum est.

3) *Hudson* «*Acroceretes*», *Unger* «*Ausoceretes*» scribi voluit. Molius intactum relinquetur. Cf. *Laetanos* (*Strab.* p. 159) cum *Lartolaetibus* (*Strab.* p. 1. l.), *Iaitolaetibus*, *Eustaiililacetiis* (nummi); *rletes* (*Herodotus*) cum *Adogletibus*, *Icorgletibus*, *Iscergletibus* (nummi; *Zobel* de *Zangroniz Monatsber.* d. Acad. zu Berlin 1881 p. 825).

Unger *Christum* secutus *Vty-optov* *Massiliensium* coloniam hoc loco indicari putat. *Avienum* enim nomen proprium huius urbis pro appellativo habuisse et verbi «hicque — vices» circumscripsisse. *Versuin* autem 558, qui uno pede redundat, duorum versuum lacinas continere arbitratus ita scribendum esse proponit: «quondam Pyrenae latera iuxta et insulam alte tinentem] civitas ditis laris» et q. s. Sed *Emporiarum* mentio ab hoc loco plane aliena est. Quae cum ad *Clo-dianum flumen* (*Eluvia*) sitae essent'), inter *Malodem* montem et stagnum *Toni* exhibendae erant, nullo autem pacto post *Pyrenaeos* superatos') comminorari poterant, Accedit quod *Enqiorias* in finibus *Indicetum* fuisse satis constat'), illa contra urbs in *Sordorum* agro sita esse traditur').

Quae cum ita sint, non est locum a sententia priorum interpretum, qui versum 558, «latera» voce ut glossemate eiecit, sic restituerant: «(piondain Pyrene civitas ditis laris». Hanc *Pyrenen* urbem eandem esse atque eam, quam *Herodotus* II 33 commemorat. in aperto est. altemque testimoniis altero egregie confirmatur. — (Quomodo autem illud «latera» in versum irrepsit, duplici modo explicatur. Alii enim lectorem aliquem, cum quid sibi vellet *Pyrenae* nomen, non intellexeret, «ad Pyrenae latera» superscripsisse putant; partem huius interpretamenti in textum a librario receptum esse. At non «latera». sed «latus» istum hominem scripturum fuisse expectamus. — Verisimilior *Pithoci* ratio videtur. Nam cum apud *Melam*') castelli *Laterae* iustitiam in *Gallia Narboneusi* siti, nescio quid *Pyrenen* urbem pro *Latera* habuisse et hoc nomen adscripsisse arbitratur').

In *Pyrenen* septem dierum cursus esse dicitur «ab columnis *Her-culis* *Atlanticoque* *gurgite* et confinio *Zephyridis* orae». In periplo

1) Ceterum *Unger* de situ *Emporiarum* accuratius detinendo optime meritis est. Ktenim cum antea eo loco, in quo nunc est *Castellon de Ampurias*, sitae fuisse ceterentur, «Humen, cui bodie nomen est *Fluvia*, eas stetisse, ubi nunc est vicus *Ampurias*, egregia disputatione (I. l. p. 2(11—2G4) demonstravit.

2) *Pyrenaeos* transgreditur periplo auctor *Sordos* commemorat. Nam usque ad *Tropaeum Pompei* in ipso *Pyrenaeorum* iugo posita *Indicetes* pertinebant (*Strabo* p. 15(1. 100 cf. v. 523).

3) *Sti-ib p It'*. «*Montium*» eum vox *Ti,sov**; et apud *Avienum*, quod sit ut «in *Sordiceni caespitis continio*» idem sit atque «in *Sordiceni caespitis*». Cf. *descr. orb.* 351 554. 597. <ML. > 954.

|| - () *Kodem* modo *Knsciuois* nomen iuuic loco adscriptum esse (in antiqua editio?) *Pitloeus* testatur (apud *Wernsdorfium* ad I. l.).

liaec tria loca quippe haud paruni inter se distautia non poterant afferrī'). A Gadibus septem illos dies computatos fuisse supra suspicati sumus (p. 23; 35).

Post *litus Cyneticum*, de quo quid statuam nescio, et *Boschinum*¹⁾ *anmem* (v. 560—567), quem Rhusciuouem (Iodie la Tet) esse constat, haec sequuntur, v. 560—571:

«stagnuni liic palusque quip]e ditfuse patet,
«et incolae istam Sordicen cognominant;
«praeterque vasti gurgitis crepulas aquas
«(nam i»ropter amplum marginis laxac ambitum
«ventis tumescit saepe pcrcellentibus)
«stagno hoc ab ipso Sordus amnis effluit».

Perperam Unger²⁾ staguum et paludem diversa esse putat. Nain etiamsi illius vocabuli vis latius pateat, ut praeter paludem etiani lacum, aninem³⁾, maris sinum⁴⁾, plurali denique numero omnino aquas significet, tamen lioc loco quid sibi vellet stagnuni, si a palude diversuut esset, piorsus non intellexeretur⁵⁾. Atque *vi o|i Xuoiv* quod aiuut, stagni et paludis vocabulis effici et verbum singulari numero positum («patet», quod U. iniuria in «patent» mutari voluit.) et nonnisi solius paludis allatum demonstrat. Stagnum Leucatae (etang de Leucate) hanc paludem esse iam Petrus de Marca vidit, cui et Mhff et Unger recte assentiuntur. — Pro Sordo autem flumine cum Miillenhoffio Vernodubrum (Agly) habeamus idque oliin stagnuin Leucatae]]ernieasse putemus necesse est, Neque enim verba «praeter vasti gurgitis crepulas aquas ... Sordus ainnis effluit» cum Ungero ita interpretari licet, ut Sorduni iuxta vel propter vastuin giirgiteni (i. e. paludeni) effluxisse dicamus. Hoc si dicere voluisset Avicnus, cur crepularuni paludis *aquarum* nientionem fecisset, non intellexeretur. Immo Imnc subesse istis verbis sensuni apparet: praeter proprias paludis aquas (fontibus nhnirum subministratas) ex ea effluunt aquae Sordo fluvio inveetae.

1) Mulleulioft p. 181. 2) Formani ch litteris insigiem Thcognosti loco defeudi C. Muller (ad Ptolcm. p. 234) animadvertit. 3) p. 26u.

4) Cf. descr. orb. v. 585. «Ilissi Boreus stagno tulit Orithyam»; or. mar. v. 070 de Rhodano. 5) Cf. v. 519. 097. 6) Sinum maris («rncerarm») hoc loco vel propterea sigmfiVaie non jiotest, quia e sinu maris amnis cfilnere ncqnit (v. 574).

Post lacunaii, (jua Leucatae promuntorii nientionein excidisse-Mh ff c v. 508 recte conicit, hi sequuntur versus:

«sinuatiir alto et propria]]er (lis]cndia
«cacs]es cavatur, rc]it unda longior.
«niolesqie multa gurgitis distenditur;
«treis nainque in illo maxinae stant insulae.
«saxisque duris pclagus interfunditur.
«Nec longc ab isto caespitis rupti sinus
«alter dehiscit insulasque quattuor
«(at priscus usus dixit lias oinnes piplas)
«ambit iuofundo».

Siniuii tres insulas coitiitntcin stagiuni. quod hodie etang de (iruissan apiellatur, siiiuni quattuor insularum stagnuni esse, cui nonnisi est etang de Bages et de Sigcan, Mliff⁶⁾) optime deiuonstravit, Atque illarum]]iinaei Sanctae Luciae insulani (ilc de Ste Leicic) esse ostendit, alteram — insulani, (Juae nions Saicti Martini vocatur (mont St, Martin), tertiani denique — paeninsulani Gruissani (i]rcs]u'ile de Gruissaii), quain olini et i]isani insulani fuisse suspicatur. id quod, ut Unger animadvertit, Petri de Marca descri]tioie bene confirmatur⁷⁾). Quattuor alterius sinus insulas insulam de Planasse et tres insulas des Ouillous esse Mhff iteni rectissime exposuit.

Quae cuin ita sint, suiinani habet offensioneni. quod sinus triiun insularuin *ante* simiiii • *matuor* insularuni coninicioratur. cuiu *post* huic occurrat ei, ipii ab Herculis coluinis Massiliani versus jirogredditur. Quod Mhff ita explicabat, ut illi. -quippe qui niaioie iisilariiin niole huic praestarct, inimuni lociin concessum esse diceret. Sed argutius lioc excogitatuin esse ncnio non videt, — Aliain explicandi rationciu tractans Unger⁸⁾ coniectura ducitur ad suspicanduii).

1) p 2) Opbrae prutum esse videtur, ipsa egregii viri verba afferre. Petrus de Marea, Marca, Hispania (Parisiis 1(>88) p. 38: «circa Narbonem sunt aliquot insulae, velut insula Lieci seu Leei, hodie Lec, quae mari tunditur ex alio latere stagnis cueta, eius nientio *e>t* in praeceptis Cnoli Calvi pro Kclesia Narbonensi. Kst praeterea illie insula (iruissaii praeineta stagno, cuius nstia iu niarc irruunt faeiuntque quam Craeci voomt. stoimilimnain. Ostia illa, maius et niims. «radus Gruissani hndic dieuntui' itaqne vocantlii' in veteribus aetis. Sueedit tertia iusula Cauchenac mari et staguo inclusa, quam obiectu parvae molis eoreendae aquae Aneis enusa consfractae paioiiiiisulain cffocce Naiiioncnses». 3) p. 207.

Sanctae Luciae insulani olim e meridiana jiarie ita cuiu contiuenti cohaesisc, ut sinus quattuor insulanun nisi jier sinuuii triuni insularum ex mari adiri non potuerit. — Sed licet hanc audaceni profecto. quippe quae testiionis probari nequeat¹⁾, coniecturain accipias. quomodo pacninsula illa a perijili auctore insulis aduinerari potuitV Brevitatis. inquit. causa id factuin. Egregiaiu brevitatcni, qua falsa, traduntur! Nonne et brevius et verius erat illain silentio transire. sicut reliquae liaruni jialudum jiaeninsulae uon coiiiniemoranturV

Rectuin sine dubio Giitschmid vidit, cum sinuni quattuor insularum a genuino jierijdo alieniuu esse. iudicat. Quod niacimc verbis «at priscus usus dixit lias oinnes iujilas» juobari jinto. Iis enim jiraeccidentibus verbis «insulasque qtiattuor» aliquid ojtjioni cuiu ex coniunctione «at» usurjiata²⁾ et voce «oinnes» addita, tum ex verborum collocatione apjiaret. Qiiainobremi Hudsoui coniectura cuni Mliffio recipienda est. qui jiro «jiiplas» «trijrtas» scrijisit. Vorba «has omnes» non sohun ad quattuor illas insulas. sed etiam ad tres maiores referenda sunt, Significant igitur insulas. (juae in illa sint regione. in jieriplo (= priscus usus³⁾) -rpt-Xa; dictas esse, ijuanquam re vera non tres. sed sejitem sint, Haec aliena nianu, i. c. ab interjiolatore. ut Gutschmid recte aninadvertit, addita esse ajiparet, Qui cuni ad j)Ci'ij)li deserijitioneni vel siyplcudain vel eorrigendain auctore utcretur ab oriente ad occasuin jirogredicut. lioc quoque loco contrariuu illi ordiicm secutus est.

De *Elesijcum* gente eius(jiie cajiite *Narbonc* (v. 58-1—586) d'o *Atkajo* annii et *llcliec* palwle (v. 58r>—587) de *Jksara* urhc (v. 588) de *Ife-*

1) Unger pro testiinouio ad l'ctri Murcne libri JL 30 provocat. At ilii uiliil ilicitur nisi n Koniiinis operu exstructa. esse «ad cocrecnilitiit per stagni Kubresi spatia aquim Atacis. qiiio tacilior tutiorque osses invigutio, eamque *secto arawso ni/ijere. qui stagrm* <i mnri (lividit, iu pelagus deducendam». Num nrcnoso illo agtfere *inmla S. Luciae* cum ctuitincnti ante» coiiiuicta tueit, no uno iuudcm indicatur verbo. De praesenti loci natura de S a u I cy undire iuvat, cuius de Avieni Orn Maritima dispiitatio ut ratione ac. dnc.triuii, caret, ita jiropter locorum auTo4»-av aliquid est niomenti. Kevue arelieol. 18!7 (XV) j. 82: «Nous voici a la Nouvelle; devant uons sYrtend vers le unrd l'ile Sainte-Le.ncie, dmit lu pointo nord e-t tort elevce. Cette ile est boniec pur le gnu» de la Noiiveile et l'el,ng de Sigeait itu sud, par ie gruo de la vieille Nouvelle et retang de (iruissau nu nord, par la nier a l'e>it, et entin par l'e.taig de Sigcati ii, roie.it».

2) l'nger p. 2>8 n. 18 «nt» coiiiuictiucni apud Avicniim saepius H011 oppositioni, sed semionis continiitioni inserviio adnotnt. Sed lioc loco ijsa. Tcap-vJls-TEOC ratio sermoicin uon continuari, sed medium aliquid ei iuteiponi docct,

3) 01. p. t!7.

ledo, Orobi. Thijrio fluniinibus (v. 58'.)—593) non halieo quod addam eis, quaea Miillcnhoffio etUngero disputatasmitt. — De eisautem. quae seqiiuntur, neutri plane assentior. Quaeritur enini. quo loco *Setius mons, Fecyi iwjitm, Orunis* vel *Oranus* (utra forma praeferenda sit, non liquet) flumen sita fuerint.

Post *cautem*, cuius nomen excidit, quam tamen i>romuntorium esse liodie Cap d'Agde dictum apparet, et *Blasconem* insulam (hodie Brescou) *harenosum Utas* explicari perhibetur «inter adsiirgentiuin ctipita iugoruin»; succedunt haec v. 604—610:

«Setyus inde mons tuinct
«procerus arcem et jiiifer, Fecyi iiguin
«radice fusa in usque Tauruni pertinct;
«Tatirum paludein nainque gciitici vocant
«Orani projiinquam tiuinini. Imius alveo
«Ilibera tellus atque Ligyes asperi
«intersecantur».

«Adsurgentia iuga», inter quae litus harenosiuu se extendit, alteruim esse niontem. ad quem Agde opjiidtim situu est, altenun esse luoiitem oppido, cui nomen est Cctte, j>ropinquum apjiarot, Huius litoris lacinia Taurum¹⁾ jialus (etang de Thau) a mari distinguitur. Iain quaeritur, quae ratio inter illos niontes et Setyum montem iugumque Fecyi intercedat, Mhff illiini, quem jniore loco noiniuavi. Setyuiu niontem esse putat, alteruni Fecyi iugum. Unger²⁾ contra excgeticen postillare contendit, ut jtrius illoruin «adsurgentiuu iugorum» ad nionteiii iam antea coinniemoratum referatur. Quamobremi niontein ad Agde situni liaud diversiim esse iudicat atque «verticein cautis», cuius v. 597 mentio tit, Inontem auteni Cctte urbe insigneni Setyuiu nionteni esse vult et ad eundem «Focyi iiguini», jiro quo «Setyi iiguin» scribit, referendum esse censet. Sed ijisa haec niutatatio aliquid difficultatis habet, sermoneiu si spectas. Molestissima enim iteratione «Setyus» mons ot «Setyi iugum» conijionuntur. Locis. quibus U. talem nomiiiiis reiietitionein Avicno solleinnem esse demonstrare vult, nihil jirobatnr. Illis enim sermoiiis aut jici-spicuitati (v. :!14. 44:!) aut orna- liento (514—515) inscrivit³⁾; quoruui neutruin de hoc loco valet.

1) Traditaii tormam l'uger contruM litlii coniectiiram Tau>um -cite dclendil.

2) p. 273. ³⁾ v. 22-1. 55(i. 5G7. huc non peitiueut.

Multo vero graviora haec sunt: v. 008 Ligures ab Iberibus Orani flumine separari dicuntur. Unger enim sententia, qui verba «liuius alveo» ad Tauruni paludeni refert, eoniplures ob causas reicienda est, Quomodo eihh procera palude et in litore niaris ita sita, ut introrsus non]ertineat, populi disteriuiiari, atque adco quomodo eius «alveo» regiones intersecari possint, non intellegitur. Accedit quod alvei vox nisi de fluinibus non usurpatur, id quod ipse Unger concedit >).

Ut igitur lioc loco ab Orani flumine ita v. (121 «Secycna ab arce» Ligures liabitare perhibentur. Qua re lianc liaud procul ab illo abesse apparet, Atqui nioiiti, ad quoin (Jette oppidum situni est, nulluin alicuius moiuenti propinquuin est fluiiicn. Contra niouti Agatlicnsi Aauris (Herauld) amnis satis amplus proximus est. Ad quciu iani C. Miiller*), cui et ipse Unger *) assentitur. Oranim flumcn rottuloratur propter v. 007, quo Taunuii]ialus Orani propirniua esse dicitur¹⁾. Sequitur Seryuni liioiitein vel Secycnam arccin ciini Mtillenlioffio pro iiionte d'Agde babenduni, Fecyi iuguni ab eo divorsuin et ad nionteni de Cete rferemluin esse. Quae seutentia co conrriatiir, <]uod moiiis Agathensis apud Strabonem²⁾ et l'toleiiaeuin³⁾ Ir-iv, opo; audit, Unde apud Avienuii v. 004 «Sctius nioiis», v. 022 «Setiena ab arce» ciim Wemsdorfio scribeiduni esse colligitur.

Hunc lioc loco ordineni sequitur periplus: priunum loca describuntur, deinde de gentibus agitur. postrenio urbes afferuntur. Quaniobrein oppida. quae v. 010 sqq. exhibentur, non inde a Feeyi iugo. ut Unger vult, sed aliOrani flumhie oriciitem versus sita fuisse apparot. *Polyium* igitur cuin Miillenhoffio co collocari potest loco, quo postea Agatlia Massiliensiuin eolonia fuit,

De *Phodani cursu* (v. <25—<7<) eis accedo. quao Unger disputavit, duos si exceperis locos.

V. 020—029 Avienus qua latione Rhodani cursuin descripturus sit, praemittit:

1) I. I. B. 271. 2) Philolog. 187; i. — Ii ciimlein isciiteitiam MJiff quaque ineilciit, sed ijisc cam destituit arguincuto pcrnotus, eius scnsuin nic noii percipere fateor (p. 191 n. «warum wird d-inu das otiii»' de Tau zwiselien den Hnss uiul diis Feeyi iugui uml niclit. zwi^clien die beidcu h&lien, <len Setius mons und das iugum Fecyi gesext? At illutl iiusquau iit!). '•••) Cuius tiinccn coniecturii (Aurari = Aiiuri) vix cuinsqiam lret illiusiim. -1) KiuMlcin inentioncin iam iu cis exstitisse vcrsibus, qui post v. 59;! exeilerunt, Moller et Unger recte statuunt, ') Strab. p. 181. 0) Ptol. IJ 10, 21,

«Quippe amnis ortum, gurgitis lapsuni vagi.
«quas iste gcutes lainbat unda fluminis,
«quantoque nianet incolis conipendio,
«et ostioruin fabimur 'divortia».

«Ainiis ortus» et «lapus» v. <4—<40 describuntur: gentes adiacentes 0<4—<40) eiumcrantur: de ostiis 074—078 agitur. Ad cursus «compendium» v. 009—070: «panditur porro in decem flexus') rccursu gurgituin» referendos esse sequitur. Atqui de conipendio in liis nihil profertur. Quamobreii Unger nonnulla hoc loco excidisse suspicattir. (jiil)is quid incolae Rhodani cursu lucrati essent. expositum fuerit. Sed et ipsa sententia friget. et lacuna paruin probabiliter staturitur. et vorbum «recursu» repugnare videtur. Equidein v. 009—070 intactos relinquendos, versu aiiteni 02s jiro «comiendio» «dispendio» scribo-iidui esse censeo. Cf. 575: «propria per dispendia caespos cavatur». orb. descr.: «latus onie soli procul in dispendia cedit litoris». — Mart. epigr. IX 99. 5: «longa dispendia viaruni». — Cuni «incolis» dativo supervacue addito cf. v. 95; 218; 232; 333; 570.

1) c versibus 070—077 Unger quietus tacet; ego niagiio]ere aestuo. Rhodanus Accione ex lacu. quem liaud procul ab ostio fecit, quinque oribus evolvi dicitur «Atlanticas in gurgites. nostruin in niare | et occidenteni eontucns». His niarc Inediterraneuin utpote oceani Atlantici siiiium significari Miff¹⁾ vidit. Sed cur iu niare mediterraneum Rhodaniam effluere diserte indicatur, cuin per se contentaieuii id sitV quid sibi vult «et» particula addita? quomodo Rhodanus ex lacu Accione egressus occidenteni contueri dici potestV Hoc de uno tantum ostio, quod osllispaniense appellabatur, valere Mhff recte in advertit, Quamobrein cuni verba «Atlanticos in gurgites. liostruni in mare» et «occi-

1) Kd Ven. «vexis». Sed Opitii coniecturam «flexus» veram esse «reecursu gurgitum» vcrbis demonstratur. (Ilorum verborum explicationem ab Ungero prolatam non satis eapio: «iu wiederkehrender, sieb stets cnueuernder, flussstromung»). Cf. etiam locum Plinianum ab Ungero allatum: «Tydia perfusa flexuosis Maeandri *recursilnts*».

2) p 19S cf supra p. 22. — Cum syntaxi cf. v. 398: «Hyreana rursus unda, Caspium mare» et v. 399: «Salum Indiorum, terga fluctus Persiei». — Wersdorf (ad h. I. et Exc. II) cui C. Muller adstipulatur, Avienum eandem atque Apollouium Iihodium (IV 563 sqq.) sententiam sequi putat, ex qua Iihodanus trihus bracehiis altero in oceanum, altero ad sinum Adriaticum, tertio in mare Sardoum deferri eredebatur. Sed haec explicatio vel propter grammaticam rationem (propter «et» particulam additam) stare nou potest.

dentem eontuens», ut comparia atque aequa, «et» partirula coniungantur, illis ostium a d orientem vergens, quod os Massalioticuni au-
dieliat, indicari expectaveris.

Quod v. 679—681 *Thcliie* Arelas esse dicitur, rectius cui Ungoro ad Avienum qiam cuni Mhffio et Gutschmidio ad interpolatoreiii referri puto. Namque eam redolot ignorantiaim, quae .Yvieni sit propria. Cuius aetate cum Arclas celeberrima totius Galliae esset urbs, hahuit profecto cur eius mentionem desideraret,

De reliquis non halieo quod hoc loco proforain.

Quoniam quae esstratio «Orae Maritimae» Avienianae, quae summa locorum ea descriptorum, qua denique arte vetus periplus e reliqua descriptione enucleandus esse videretur exposuimus. iam ad rem, quae nohis summa proposita est, accinganmr, et quid illo periplo ad Massiliac historiam cognoscendam proficiatur, inquiremus. Quod tamen ut recte fiat, primum quo tempore et a quo auctore compositus sit, videndum est,

Miillenhoffii sententia, qui periplum illum saeculo sexto ab homine Phoenicio compositum et ineunte saeculo quinto in Graecum sermonem conversum esse putabat, a Gutschmidio Ungero aliis satis refutata est. — Ipsius Gutschmidii sententia argumentatione nititur non prorsus necessaria, Etenim cum nonnulla loeorum gentiumque noina et periplo et Hecataei, quae aetatein tulcrunt, fraginentis propria sint, illum Hccataei temporibus conscriptum esse suspicatur. Quod arguinentuin cum per se non multum valere in aperto sit, eo quoque imminuitur eius vis, quod periplus etiam cum aliis V et IV saeculorum scriptoribus, velut Herodoto, Herodoro, Theopoinpo Ephoro, complura habet communia,

Rectius Unger¹⁾ terminum, ante quem conscriptus esset perijilus, ex eis repetivit, quae de Iberis sedibus ab antiquis scriptoribus traduntur. Prisca enim aetate Iberes usque ad Rhodanum pcrtinuisse dieuntur: Strab. l). 166: 'Ipv;psav dm ... TWV xpoTeptov xaXsifj^ai (Xs-yo-jdi) rai av T-/V l%<> TOU 'Po&avou. Aeschylus id aetate fuisse ex Plinii loco colligitur; XXXVII ?²⁾ «Aeschylus in Iberia hoc est in Hispania Eridanuni esse dixit eundemque appellari Rhodanum». — Sed Ligures, qui Aeschylus aetate a Rhodano ad orientem habitaverant³⁾, occiduum versus progredientes illos paulatim protrudebant. A Scylace

enim, qui periplum anno 347 a, (hr. composuit, inde a Pvrcaeis montibus ACVUE; y.x\ ''lfs/jatz atyaSsc oram maritimam tenere dicuntur, Epliori vero aetate Ligurcs soli regionein inter Pyrenacos et Rhodanum interpositam incolchant M. In Avieni autein]eriplo Setio nionte et Orani fluvio Iberum tines aLiguribus disterninari vidimus -). Recte igitur Unger eum alipianto jost Aeshvlum conscriptum esse statuit.

Accuratius peripli aetatem definire studet Unger ex eis, quae de Carthaginiensiuu et Massiliensium iu Hispania rebus statuit. Carthaginienses enini, quorum colonia in periplo comemorantur⁴⁾. ex-eunte demuin saeculo ipiinto Hispaniam obtinuisse putat. Quam sententiam falsam esse ex eis, quae supra disputaviinus⁵⁾, apparet. De Massiliensium aiitein rcbus peripluni cum Scylace congruere contendit, quippe qui solas Emporias cis tribuat. AtEmporiam nientionem falsoab Ungero iu periplum illatam esse supra exposuimus⁶⁾, et longe aliud, atqueUnger arbitratur, de Massiliensium rebus ex periplo colligendum esse statim demonstrabimus.

Neque etiam quae Unger ex auctoruni ab Avieno laudatorum temporibus a d peripli aetatem definiendam effici vult, comprobare possuim. In exordio enim poematii Avienus se in «Taurici Ponti situ» explicando Sallustium expressisse testatus haec adiungit, v. 36 sqq.:

«ad eius igitur inclutam
«descriptionem, <pia locorum fonnulam
«imaginemque expressor efficax stili
«et veritatis]aenc in obtutus dedit,
«lepore linguae, multa reruni iunximus
«ex plurimorum sumpta coinmentariis.
«Hecataeus istic quippe erit Milesius»,

et praeter Hecataeum enunlerat Hellanicum Lesbium, Phileam Atheniensem, Scylacem Caryandaeum, Pausiinachuim Sainium. Dainastem Sigeuin, Bacorum Rhodium, Eucteuonein Atheiisensem, Cleonem Siculum, Herodotum Thuriuni, Thucydideiu Atheniensem. Unger hos scriptores non ab ipso Avieno adhibitos esse haud iniuria statuens in vetere periplo laudatos fuisse arhitratur; quem proiiterea jiaulo]>ost Thucydidem, reccntissimiuni illorum, comosituni esse concludit, — At cniui scriptorem ineuntis saeculi ijuarti tanta cura auctores. quihus

1) Philol. Suppl. IV p. 196. 2) Cf. p. 18.

3) Cf. p. 18. 4) Cf. p. 13. 5) Cf. p. 42. 45. 6) Cf. p. 05.

usiis essot, indieavisse ah oituii prnbabilitate ahhorret, Conferas quaeso queiuadinoctuiii Herodottis Hecataeo, Thucydides Herodoto et logographis utatur, et qua ratione uterque auctores suos inipugnet, Accedit quod ad Ponti Euxitii descriptioneni explendam illis auctoribus se usuni esse testatur Avicims. Ad ea, (jiaae periplo contineantur, illis enunieratis oratioieni convertit. v. 51 sqq:

«hie porro lialicbis. pars mei cordis Probe.
«quidciuid per aequor iisilaruni attollitur.» et q. s.

Sed suo iure Unger ab Avieno illos inspectos et excerptos esse negat'). — A quonau igitur hoc factuni esse cmlamus?

Cohaeret haec quaestio cum altera, ut quam late patuerit pcripli detscriptio, sciscatur. Atque Miillenhoff quideni Avieni optis duabus partibus inter se 11011 cohaerentibus composituiii fuisse censet, quibus extremiae eacque disiunctissiac Europae partes, Ponttis ncnipe Euxinus seeunduni Sallustiuiii, ora niaritiuia ab Oestryiunidibus usque ad Massiliani secunduin peripluni. descriptae fuerint. Ctii Gutschinid tale carminis arguiuentuin tam deforine atque insulsum videri opposuit, ut homini sanae luentis iinputari nequiret. Cum hoc Gutschniidii iudicio quin consentiam, facere non possuni. Tamen iu Mhffii quoque sententia aliquid veri inesse arbitror propter extrema carminis verba:

«si qua prisea te iuvat
«liaec in novella uoniinuiii deducere».

Quae a Mhffio-) sine dubio recte linne in nioduni explicantur: «mit deu letzten satze wollte Avien siclieiich nicht, wie YVernsdorf meinte, den entschluss ankundigen, nun die vielen liislicr erwihnteu versehollenen alten nanien in neue gebräuchliche umzusetzen — es wiirc das ein seltsaines unternelimen gewesen, das ihn geuOtigt hiiite, deu ganzen, eben beendigten weg nocli einmal zuruckzulegen — ini gegenteil sollteu sic cine zuiniitung der art, die er von seiucin jtingen frunde wolil crwarten konnte, zuriickweisen

1) Eis enim, quae U. 1. 1. p. 200-205 de hac re disputavit totum me addico, eo excepto argumento. quod ex «plurimorum auctorum» «plerorumque» etc. mentione repetit. Ilis enim ad interpolatorem respicere Avienum supra ostendimus.

2) p. 201.

und diesciu, falls ihn darnach geliistete, anheingebcn, es selbst damit zu versucheu».

Ex illis igitur verbis lioc loco aliquod descriptionis incisum fuisse, et Avienuni, cuiu hucusque prisca quaedani et obsoleta, ut opinabatur, dedisset, in eis, (piac sequeliantur, alios auctores adbibuisse colligitur.

Atque Massiliain peripli teiininiuiii et (piasi axo-cv, quo tenderet, fuisse. tota descriptionis ratio deionstrat. Quo projius enim ad lianc urbem accedit -zsoirfr^{ic}, eo plenior atque accuratior ht descriptio.

Quid quod iu ipsis Avieni verbis aliquod iudiciuin illius rei exstat, Hunc euin iu liioduni Massiliac inentionem infert:

«gens hinc Nearchi Bergineque civitas,
«Salycs atroces, oppidum Mastrabalae
«priscum paludis, terga celsum prominens,
«quod incolentes Cecylistrum vocant,
«Massilia et ipsa) est».

Neque denique forte fortuna factum esse credo, ut a typographo Venctam illam excudente liost Massiliae potissimum mentionem finis operi imponeretur. Iniino Avienuni eain descriptionis partem, utpote ex se ipsa aptam et a reliqua discretam, proprio libro eomplexum fuisse, et a typographo nonnullos tantum in libri fine versus. ad legenduni, ut fere fit. difficiles, omissos esse putaverim.

Sed eani orae maritimae partein, quae inter Massiliam et Pontum Euxinum interposita est, silentio sc transiisse neutiquam significat Avienus. Inmo post v. 51—G7, qui ad totam maris mediterranei oram referuntur, terminum laboris sui hunc fore praedicat,

«Seythicum ut profundum et aequor Euxini soli,
«et si quae in illo marmore insulae tument,
«edisserantur».

«Reliqua» autem, de quibus ad «Descriptionem Orbis» lectorem remittit, ad Asiaticam et Africae oram reliquumque orbem spectare Gutschmid animadvertit.

1) Wernsdorffii explicationem: «sic loquitur eminentem nobilissimam urbis claritatem significans» non sufficere in propatulo est.

Quid igitur statuamus? Quomodo Mullenhoffii et Gutschmidii sententias, quarum utramque aliqua ex parte iustam esse intellexerimus, consociemus?

Ego quidem Avienum orae quoque inter Massiliam et Pontum Euxinum positae descriptionem dedisse neque tamen periplum illum veterem, sed alios auctores secutum esse arbitror. Hic Hecataeum, hic Hellanicum, hic reliquos fuisse puto, qui v. 42 sqq. recensentur, verumtamen non ab ipso Avieno excerptos, sed a nescio quo epitomatore antiquissimarum rerum geographicarum studioso in breve corpusculum ante illum coactos

Atque eadem epitoma Avienus ad Sallustii historiam explendam usus est; ex eadem autem nonnulla periplo quoque admixta esse Euctemonem (v. 337. 350) Damastes (v. 372) Scylax (v. 872) Phileas (v. 685) laudati demonstrant. Sed haec non ab Avieno addita esse videntur; immo totum periplum in illam syllogam receptum fuisse, et ab eo, qui hanc confecerit, istos Euctemonis Scylacis Damastae Philae locos inspersos esse puto. Hanc enim illius syllogae rationem fuisse suspicari licet, ut unius alicuius auctoris descriptione pro fundamento substituta, quae reliqui prodiderant variarum, ut ita dicam, lectionum instar adnotata fuerint. — Atque cum Massiliam usque pro primario fonte fuisset periplus, illo finito alius potissimum auctor exprimebatur.

Hanc de vetustissimorum geographorum sive sylloga sive synopsis ab Avieno adhibita si comprobaveris, etiam qua re ductus sit Avienus, ut Ponti Euxini descriptioni orae maritimae periegesin adderet, aliqua saltem ex parte explicari videbis. Desumpsit hoc ipsum quoque ex sylloga illa, cuius de Ponto Euxino parte ad Sallustii descriptionem supplendam usus est.

Sed sive hoc, quo ego conabar, sive alio modo difficultates illas tollere studueris, ex auctoribus ab Avieno enumeratis periplum post Thucydidem conscriptum esse colligi non posse mihi largitum iri confido.

Ut igitur hac re nihil efficitur ad peripli actatein definiendam, ita ex eis, quae supra-) de Gallorum in Galliam, qua meridiem spectat, migratione disputavimus, certum repetitur arguendum. Illam enim post periplum compositum factam esse apparet. In quo cum non solum ora Hispaniae et Galliae, qua mari mediterraneo alluuntur, accurate

1) Simili prorsus modo ea, quae apud Ephorum Timaeum alios de terrarum situ inveniebantur, in unam orae maritimae descriptionem redarta sunt, quae Scymno Chio vulgo tribuitur.

2) Cf. p. 15 sqq.

tissime describatur, sed etiam gentes Rhodano flumini adiacentes enumerentur). Gallorum nulla fit mentio. Immo usque ad Oraniam flumen Iberes, inde Ligures habitare dicuntur*). — Apparet igitur Gallorum in meridionalem Galliam adventum pro termino, ante quem conscriptus sit periplus. habendum est.

Haec de peripli aetate ostendisse in praesens sufficit. Quae ex eo de Massiliensium rebus colligantur, cum accuratius perspexerimus, etiam angustioribus finibus illam circumscribere licebit.

Restat, ut quae de ipso peripli auctore erui posse videantur, exponamus. Ionicae enim dialecto usum esse Mh ff forma «Massieni», quam v. 422 usurpat, cum Hecataei «Mao-o-^vot», Herodori «Mao-Tir-^voi» et Theopompi «Maaitavo?», Polybii «MacTavot» collata evicit. Alterum Ionismi indicium Gutschmid in eo positum esse putat, quod v. 108 'Hovv; in 'hor, abierit (Av. «Sacra»). Huc etiam Cartae nomen (v. 255) spectat. Denique adiectiva quoque in — v;v6? exeuntia (v. 568: «Sordicenae glebae», v. 622: «Seticna ab arce») Ionicam produunt dialectum¹⁾. — Ionici et ipsius peripli auctorem fuisse inde non necessario colligitur. Poterat enim, id quod saepius factum esse constat, in dialecto quoque eligenda exemplaria eorum sequi, qui ante eum periplos composuerant. Quod tamen propterea parum habet verisimilitudinis, quia non ad artem et praeccepta revocatus, sed ad nautarum mercatorumque usum comparatus fuisse videtur.

Ipsam enim initium peripli, quippe cum ab insulis, stannum unde proveniebat, exordiat, mercandi consilium eius auctorem secutum esse ostendit, ad nautarum porro usum locorum intervalla dierum, quibus esset opus ad navigandum, numero apposito

1) v. 664 sqq.

2) Cf. p. 60.

3) Etiam ethnica iu — vjvo? exeuntia non occurrunt nisi in regionibus ab Ionibus frequentatis, ut in Asia terrisque Ponto Euxino adiacentibus ita in Hispania Galliaque, hic Massiliensium, illic Milesiorum Phocaeensium aliorum oribus formati. Cf. Steph. Byz. p. 191, 22 FalixXot ... ΣΥΗ ΧΑΙ ΧΑΠΑ 'Apa^atac ... xat TO silvty.ov rsjiaXTjVo;, co; Aaurjvo;, 'ASapvjvo;, ΤΙΟ ΤΥΤΗ ΤΙΟV ey/.toptcov. — p. 5,8: 'Apatrivoi. e'3vo; 'Apoftit; ... o txi-oc b||c xa: ε7:tx<opioi; Tot; "Apa4uv, to; MyjSa-4v/vot, 'OfioS-/;vot, 'A8pc;/voi, aXXi xa't IOXIL 'Auiavoti; aTaatv, Jj<; 'A7roXX<ovtoc; o T^axvtxo; ev Tt) irep". r:aptovu|j.tov tpp'. «8i' edou; sitii TauTa TOT; ew Trj; 'Aaat; xaTot-xoua-tv, dXXoTpa Se Ttov EuptoTtattov. otj ykp <x-b -oXeto; r, 8^a.ou xata TOUOV tovoVaitat TOV TUUOV». HOC non satis accurate ab Apollonio animadversum esse apparet. In Hispania enim habes Cilbicos Cilenos Celcicos (apud Herodorum enim KsXxcovoi pro KsXxtavot scr.) Massios alios. Cf. etiam Steph. Byz. p. 323, 3: 'ftaTb of xa't 'fj-<|vot, efvov KsXTx^aq. 'I9>;9t 8' f|a| xa't AuStat;, of xa| 'laovTat Xe-fovTai. Etiam Tupu-r,voi Phocaeensium oribus formati huc referendi sunt.

indicantur. — Gravissimuin vero est, quod nulla Phoenicum Carthaginiensium Libyphoenicum urbs nominatim affeitur. Quid quod ipsae Gades silentio transeuntur¹⁾. Orae ab illis habitatae paucis verbis in universum significantur:

- v. 375: ultro has columnas propter Europae latus
«vicos et urbes incolae Carthaginis
«tenuere quondam.
- v. 438: «porro in illo litore
«stetere crebrae civitates antea,
«Phoenixque multus habuit hos pridem locos»
- v. 559: «ista Phoenices prius
«loca incolebant.
- v. 447: «porro ante et urbes hic stetere plurimae,
«populique multi concelebrarunt locos»²⁾.

Carthaginienses, qui paulo ante a Massiliensibus devicti fuerant³⁾, eorumque colonos (Libyphoenices) et clientes (Phoenices ante Carthaginienses huc transvectos) Graeco nomini infestissimos fuisse haud audaci assequi licet coniectura. Ob hanc ipsam causam urbes eorum, quippe quae a Graecis hominibus adiri non possent, a peripli auctore omissas esse patet. — Hunc igitur non terrarum cognoscendarum causa, ut Hecataeum, opus suum composuisse, sed mercatorum maxime atque nautarum usum spectavisse apparet,

Atqui post pugnam Alaliensem nullos Graecorum Galliae aut Hispaniae litora commercii causa frequentavisse praeter Massilienses pro certo statui licet. Solius igitur Massiliensis hominis talem descriptionem conficere intererat.

Quinto et quarto saeculis regionum trans fretuin Gaditanum sitarum in ipsa Graecia nullam habebant cognitionem. Herodotus quidem nihil certi de eis se comperire potuisse testatur, quanquam data opera hoc inquisivisset⁴⁾. Scylax autem trans columnas Herculis nihil novit nisi limum et vada. Credisne hanc ignoratiam durare potuisse post peripli descriptionem in ipsa Graecia vulgatam? Igitur hac quoque re per-movemur, ut periplus a Massiliensi conscriptum esse putemus.

1) Cf. p. 42. 2) Per hos tractus quin fuerint illae urbes, quae ex Hecataeo afferuntur, KaXadr) SuaXt; 2i?o; etc. dubium esse nequit.

3) Cf. p. 12 sqq. 4) Hdt. III 115: TOUO 81 otJSevo? auToWio Yevousvou ou Suvaixai axouaac, TOUO usXEtevw oxto; flaxaca ETI Ta STsxscva IV; Eupokrn; Cf. IV 185.

Sed iam vide sis, quani bene hoc congruat cum eo, quod peripli descriptionem Massiliam usque pertinuisse disputavimus.

Quae cum ita sint, unicum illud argumentum, quo nixi periplus ab homine Massiliensi conscriptum esse negant, amplius obtineri nequit, Descriptioneni enim Massiliae urbis, quae v. G94—702 continetur, ab eius civi subiungi non potuisse contendunt⁵⁾. Sed notissimus erat Massiliae situs et a permultis describitur auctoribus⁶⁾. Quamobrem ab Avieno illa addita esse prona est suspicio⁷⁾.

His ita expositis ad suinmam quaestionem, quae nobis tractanda est, redeamus, et quid e Massaliotico illo periplus de Massiliensium cognoscatur rebus, videamus.

Si locorum nomina per oram inde ab Herculis columnis usque ad Rhodaum perlustratus eris, haud pauca non solum ad Graccac linguae usum acconiodata. sed ipso Graecorum ingenio excogitata, ipso Graecorum ore formata esse videbis. Quod ut melius perspiciatur, sub uno conspectu illa ponamus.

Haec igitur a Ehodano occasum et meridicini versus procedenti Graecac occurrunt originis nomina:

1) v. (311. *Pohiffium* civitas. Huius urbis nomen compositum esse apparet ex TIOXJ- et giov = v. ⁴⁾. noluyio; cognomen Mercurio fuisse Pausanias⁵⁾ testis est, Polygium igitur (sc. $\xi\eta\tau\rho\sigma\upsilon\nu$) latine Florida (sc. colonia) dici potest. Qua cum appellatione haud inepte comparaveris vetustum Trallium urbis noinen, quod est $\Pi\omicron/\upsilon\chi\nu\beta\epsilon\iota\alpha$ ⁶⁾.

2) v. (312. *Naustolos*⁷⁾ oppidum. Conferri potest Nau?Ta3tao;, quod nonien Phocaeae urbis portui erat.

3) v. 598 einincns *Cundidum* ab Avieno ex *Izwr*, ax/r>i conversum esse apparet. Graecum nomen etiam hodie tenet illud proinuntorium, cuni cap de Lcucate appellatur.

4) v. 588. *Helice* palus. Hoc nonien ab $\lambda\omega\epsilon\iota\nu$ verbo derivatum esse quilibet concedat. Significat igitur $\tau\iota(j.v\alpha\nu\ \sigma\iota^{\wedge}to\text{-}i\omicron\upsilon\kappa\alpha\nu\ uSwp\ \text{-}/.u^{\wedge}ltov$, ut

1) Mbff p. 202. 2) Mbff p. 201. 3) Si pro ratis erunt, quae de peripli origiue Massiliensi disputavimus, etiam locus v. 676—677, quem suspensum supra (p. 61) reliquimus, oxplanari potest. In periplus enim Rhodaum uno ore ei? TVV flxXaasav T>W xaO' r,u.a; (sc. Massilienses) immitti vel tale quid dictum fuisse suspicor. Avienus autem mare nostrum vel mediterraneum his significari putavit.

4) Hesych. avSr.. Cf. Curtium Grdzge d. griccb. Ktym.⁴⁾ p. 391.
5) II 31, 10. 6) Steph. Tjyz s. v. TpaXXa?. 7) Ex certa Wernsdorfii coniectura pro eo, quod in cd. Ven. comipte legitur Naustalo.

Euripidis ') utar verbis. Ab **IXio-ostv** etiam sidus illud Helieen appellatum esse constat. Recte quoque in comparationem vocaveris **'EXixr,v** Achaeae urbem') et eiusdem nominis Thessaliae urbem').

5) v. 547. **Anystus** amnis; **avvio-To**; ab **avikiv** verbo derivatum = qui (vado) transiri potest,

6) 527. **Cypsela** civitas. Cistae nomen a Graecis saepius urbibus inditum esse constat. **Kuv/sXa** Thraciae urbs a Ptolemaeo') aliisque, Arcadiae eiusdem nominis oppidum a Thucydide') cominioratur. Apameae denique Phrygiae urbi cognomen **KIJMTO**; erat').

7) v. 514. **Callipolis** urbs.

8) v. 535. **Malodes** mons = **MaXwSs**; **6'po**; Terninatio — **wSr**; — **<3<k**; etiam hoc nomen Graecae originis esse deionstrat,

9) v. 505. **Oleum** flumen conversum esse apparet ex **"JvXatov** vel **"EXaio**; **TcoTau.6**; **"EXaio**; **ejXTropiov x.ai TuoTap.6**; apud Arrianum et alios occurrit'). Sed Avienus vim huius nominis non satis perspexisse videtur. **"EXato**; enim, si Curtium') audis, sicut **'Eliiy**. **'HXi**; ab **sXo**; (= palus) derivandum est,

10) v. 49(3). **Hylactes** urbs. Hoc nomen ex **vXr**, et **dXTr**; compositum esse patet,

11) v. 490. **Chersonnesus** urbs.

12) v. 476. **Hemeroscopium** = **'HjxspoiTKOTceiov**.

13) v. 456. **Theodorus** amnis.

14) v. 453. **Strongyle** insula.

15) v. 434 sqq. **rkuxr**, vel **JITUOO**;

16) v. 424. sinus **Calacticus**).

17) v. 419. **Chrysus** amnis = **XP⁽¹⁰¹⁾?** **"OTavio**;

Ex hac longa Graecorum nominum serie Graecos i. c. Massilienses illam oram peripli aetate celebravisse et mercaturam per totum litoris tractum usque ad Herculis columnas exercuisse colligitur. — Sed ipsius peripli hac de re habes testimonium, quippe cum de Pyrene urbe hacc perhibeantur v. 559 sq.:

«hicque Massiliac incolae

«negotiorum saepe versabant vices».

Verum etiam longius progredi licet.

Antiqui enini, quippe cum neque artem navalem perfectam haberent, et itinera infesta essent, in terris remotioribus ac barbaris continuam non exercebant mercaturam nisi stationibus conditis horreis positis coloniis constitutis. Quid igitur? Reluctaberisne urbes Graeco appellatas nomine, quales sunt **rioXuy^ Nauo-ToXo**; **KaXXiTroXi**; **Ku^sX-o \ipo-6vr,o-o**; **'Ht/ipoov.oTuiov** Massiliensibus attribuenti? Quae etiam nomine omnes ab illis conditae et habitatae fuerint, tamen illos niansiones et horrea in eis habuisse perquam verisimile est. — Sed certioribus arguementis quae posui confirmare possuni.

In ostio enim Rhodani Avienus v. 680 urbem fuisse refert:

«Thelinc vocata sub priore saeculo

«Graio incolente».

Halicus igitur ipsius peripli testimonium. quo eius aetate Graecorum i. e. Massiliensium urbem in hac ora fuisse demonstratur. Duae autem alias urbes in periplo commemoratas Massiliensium fuisse colonias aliunde constat. Henieroscopiuni') enim Arteniidorus'), Maenacain') Ephorus') Massiliensium fuisse urbes tradiderunt. Quae cum in proximis terrarum spatio ab ipsa Massilia remotae essent, non solae esse poterant Massiliensium per illam oram coloniae. Etiam si igitur nullo urbs Graeco nomine insignis in periplo commemoraretur, tamen etiam alias Massiliensium colonias vel stationes ibi existisse unusquisque concluderet.

Sed iam tunc quaeris, quomodo factum sit, ut nulla harum urbium in periplo aperte Massiliensium attribueretur. Hoc facile inde explicatur, quod ad ipsorum Massiliensium usum confectus est, Auctor enim eos, qui periplo essent usuri, non ignoraturos esse sciebat, quae Massiliensium essent coloniae.

Victoria igitur de Carthaginiensibus re]ortata quomodo Massilienses usi sint, ex periplo cognoscimus. Nam illa denique eis patefactam esse Hispaniam «1111 per se sit consentaneum (neque enim eos a Carthaginiensibus ad eam sponte oram, a qua postea ipsi Romani]ioi socii, arcebantur, admissos esse verisimile est), tunc Iustini *) testimonio (demonstratur, qui Massilienses post Carthaginienses devictos cum Hispanis «amicitiam iunxisse» tradit, — Quod si tenes, duarum rerum tunc]ora accuratius definire licet. Nam cum ex longa illa

1) Ipli. Taur. 1103. 2) Strab. p. 384. 3) Strab. p. 385.

4) III 11, 13. 5) V 33. 6) Plin. n. b. V § 106. 7) per. Pont. Eux. 13, 2. Auou. per. Pont. Eux. 9. 8) Grdzge' p. 362. 9) Cf. supra p. 46.

1) v. 474. 2) Steph. Byz. s. v.; Strab. p. 169. 3) v. 425.

4) Scymn. v. 146. Cf. Strab. p. 156. 5) Iust. XLIII 5, 3.

nominum Graecorum serie Massilienses peripli aetate iam per sdt magnum temporis spatium oram Hispaniensem tenuisse appareat, et Punica illa bella haud ita multo post Carthaginiensiuni apud Himeram, Etruscorum apud Cumas eladcin ') gestafuisse, et periplum non multo ante Gallorum migrationis confectum esse statuamus necesse est,

Pace igitur, quam a Massiliensibus acceperunt, Carthaginienses tota Hispaniae ora usque ad Herculis columnas illis cedere sunt coacti. Per hunc litoris tractum, imprimis vero ad promuntorium Saturni et ad Maenacam urbem, piscatus summopere florebat'), et ob rem piscariam, «captis piscatorum navibus», illud bellum ortum esse Iustinus tradit.

Ut autem Herculis columnas pro termino Carthaginiensium et Massiliensium habeam imperii, et nominibus illis Graccis, quae usque ad illas maxime inveniuntur, cetero commoveor, quod trans columnas nulla urbs nominatim affertur. — Maxime veroversibus 375 sqq. impellor:

«ultra has columnas propter Europae latus
«vicos et urbes incolae Carthagini
«tenuere quondam».

Nam cum ultra columnas Herculis imperium tenere Carthaginienses diserte indicetur, oram cis columnas positam eorum ditionis non fuisse peripli aetate necessarie efficitur.

Quoniam igitur ex pacis a Massiliensibus Poenis datae conditionibus tota Hispaniae ora, qua mari mediterraneo alluitur, illorum facta esse videtur, res vera tamen imperii vel, ut cautius agamus, parapl') eorum continuatio per nonnullos litoris tractus Phoenicum et Libyphoenicum urbibus interrompebatur. Quorum illi Carthaginiensium vel socii vel clientes, hi coloni cum antea fuissent', etiam ora, in qua urbes eorum sitae erant, Massiliensibus subiecta his obsistere perrexisse videntur, id quod inde concludendum esse supra arbitrati sumus, quod peripli auctor nullam eorum urbium nominatim affert, sed tractus ab eis habitatos' quasi anxie praeternavigans in universum tantum describit.

Ex Avieni igitur periplo Massiliensiuni res circiter annum 400 a. Chr. tantopere floruisse cognoscimus, quantopere neque antea neque

1) Cf. supra p. 14. 2) Strab. p. 156. 159. 3) Strab. p. 202. i Matracatitoxoc; TtapaitXou;.

postea unquam. Nullum enim alio tempore 6 Maon-7a/uoTty.6; -apair/\ou; tam late pertinuit.

Sed vel plura ex eo de Massiliensium rebus discere licebit, si eum cum periplus, qui sub Scylacis et Scymni feruntur nominibus, contuleris. Quorumi illum anno 347 a. Chr. conscriptum esse Unger egregia disputatione') evicit; quanquam factum esse posse non negat, ut ea pars, qua Hispaniae et Galliae describitur ora, e fontibus nonnullis annis vetustioribus depromeretur. Scymni autem, qui fertur, in Hispania Galliaque describendis Ephorum secutum esse C. Muller*) demonstravit'). Quo fit, ut Scymni descriptio cum Ephorum historiae suas post annum 334 a. Chr. *) compositae constet, ad eum pertinere rerum statum, qui 15—20 annis post res a Scylace descriptas fuit.

Si igitur Scylacis descriptionem cum Avieni comparaveris, magnam inter eas discrimen, quatenus ad Massiliensium spectent res, intercedere videbis. Nam neque Thelinc Henioscopium Maenace, quas Massiliensium fuisse colonias constat, neque reliquae urbes Graccis insignes nominibus, quas item Massiliensibus attribuendas esse suspicari sinit, a Scylace comminorantur. — Dicat quispiam forte eas omissas esse. At quam accuratissime Graecorum urbes inter barbaras gentes positae ab eo recenseri solent, id quod in Italiae potissimum et Ponti descriptione animadverti licet.

1) Philol. XXIII 29 sqq. 2) G. G. M. I 199 sqq.

3) Unger (Philol. Suppl. IV 197 u. 8) Pseudo-Scymnum in Galliae iudea Lyrenaeis montibus ora describenda alium scriptorem atque in Hispaniae peregrini secutum esse putat, quia v. 201 a Pyreusis Ligures habitare dicuntur, contra v. 208 Rhodanus et Agatba nou in Liguria, sed in Iberia sitae esse perhibentur.

STetra TtapafiaXaTTtot xaTio
At-fuec; e/ovTat xa't TOXEIC; 'EXX'/vtoei;...
TrhoT-) piev 'EtiTroptov, PoOq hl SeuTepa,
TauT-jv Se :p'tv vatov jtpaTouvTec; exTicrav
'PoBtof u.e'>' ou; eXsovTs; v.c. T^-/)ptav
of 'lao-aaXixv XTicravTec; etr/ov <lhoxaerc;,
'AYafl;/v 'PoSavouaiav TS.

Qui locus ob causam eusam iam C. Mullero et Mullenhoffio (p. 187) offensioni erat. Sed miror viros doctissimos umbram timuisse. Verba enim sX-.lovtec et; 'li/ptav sicut verba u.e'^' ou; e/ov ad solam Rhodam, quae in Hispania sita erat, pertinere in aperto est. Iambographus attractione quadam usus non nominativos, qui post r.p^Tr, uev Eu-^optov etc expectabantur, enumerare perrexit, sed accusativos propter antecedens ea/ov adhibuit.

4) Clem. Alex. Strom. I 21 p. 403.

Atque lioii soluii nullaii illaruni urhiuin. quae ah Avieno emiitiantur, coninieniorat, sed iuiain aliqitant Massiliensiuui coloniam, cuius apud Avienum non fit nientio, exhihet. Empoi iiii dico. — Massiliensiuin igitur res in Hispanicnsi et Gallica ora subita conversione iinmutatas apparet post peripluin conscriptuii.

Quae e Scylacis descriptione conclusinius, egregio conhrniantur Ephori testiinonio. Scyiiiiiis cniini et ipse millaii earuni. iju; s apud Avienuni leginuis, urbiuin coinnieinorat (praeter Maenacani, de singulari cuius ratione statini dicendum). contra plures novas Massiliensiuin urbes exhibet; 'Ki.i.-optov eniin P6(5); 'AyiOr, To&avouo-ia coruni urbos esse dicuntur.

Maenacani vero, quae v. 117 conneinoratur, Ephori actate uullo pacto Massiliensiuini colonia fuisse potest. Ex altero enini foedere a Carthaginensibis cuni Eoiuanis icto Hispaniae oraii us(jiie ad j>roniuntoriuni. quod hodie Cap de la Na< dicitur. illo tenijiore soli Carthagiiiensiuin iniperio subiectani fuisse cogiioseiuus. Eoniani oniin ultra hoc iiroinuntoriuni jiraedani facere rcin gerere urbes condere vetantur: TOJ KaVpOJ dx.p(>Tv;pioj, Mx<7T'a? Tap<xyloj IIX) IrfenSy.i |-i-xuva 'P<j|j.atoj; |i.r) i sj.7Topfj=oa'. |>.r|>l r.oh.v XTI^SIV'J. QuidV credisne Carthaginenses in ea ora, qua socios suos arcebant. acerrinioruni bostium coloniani vigere jiasos esseV— Sive igitur alteruni foedus a Eonianis cuni Pcnis ictuni ad annum 400 a. u. c. cuii Nissenio-). sive ad annuin 411 euin Ungero 'J referre naivis. hoc inde effici non negaveris, Ephori aetate in ora Herculis coloninis adiacenti Massiliensiuini fuisse coloniain ab omni jirobabilitate abhorrere. — Sed accdunt alia arguienta. Quae deinceps a Scyinno affertur Massilionsiuini urbs, Eniporiuni est. Nuin Maeiacain tanto terraniin sjiatio a reliquis coloniis reniotaii obtineri potuisse putasV Ne(ltie denique Scylaceni ntillani eius nientioneni facere oniittenduni est.

Quaniobrein ciun Maenacani aliquando a Cartlijigiuiensibus dirutani esse constet¹⁾, cani ante Ejihoruni hoc casu conflictatani esse jmtanduii est. — Quomodo auteni factuni sit, ut a Scyiiino exhiberetur, Meltzer, qui in eadein sententia. quani niodo exjiosuinius, versatur, ita explicandum esse censet. ut illa.ni, quippe quae oniniuni Graecoruni

urbium sub occiduo die jiositaruin reniotissinia esset, a Graecis niaioruni cgregiis rebus gloriabundis starc atque permanere sinulatam esse dicat²⁾. Equidem ob hanc causain, quod remotissima fuisset, eani ab Ephoro coninienioratani esse non abnucrim; quod autem a Scyinno nou fuisse, sed esse dicitur, non ulli Graecorum anibitioni, sed iambo-graphi negiegentiae tribuere liialini.

Quae cuni ita sint, Massilienses cuin antea florentissimis fuissent rebus. saeculo quarto ineunte a. Chr. ea clade, qua omnes colonias anitterent, oppressos esse ajiparet. — Sed brevi tempore vires suas adeo rccrcaverunt. ut ainissaruni loco novas cinitterent colonias. atque Scylacis qiidem aetate solas Emjorias constitutas haberent, paucis vero annis jlost Ehodanusiani Agathain Ehodam adderent.

Sed iani (jiaeris qui fuerit ille ctisus. ijuo opjiressi Massilienses colonias suas ainiserint.

Animadvertas quaeo inter Avieni et Scylacis periplos conscriptos Galloruni nicridieni versus prorupisse niigrationein³⁾. Quo notu excitati et ad orani maritiani protrusi linitimi populi «ad nomen Massiliensiuini delendum vclut ad comune exstinguienduni incendiuni concurrerunt». Sed non Massilia sola hunc inipetum subiit; inno niulto latjus jiatuit Gallica illa tenipestas. Eodem enini motu Gallietiam trans Pyrenacos j.roruperunt et in occidentali Hispaniae jarte, ubi cos antea non fuisse constat⁴⁾, cousederunt, Atque Galloruni invadentium niote demoti Ligures, (jui jierijili aetate Oranim usque habitaverant, ad Pyrenaeos montes se extenderunt. Quid quod integrae gentes, velut Elcsyccs Gymnetes alii, ingenti illo jiojuilorum vertice quasi absorj>tae perienint.

Quare colonias quoque Massiliensiuin i>er (iallicam et Hispanienseni oram disjiersas eadeiu procella, atque ij>sani Massiliam, conflictatas esse ajiparet. Atque Massilia quideni, quijipe quae oninibus rebus, quae ad defcendendas urbes jiarantur, optinie esset instructa⁴⁾, quantum et ipsa sunimum in discrimen adducta est, Liguruin obsidioneni

1) Ucsch. (l. Karth. I 482: «sic ist bei den Criechen fortgeführt worden ... als griechische Stadt 'iu partibus in fidelium'».

2) Cf p 15. sqq. < Kiepert Beitrag zur Ethnographuc der Iberischen Halbinsel (Monatsber. d. Acad. z. Berlin 1805 p. 143 sqq.)^{^ ^}

4) Strab. p. 180: TupoTSpsv ol -M.: TIXKOV eunopia xai'oTcX<ov xat op-favvv TW T8 rpo? Ta q v r j T ^ i a ; / p - ^ . ^ v xai T<OV Tipi; rroXtopia; , i?' IOV npo'« it TOU; (iapfiipou; iv T6 < j / 6 v xai 'iW.ou? «T/.aavTO 91X00«.

1) Polyb. III 24. Ue MaiTta; Tap<<jiou situ cf. M iil lenlioff b> 155. Meltzeri Gesch. d. Karth. I p. 510.

2) N. Jhrb. f.cl. Philol. !5 (1807) p. 321 sqq.

3) N. Rh. Mus. 37 p. 153 sqq. Ad annum 448 a. (hr., ut Mommsei voluit, id referri non posse U. satis demonstravisse videtur. 4) Strab. p. 15i.

Mao-o-aXia *ai Xijaviv. . . . aTCot/ot aurat Mao-uaXia; slo-iv. Iain quaeritur, utrum hae coloniae sicut reliquae. quae a Scylacc et Scymno afferuntur, post Gallorum migrationem eonditae sint, an iam antea exstiterint et illi gentium motui perduraverint, — Cui Monoecus, quain Strabo *) ultimam ad ortum coloniam Massiliensium fuisse tradit, iam ab Heeataeo (1) commemorata fuerit, Mhff (2) omnes illas colonias Hecataei aetate exstitisse putat, Sed Scylacis et Scymni temporibus Massiliensium TrapdttXou; ultra Antipolim non pertinebat, Soynin. V. 21 (3).

«stTjv ij,i-rd Ta'jTr,v (sc. Mactry.Xiav) TavipOit: /,ai 77Xv;<7tov
 <770X1; 'OX(3ta /,dvTtTroXt: J.irwv Ij)yy.xr.

Postea Nicaeam trans Varuni sitam addiderunt, quae primum in rei ad annum 154 a. Ch. pertinentis narratione (4) commemoiatur. Ulterius autem posteriore aetate nunquam sunt progressi. Strabonis aetate Monoecum a Massiliensibus possessum fuisse ea obrutum erat oblivione, ut geographus ad hanc rem probandam ad Graecam formam nominis provocet.

Videmus igitur hac quoque in ora Massiliensium res inter Hecataei et Scylacis Ephorice tempora aliqua immutatione inclinatas esse. — Cuius rei etiam plura exstant vestigia. Hecataeus enim in ora Ligustica "Au.TreXov urbem commemoravit (5), quam Massiliensium fuisse coloniam e Graeco nomine colligitur. Atqui Scylacis et Ephori aetate illa interciderat, In eadem ora Tpot^v Massiliensis urbs sita erat, quam Steph. Byz. e Charace affert (6). Etiam Azania et Cyene Massiliensium coloniae, quas idem Stephanus, illani Philone laudato, hanc nullo indicato auctore exhibet, huc pertinuisse videntur. Atqui neque apud Scymnum neque apud alios posterioris aetatis geographos praesentem rerum statum describentes, quales sunt Strabo Mela Itinius Ptol-

1) p. 202: eotxe 8s arri TOU ovo'uaTO<; xai ue./?t SsOpo oiaxsivstv o Ma<j-raXt<> Ttxi; Tapa7rXou;. Quamquam igitur hoc ex sola nominis forma concludere videtur, non est cur Strabonem hac in re falsum esse arbitremur. Inde quod Massaliotici parapli terminus fuit, etiam explicatur, cur Heeataeus parvulum portum ou /xt-YaXat; ouol jroXXa?; vauiiv (Strabo) aptum dignum habuerit, quom commemorarpt.

2) frg. 23. 3) p. 177. 4) Polyb. XXXIII, 4. Liv. ep. 46.

5) frg. 24. 6) Steph. Byz. s. v. Tpot^v. !<m xai aAXv) Tpot^v ev Masr aaXia TTI; 'iTaXia; i>y Xapa; Tpot^viSa //>pav <p>7t Stephanum exscripsit Eustath. ad II. B. 561. eVrt ok xa't bepa Tpst^v ev 'iTaXia MaaaaXtMTtXT). Ukert apud Steph. scribi voluit TTX; MairuaXia; ev MTaXia, sed cf. StP)h. 'PoSavousta' TIOXII; EV Ma<7<j)aXia.

maeus, ulla illarum exstat nentio. Quare Characem et Philonem, qui antiquarum rerum studiosi crant, illa nomina e vetustioribus deproinpsisse scriptoribus apparet,

Ex altera autem parte colonias, quae apud Scyrium leguntur, ab Heeataeo commemoratas non fuisse inde potest concludi, quod Ste-phanus Taurociiteii urbein afferens non ad illum, sed ad Artemitlori provocat auctoritatem. Accedit quod — si tali rei fidein habere voles — et Tauroenti et Olbiae noniina Galliae esse originis videntur (7).

Quae cum ita sint, Massiliensium coloniae orientem versus sitae Gallis invadentibus eadem afflietas esse apparet clade, qua colonias ad oceanum s) cetautes. — Quod per se quoque verisimile est, Salluviorum eorum gens, quae inde a Massilia usque ad Varuni flumen incolebat, Gallorum ingruentium mole prae ceteris compacta et populo extrinsecus advecto adeo est perfusa atque permixta, ut a posterioris aetatis scriptoribus non Liguribus, sed Celtoliguribus adnumeraretur. Strab.]. 20: aaXovio-t <U to-j; IdXvii; oi o.iv TraXatoi tmv 'EXX^vmv At-yv>a; . . . oi <V >j<7Tjrov KiAToXcyua; ovojjj.dZovKITv.

Paucis autem annis post Gallicum motum cum denuo convalescent Massilienses, hac quoque in ora amissarum coloniarum loco, quae in numero Azaniae Cyrenae Ampelum Troezea Monoecum fuisse puto, novas condiderunt. Tauroentem Olbiam Antipolim, quibus postea Nicaeam addiderunt.

Saeculo quinto et ineunte quarto Massilienses mari mercaturam exercentes Hispaniensein imprimis oram celebravisse e periplo colligitur. Stannum tunc temporis nisi per Carthaginienses et Gaditanos non assecuti esse videntur (8). — Cui vero maxime orae Hispaniensis parte Carthaginiensibus cedere coacti essent et eiuporia ibi constituta amisissent, mercaturae terra faciendae operam dare coeperunt, Qua in re fortasse Gallorum <stXXX-/v<>v ainitia adiuvabantur. Quo facilius tutiusque in terris barbaris rem gererent, per mediterranea Galliae colonias vel horrea condiderunt, velut Avenionem et Cabellionem, quae a Stephano P>yz ex Artemidoro afferuntur. Timaei aetate totani per-

1) Illud a, Celtica voce «tati», quae montem significat, viri docti derivari volunt. Cf. Zeuss (Uc Deutschen p. 239. — Ojtpida Olbiae vel Olbaenomine insignia in regionibus a Gallis habitatis saepius occurrunt, velut in Illyrico Bithynia Pamphylia, in Beroium regione (Iberia). Olbiae proximi 'AX^teT; habitabant. 'OX^tavo'; deique mons, ad quem Olbia sita erat, cum vetusto Alpium nomine, quod 'OXfita erat, comparari potest (Athen. p. 233 A). Cf. etiam Albium Illyrici montem, Albios Pannoniae gentem. 2) Cf. or. mar. v. 115.

agrabant Galliam stannum ex insula Yeeti, quo ex Coniubia ab incolis advehebatur, petitori'). Longi itineris stationem media Gallia ad Sequanam fluvium Irj-/.o7.v6v coloniam constitutam habebant').

Eodem fere tempore Massilienses electrum summo studio petivisse ac venditasse videntur. Per Helvetiae eum Rhodanumque valles, quibus electrum ab oceani Germanici marisque Suevici litoribus advehebatur. saepissime Massiliensium nunquam argentei reperuntur, quorum vetustissimi quarto saeculo exequuntur signati esse videntur.

Sollerter igitur ac prospere cladem, qua ineunte saeculo quarto percussa sunt, reparaverunt Massilienses.

11 Strab. P. 147. Diod. II 21-23. Timacum hoc loco a Strabone et Diodoro expressum esse Maffei p. 469 demonstravit. Num ille rursus Pytheae serutus fuerit, dubito.

2) Steph. Byz. s. v. Nescio quare factum sit, ut hoc testimonium gravissimum ab omnibus, qui de Massiliensium egerunt rebus, neglegeretur. Ceterum huius commercii initium fortasse ab expeditione Pythaeae repetendum est.

De Massiliae coloniarumque Massiliensium re nummaria.

Cum litterarum monumentis, quae aetatem tulerunt, perpauca tradantur de Massiliensium rebus, secunda quadam fortuna accidit, ut nummorum et ipsius Massiliae et coloniarum eius haud exiguus ad nos perveniret numerus. Qui cum ad historiam explanandam permagni sint momenti, ab eis, qui de Massiliensium rebus egerunt, neglectos esse, est quod mireris. Sed etiam magis mirum videtur, a viris rei nummariae peritis hac ultima aetate nummos Massilienses non ea, qua par est, respici cura. Quamobrem cum id laboris subire statuissem, ut quid ex illis repeteretur ad Massiliensium res illustrandas, explicarem, magnae me circumsteterunt difficultates. Paucissimos enim nummorum illorum, quos tractaturus sum, meis oculis inspicendi facultas mihi data fuit. Neque ea est condicio mea, ut per alios aut exempla imprimenda aut descriptiones conficiendas curare potuerim.

Quare in eis erat acquiescendum, quae ante me in libris publici facta erant iuris, etiamsi neque singulorum nummorum neque thesaurorum sufficerent descriptiones, neque imagines nummorum ea, qua nunc asolet, diligentia ac cura exaratae excusaeque essent. Accedit quod multos illorum librorum — sunt enim plerumque aut parvulae ephemerides Francogallicae aut commentarioli in provincialibus Francogallicae oppidis editi — quanquam data opera conquirerem, mihi comparare non potui').

1) Plerosque eorum, quos infra allaturus sum, librorum ut usurpare mihi liceret, Julii Iverseni, viri humanissimi, nummophylacii in Secessu Imperiali praefecti,

Etiamsi igitur multa intacta mihi relinquenda sint, hunc commentariolum, qualiscunque est, foras dandum esse duxi. Initio enim tandem aliquando facto eos, qui et nummorum et litterarum idoneam habuerint notitiam, rem a me inchoatani complecturos omnique numero exsecuturos esse spero.

Annol842 de la Saussaye librum edidit, qui «Numismatique de la Gaule Narbonnaise» inscribitur. Quo libro cum complures nummi et a coloniis Massiliensium in Narbonensi sitis et a barbaris ad exemplum Massiliae cudentibus profecti, tum 434 genera nummorum ad ipsam Massiliam spectantium describuntur et partim in tabulis libro adnexis legentium oculis subiciuntur. — Ipsius Massaliae nummos secundum cudendi artem signorumque varietatem dispositos ad temporum seriem digerere conatus octo cudendi aetates discerni vult de la Saussaye. Quae res haud sane feliciter ei successit, cum neque quae de Massiliensium rebus a scriptoribus traduntur, acri percensusset iudicio *) nequenummos imitando ab barbaris expressos ab ipsorum Massiliensium recte distinxisset neque denique singulorum signorum proprietates accurate perpendisset, — Tamen haec sylloga in eis, quae disputaturi sumus, nobis pro fundamento erit.

Pro antiquissima Massiliensium moneta de la Saussaye secutus de Lagoy marchionem³⁾ nummulos argenteos habet signorum varietate insignes. Quos enim affert (1—5), ex altera parte quadratum incusum (in quo semel *leonis rictus* expressus est), ex altera aut *caput pliocae* cum pisci coniunctum (1) aut *leonem praedam devorantem* (2) aut *caput gryphis* (3) aut denique *caput muliebre* (4—5) praebent, Massiliae ut hos tribueret, eo est permotus, quod haud procul ab ista urbe reperti sunt. Ad Sancti enim Remigii (St. Remi) sunt effossi¹⁾. Similes nummuli praeterea in ipso Massiliae portu⁴⁾ et introrsus ad Cabellionem (Cavaillon)⁵⁾ prodierunt.

Atenim de his nummatis iudicari nequit nisi duorum simul thesau-

liberalitate factum est, qui ut et bibliotheca nummophylacio illi adiuncta uteretur et nummos quosdam accuratius examinarem, benigne concessit.

1) Ut uno defungar exemplo, alios nummos ab «Euxeno» alios a «Simo et Proti» percussos esse dicit.

2) de Lagoy description de quelques medailles inedites. Aix. 1834.

3) de Lagoy I. 1. 4) de Lagoy Evue Numism. francaise 1846p. 8C—87; 1857 p. 383. Hi sunt typi eorum: 1. *kopraedam devorans* (quadr. iuc. 2. *caput phocaenae*) (quadr. inc. 3. *caput iuvenue galeatum*) (quadr. inc. 4. *caput muliebre*) (phocaena. 5. *caput muliebre*) (quad. inc.

5) Chabouillet R. N. 1869/70 p. 353 n. 1.

rorum habita ratione, quorum alter anno 1868 ad vicum a Massilia inter septentrionem et orientem spectantem, cui nomen est Auriol (Dep. Bouches-du-Rhone.), alter eodem anno Volaterris Etruriae detectus est. Illo 2130, hoc 65 nummuli argentei, per paucis exceptis anepigraphi et in aversa parte quadrato incuso insigniti, continebantur, quorum plerisque eadem pondera, nonnullis eadem signa erant atque eis, qui ad S. Remigii, ad Cabellionem, in portu Massiliensi reperti sunt.

Hi enim maxime thesauri Aurioliensis typi fuisse videntur secundum Hucheri¹⁾ descriptionem haud sane illam quidem aut distinctam aut accuratam: *caput muliebre*, *caput barbatum*, *caput iuvenile galeatum*, *caput iuvenile apice punctis lineatim dispositis distincto instructum*, *gorgoneum*, *Sileni persona barbata*, *caput Sileni*, *caput Herculis*, *caput Aethiopsis*, *caput arietinum*, *caput aprinum*, *anterior apri pars*, *eadem alis instructa*, *capitis vitellini imago obliqua*, *caput bovinum adversum*, *anterior pars pegasi vel hippocampi*, *caput caninum*, *leo praedam devorans*, *rictus leoninus*, *caput gryphis*, *plwca*, *caput aquilinum*, *avis*, *oculus*, *persona tragica*, *cassis*, *amphorula*. Hi ex aversa parte quadratum incusum purum habent. Ex ustraque parte signis hi sunt ornati: *caput leoninum torque punctis distincta insigni* (*caput Herculis in quadrato incuso expressum*; *vas ansatum*) (*oculus*; *caput gryphis*) (*leoninus rictus*.—Thesauri Volaterrani haec sunt signa: *hippocampus*, *gorgoneum*, *caput phocae*, *persona tragica*, *caput muliebre*, *cassis*, *scutum*, *caput aquilinum*, *caput arietinum*, *polypus*²⁾).

Cum igitur diversissimis notati sint signis, eo inter se cohaerent hi nummuli, quod ad eandem pretii normam redacti sunt. Longe enim maxima pars 65—55 grammata pendit, hoc est vicesimam et quartam parte in stateris Babylonii. Sunt igitur oboli drachmae Phocaicae. Alii cum duplum valent, diobolum efficiunt. Inveniuntur praeterea tertiae et sextae oboli partes et nonnulla pondera, quorum quac sit ratio, haec tam clare perspicitur³⁾.

1) Melanges de Numismatique 1874/1875 p. 12—44. Primam reperti thesauri significationem habes apud Chabouillet R. N. 1869/1870 p. 348—360. Blancard et Laugier iconographie des monnaies du tresor d'Auriol qui ont ete acquises par le Cab. des Med. de la ville de Marseille ut adipiscerent, mihi non contigit.

2) Cf. Gamurrini Periodico di Numismatica e Sfragistica diretto dal march. C. Strozzi (Firenze) 1872 (IV) p. 208; 1874 (VI) p. 55.

3) 1356 nummorum e thesauro Aurioliensi selectorum Hucher I. 1. affert pondera («poids des medailles de la decouverte apres la vente de la troisieme serie de M. Lecomte»). Horum 1170 habent pondera obolorum: 67(1); 66(2); 65(73)-G4 (1); 63 (1); 62 (2); 60 (5); 59 (9); 58 (30); 58-57 (43); 57 (11); 'B6 (80),

Massilienses eodem tempore circiter 30 varia signa in nummis cudendis adhibuisse ab omni abhorret probabilitate. Accedit quod haud pauca eorum aliarum, Asianarum imprimis, propria fuisse scimus urbium, velut phocam et gryphem Phocaeae, hippocampum Lampsaci, aprum alatum et arietem Clazomenarum, rictum leoninum Cyzici, caput Aethiopis Lesbi, Sphinga et amphoram Chii. Caput iuvenile apicatum et caput aquilinum in nummis occurrunt, qui in Phrygia reperti esse dicuntur»). Leo denique praedam devorans notissimum nummorum Veliensium insigne est¹⁾.

Quae cum ita sint, illi nummi quin non a Massiliensibus cusi sint, sed commercio in Galliam pervenerint, dubium esse nequit. — Ut igitur ad rem nummariam Massiliensium cognoscendam parum eis proficimus, ita ad commercii eorum rationem illustrandam permagni sunt momenti.

Sexto enim saeculo exeunte et ineunte saeculo quinto a. Chr.²⁾ Massilienses non solum cum Velia, sed etiam cum Asianis civitatibus commercia celebravisse docent. — Quarum pleraeque aut ab eadem Ionum gente oriundae aut per Phocaeam, coinmunem metropolin, etiam artiore affini-

56—55 (4); 55 (517); 54 (24); 63 (16); 54-30 (22); 53 (4); 52-50 (50); 51 (67); 50 (154); 49 (13); 48 (17); 46 (13); 43 (1); 43—42 (2); 40 (3); 39 (2); 35 (1); 30 (2)' = 1170 nummi. 115 pro diobolis habendi sunt: 1.30 (1); 1.20 (33); 1.10 (64); 1.06 (5); 1.05 (2); 1.00 (10) = 115 nummi. Tertiam oboii partem hi efficere videntur: 24(1); 20 (9) = 10; quartam hi: 10(8) = 8 nummi. Peutobola fortasse his iudicantur ponderibus: 3.20(1); 2.90 (1); 2.83 (1); 2.75 (1) = 4 nummi. Praeterca haec occurrunt pondera: 80(1); 76 (1); 75 (25); 71 (1); 70 (10); 70—69 (11) = 49 nummi; quae equidem triemiobolia esse putaverim.

Gamurrini 58 nummorum thesauri Volaterrani pondera indicat; sunt autem oboli: 71 (1); 69 (3); 68 (1); 66 (2); 65 (1); 64 (2); 63 (2); 59; 57; 56; 55; 54; 52; 51; 48 (his octo ponderibus 16 nummi insignes erant); 57 (2) = 30 nummi; diobola: 1.39 (1); 1.34 (1); 1.37; 1.28; 1.18; 1.17; 1.16; 1.13; 1.12; 1.10; 1.08; 1.06; 1.04; 1.02; 1.00; 0.99; 0.97 (horum quindecim ponderum 26 nummi erant) = 28 nummi. Quod Gamurrini ad duas diversas pretii normas, alteram Phocaicam Doricam alteram, huius thesauri nummos redactos esse dicit, fundamento caret; neque enim nummorum pretium ita constituere licet, ut medium pondus pro rato Jiabeatur. Praeterea thesauri Aurioliensis ponderibus redarguitur Gamurrinii sententia.

Quae pondera de la Saussaye et de Lagoy afferunt, haec sunt: 58(2); 53 (1); 43 (1); 32 (1) = 5 oboli. 1.00 (1); ?6 (1); 80 (1); 75 (2) = 5 triemiobolia.

1) de Saulcy apud Hucherum I. 1. 2) Hucher, qui hos nummos Macedoniae urbibus tribuit, haec adnotat: «sur quelques — uns on croit voir les lettres OHA entre la tete et la patte du lion». Num forte VEA i. e. TEAYJTCOV?

3) Propter artis ruditatem illi aetati adscribendi esse videntur hi nummi; anno 527 vetustiores esse non possunt propter admixta Veliensium numismata.

tatis vinculo cum illis coniunctae erant. Foedere tamen atque legibus statutum fuisse, ut unaquaeque civitas reliquarum numismata pro ratis atque iustis haberet, non est cur cum Chabouilleteo credamus. Etenim cum eiusdem omnia essent pretii, re ipsa factum est, ut inter se commisceantur. Neque etiam ita rem explicandam esse putaverim, ut Massilienses propterea alienarum usos esse civitatum nummis cum Mommseno³⁾ dicamus, quod initio propria caruerint moneta. Unum enim illorum signorum, quae supra enumeravimus, ad ipsam Massiliam pertinere videtur.

Vetustissimi nummi, quos ad Massiliam referri certis demonstrari potest argumentis, item argentei sunt et exigui ponderis; in adversa parte caput muliebre gerunt capillis prisco more in gradus et anulos coinctis insigne; ex parte aversa carabo signati sunt, infra quem M littera legitur (de la S. 8—10). Hac littera et loco, quo reperti sunt (ad Sancti enim Kemigii e terra prodierunt⁴⁾), efficitur, ut quo pertineant, non sit ambiguum. Carabi signo Massilienses classe maritimisque rebus plurimum valuisse indicatur. Carabus enim et per se, utpote animal marinum, maris affert memoriam, et brachia eius, $\Lambda \chi \alpha \iota$, molium, quibus fluctus a portibus coerceri solent, imago sunt; hae enim et ipsae $\chi \Lambda \omega$ dicebantur⁵⁾. Caput autem illud muliebre de Lagoy haud iniuria pro Dianae simulacro habere videtur. Hacc enim Massiliae inde a primordiis urbis praecipue colebatur honoribus⁶⁾ et drachmis quoque Massalioticis signo est,

His statutis etiam nummulos eisdem signatos imaginibus, sed littera illa carentes (de la S. 6—7) Massiliae assignabimus⁷⁾. — Sed fortasse etiam audacius progredi licet. Idem enim caput in nonnullis nummis exstat ad Auriol vicum, Volaterris, in portu Massiliensi repertis, qui ex altera parte quadrato sunt incusi⁸⁾. Hi igitur haud scio an pro antiquissimis Massiliensium numismatis habendi sint, quoniam nummos quadrato incuso insignes nummis ex utraque parte signatis praecessisse constat.

Qui nummi cum saeculo sexto exeunti et saeculo quinto ineunti tribuendi esse videantur, sequentes ad saeculum quintum medium

1) i. 1. 2) Mitth. d. antiquar. Gas. in Ztirich VII (1853) p. 231.

3) de Lagoy description etc. p. 5. 4) Carabus saepius in numismatis urbium maritimarum occurrit, velut in Agrigentinis (Mionnet I p. 210 sqq.; Suppl. I p. 359 sq.), Erycinis (Mionnet I p. 235), Cois (Mionnet III p. 402 sqq.).

5) Strab. p. 179. 6) Huius et praecedentis geueris haec sunt pondera: 85; 75; (triemiobolia). 65; 53; 48 (oboli).

7) Thesauro Volaterrano duo tales nummi continebantur. Quot in thesauro Aurioliensi fuissent, Hucher indicare omisit, id quod valde dolendum.

nummorum sub involucrio argenteo plumbo vel ferro intus munita¹⁾. Quae a falsariis profecta esse non est cur putemus; ipsae enim res publicae hoc modo a civibus mutuas quodammodo pecunias exigere solebant²⁾. — A barbaris haec numismata imitando expressa esse JY2 51 — 53 demonstrant; quae per Helvetiam maxime dispersa reperiuntur.

Sed iam inquirendum, ad quam aetatem illi nummi pertinere videantur. Hoc quidem extra dubium positum est, drachmis Massalioticis eos esse antiquiores. Neque enim usquam drachmis commixti deteguntur. Immo duo maximi thesauri, quorum descriptio publici iuris facta est, solis his constabant numinulis. Alter eorum anno 1366 «apud castrum de Tourreves³⁾ Bajuliae Sancti Maximini archiepiscopus Aquensis» a pueris ludentibus repertus est; cuius descriptio in actis Provinciae⁴⁾ servata a Fauris de Saint-Vincens⁵⁾ edita est, Alter anno 1860 «dans une propriete de M. le duc Sabran» effossus a Carpentino 1. 1. non ea, qua par erat diligentia, descriptus est. — Continebantur eo «environ 4000 pieces toutes appartenant au troisieme type d'Apollon» (secundum de la S.); quorum plerique ad secundum et tertium, quae supra distinguenda esse duximus, genera pertinuisse videntur; in uno enim nummo solo eoque valde detrito caput Lacydonis dextrorsus spectabat.

Praeterea id tantum dici potest, secundi generis nummos pulchritudine insignes ad medium fere saeculum quartum referendos esse videri. Siciliae enim in urbibus saeculo quarto ineunte cudendi artem perfectam absolutamque redditam esse constat; Massilienses quippe remotiores aliquanto post cumulum assecutos esse suspicari licet⁶⁾.

Praeter Lacydonis imaginem, artificum nomina adscripta, ipsam denique fingendi artem, etiam pondera tactum nummorum Siciliensium commonstrant. Rectissime enim Mommsen⁷⁾ eos non obolos drach-

1) de la S. X: 42; Carpentin 1. 1. 2) Cf. Mommsen Gesch. d. Rom. Miinzwesens p. 368. 3) hodie Tourves. 4) «dans les archives de la chambre des comptes d'Aix, registre dit Viridis fol. 10».

5) Apud Papon hist. generale de Provence (1777) I p. 648 n. Haec sunt chronographi verba: «et erat ipsa pecunia formae talis habens ab una parte formam capitis Sarraceni, et ab alia parte erat formae talis habens crucem cum iitteris sicuti patet MA et erat puri argenti, quod dicebatur valere denarios quinque vel circa nunc usualis monetae». 6) Num e litterarum forma de nummorum aetate aliquid colligi possit, videant peritiores.

7) Gesch. d. R. M. p. 116 n. 69.

mae Phocaicae, sed *Ithax* apyupiou esse contendit ad Sicularum exemplum constituta¹⁾.

Qui restat recentissimus omnium nummulus (tamen et ipse drachmis vetustior esse videtur) ex adversa parte caput Minervae, ex altera aquilam gerit, iuxta quam MAZZA 'ox legitur. Post Minervae caput aut A aut 8 litterae visuntur; in prioribus aquilae stellula additaest; de la S. 259.260. Unus horum nummorum in thesauro a Carpentino descripto repertus est, Eundem si audis²⁾, hi quoque a barbaris imitando expressi sunt.

Notissima numismatum Massiliensium drachmae sunt, qimrum ingens ad nos pervenit copia. Omnibus ex altera parte caput muliebre, ex altera leo signo est.

Caput muliebre si spectas, tria maxime distinguenda sunt genera:

1. Cincinnus pulcherrimi capitis dextrorsus conversi nescio quibus raniis³⁾ comptus est; eolluni monili, auris crotaliis TpiyVovoic ornata est. de la S. 54—57.

2. Caput minus pulchrum, sed eodem ornatu comptum; post collum arcus et pharetra prominent, quare Dianae eam esse effigiem perspicitur. de la S. 70—102.

3. Dianae protoine modo ad dextram modo ad sinistram spectans; in umero arcus *) et pharetra visuntur; e crinibus artificiose compositis TVXOKXU-OC in tergum demittitur; in vertice cirrus eminet; frons diademate, collum nionili, auris crotaliis conipta sunt; umerus vesti fibula connexa non tegitur. de la S. 115—282.

Quin caput in nummis primi generis expressum et ipsum Dianae sit, propter reliquos non est dubium. Sed nulla re hoc indicari animadvertendum est; immo Cereris vel Proserpinac ora, qualia in celeberrimis illis urbiuni Sicularum numismatis conspiciuntur, prae se fert hoc caput; quamobrem antea Cereris vel Florae esse putabatur. Massilienses igitur cum civitatis suae patronam in nummis exprimere vellent, neque typus eius suppeteret, Cereris illam imaginem a Siculis mutuo sumptam substituisse videntur. Atque initio quidem nihil novaverunt nisi quod coronam spiceam foliacea mutaverunt; postea quo

1) Quod Carpentin nulla affert pondera, valde dolendum est.

2) «J'ai recueilli deux ou trois varietes barbares et un exemplaire surfrappe d'uu K du cote de la tite». 1. 1.

3) Olcaginos eos de la S. dicit.

4) In nummis accuratius expressis et bene conservatis arcus in caput cervarium terminari dicitur. Friedlander und Sallet das kgl. Miinzkabinet JM 575.

clarius Dianae eam esse effigiem appareret, arcum addiderunt pharetramque. Postremo vero iustam reposuerunt Dianae imaginem.

Leonis, quo pars aversa ornatur, quattuor sunt formationes.

1. Leo supra lineam stans capite obstipo, dorso incurvo, cauda falcata, lingua exserta in insidiis felium more delitescere videtur. Quo schemate efficitur, ut totus fere nummi orbis figurae lineamentis pulcherrime expleatur. de la S. 54—57; 73—110.

2. Leo hiautem erigit rictum, protentis pedibus prioribus; cauda alteri pedum posteriorum circumligata est. de la S. 71; 231—258.

3. Alter pes leonis sublevatus est; quod quid sibi velit. per se non satis perspicitur. Cauda modo pedibus circumligata modo erecta est. de la S. 153—174; 191—222.

4. Leo quietus ingreditur. de la S. 116—152; 261; 275—277.

Leonis signum Massilienses mutuati esse videntur a Veliensibus, quorum in antiquissimis apparet nummis. In didrachmis Veliensibus leo ipsis quoque illis quattuor schematis *) expressus est, Has si contuleris, etiam cur in tertia illa formatione pedem sublevet leo, explicari videbis; capiti enim arietino inititur, quod schema ab antiquissimo illo leonis praedam devorantis signo derivatum esse apparet. Sed etiam in didrachmis Veliensibus caput arietium interdum omittitur.

Quod ad pondera attinet, antiquissimae drachmae tertiam partem stateris Babylonii (= 11.15 gr.) accuratissime efficiunt/). Reliquae multo sunt leviores; plerumque enim 2.60—2.65 pendunt, interdum plus (= 2.80), saepius minus valent. Gravissimum hoc ponderis discrimen Mommsen¹⁾ rectissime ita explicat, ut Massilienses drachmarum pretium ad victoriarum Romanorum normam rede-gisse dicat, Gallia enim Transpadana post bellum Punicum prius subacta cum Romani et huius regionis mercaturam occupavissent et ad negotia Transalpina multum valere coepissent, Massilienses, quo cum negotiatoribus Romanis contendere posseut, ad illorum exemplum nummorum suorum pretium temperare coacti sunt.

1) Carellii nummorum Italiae veteris tabulas CCX edidit C. Cavedonius Lipsiae 1850. Primum schema habes tab. CXXXVII 17—27; secundum tab. CXXXVIII 34-35; CXXXVIII 43—46; 49; tertium tab. CXLI 64-66; quartum tab. CXXXVIII 20—33; 36-38.

2) 3.85 (Annuaire de Numism. 1879 p. 268); 3.80 (R. N. 1861 p. 402); 3.77 (de la S. № 55-57); 3.76 (№ 58); 3.72 (№ 54); 3.56 (№ 59).

3) Gesch. d. R. M. p. 398. Drachmas levioris ponderis victoriatos Romanos aequare iam Borghesius (decad. 17.=oeuvres compl. II p. 302.) animadverterat.

Quae adhuc de signis ponderibusque disputavi si contuleris et praeterea ad inscriptiones, signa subsiciva, litteras additas animum adverteris, haec drachmarum genera discernenda esse apparebit:

1. Drachmae graviori pondere; pars adv. 1, pars av. 1. Supra leonem inscriptio MAZZA conspicitur. In nonnullis signa subsiciva apparent, velut luna crescens puncto addito insignis aut post Dianae caput (de la S. 56. 57) aut ante leonem (57) collocata, stella supra leonem (61), orbiculus (58) infra leonem, punctum (Duchalais descr. JY' 69) supra leonem posita¹⁾. Ceterum hae drachmae admodum sunt rarae. Saepius occurrunt exempla a barbaris imitando expressa (61—69; tab. XIII Libici; Oxybii).

2. pars adv. 2, pars av. 1; pondus imminutum; supra leonem MAZZA inscriptum; inter crura eius signa subsiciva, velut stella (105), caduceus (106), pharetra (107), cornu copiae (108), luna nascens (109), ramus (110), serpens (?) (111), tridens (112. 113), triquetra (114), dclphinus (R. N. 1861 p. 487), «rameaufeuillud'unseulc6te» (R.N.1860p.488) occurrunt. Signorum subsicivorum loco in nummis, recentioribus nimirum, litterae A, B, A, E, I, H, O, K, A, M, = O, TT, P, C, T, Y, Δ, t²⁾, AA, 88, AA, EE, ZZ, XX obviae sunt. Quas cum neque ad magistratus neque ad officinas ref³⁾erri appareat, formnum notae fuisse videntur, quibus nummi simul percussi a reliquis distinguerentur³⁾.

3. pars adv. 2, pars av. 2. Supra leonem MAZZA, infra («a l'exergue») AHTftN inscriptum. In unico huius generis exemplo publici iuris facto (de la S. 71) ante leonem A littera collocata est.

4. pars adv. 3, pars av. 2; eadem inscriptio. In nonnullis exemplis signa subsiciva ante leonem posita occurrunt, velut ramus (de la S. 231), cuspis (R. N. 1860 p. 488). Sed saepius eorum loco singulae

1) De la S. in № 56 et 57 6 litteram, in № 58 Omikron conspici dicit. At litterae in huius generis nummis nondum comparant.

2) Haec sola R. N. 1860 p. 488, reliquae apud de la S. 1. 1.

3) Idem habes in denariis Romanis. Cf. Mommsen R. M. p. 457: «Dass die auf einem Theil der romischen Silbermünzen vorkommenden inconstanten Zeichen, seien dies nun Wappen oder latein. oder griech. Buchstaben oder Silben oder lat. Ziffern und bloss auf einem oder auf beiden Stempeln angebracht, gedient haben, um die einzelnen Stempelschneider oder auch nur die einzelnen Stempel zu unterscheiden und somit die Controle zu erleichtern, ist ausgemacht. Cf. praeterea Friedlanderum Hermae IX 1875 p. 251.

(de la S. 233 — 234) aut binae litterae, interdum per monogramma scriptae (de la S. 235—248) comparent, quae etiam in parte adversa repeti solent (de la S. 249—258). Unum exemplum ex adversa parte signo (palma, R. N. 1860 p. 488) ex altera duabus litteris notatum est. Etiam has formarum notas esse crediderim. — In uno item exemplo (de la S. 238) praeter illas litteras monogramma exstat inter crura leonis positum.

5. pars adv. 3, pars av. 3; eadem inscriptio. Inter crura leonis vel singulae vel binae vel trinae litterae interpositae sunt. de la S. 190—230; 282.

6. pars adv. 3, pars av. 3; supra leonem MAZZA inscriptum. Infra lineam, in qua stat leo, («a l'exergue») singulae, binae, trinae litterae exaratae sunt; praeterea inter crura leonis singulae litterae, ante protomen Dianae monogrammata occurrunt, quibus fortasse magistratus argento feriendo praepositi indicantur, cum litteris infra lineam collocatis distingui videantur forinae *). de la S. 153—189; 262—274.

7. pars adv. 3, pars av. 4; eadem inscriptio. Infra lineam semper trinae litterae, ante leonem aut inter crura eius et ante protomen Dianae singulae vel binae per monogrammata scriptae comparent. de la S. 116—152; 261; 275—28h

Haec septem genera ita inter se cohaerere vides, ut unumquodque et cum praecedenti et cum sequenti sive imaginibus sive signis subsicivis sive litteris adscriptis sive denique titulo connexum sit. Quodsi praeterea ad artis quoque continuationem — nam cum priorum generum nummi elegantia quadam excellant, reliquorum labentis artis vestigia ostendunt, quae in ultimis generibus ad summam barbariem demissa iacet — animum attenderis, illam seriem ad tempora transferre non dubitabis.

Argumentis in ipsorum nummorum natura positis alia accedunt extrinsecus petita. Anno enim 1860 ad Cadenet vicum (dep. de Vau-

1) Mira profecto protulerim viri docti, dum hanc litterarum sensum explauare student. Exempli causa Lorichsium affero, virum de re nummaria Iberum optime meritum. Qui litteras A et KrlA (de la S. 142) hunc in modum explicat: «l' A pour la premiere officine et le reste pour K urator P ecuniae A rgenteac»; litteras A et AAA (de la S. 136): «A pour la quatrieme officine; k l'exergue AAA. Quarta Assium Denariorum [officina]»; litteras N et OAE (de la S. 180): «N ou treizieme numero de l'officine, OAE O fficina AE ris».

cluse) thesaurus circiter 1800 drachmarum Massalioticarum effossus est, quarum 854 a de la Saussaye examinatae; dispositae descriptae sunt¹⁾. Praeterea Carpentin²⁾ 28 earum, in nummotheeam Massiliensem delatas, tractavit³⁾. Secundum de la Saussaye inter 809 drachmas (de 45 enim non constabat) 501 eius erant generis, quod quintum esse volumus, et novitatis prae se ferebant speciem. Has igitur ea aetate, qua thesaurus depositus est, maxime in usu fuisse apparet. 204 ad genus sextum pertinebant et item usu nondum erant detritae. Quamobrem eas pauloante thesaurum defossum ferri coeptas omniumque recentissimas esse censeo⁴⁾. 50 genus quartum spectabant et aliquid quantum attritae erant, quare eas per aliquod tempus in usu fuisse colligitur. Tertio generi duae tribuendae erant drachmae, et ipsae aliquantum detritae. 52 eaque valde contritae ad secundum referebantur genus. Primi generis inter eas, quas excusserat de la Saussaye, nullum exstabat exemplum; earum autem, quae in nummotheeam Massiliensem perlatae sunt, una ad id pertinebat genus⁵⁾. Quod nullum earum, quas septimum genus efficere diximus, occurrebat exemplum, de la S. sine dubio recte ita explicat, ut eas id temporis nondum ferri coeptas fuisse dicat.

Haec de ordine chronologico, quo drachmarum genera inter se excipiantur. Absolutam si quaeris temporum rationem, inde proficiscendum est, quod inter bellum Punicum primum et secundum, ut videtur⁶⁾, earum pondus ad victoriarum normam redactum est. Cum sincerarum drachmarum sat exiguus ad nos pervenerit numerus, eas haud ita multo ante ferri coeptas fuisse suspicari licet. — Ad saeculi tertii initium artis quoque ratione ducimur, si quidem venustissimis illis nummulis, quos saeculo quarto medio assignavimus, haud parum sunt inferiores.

Post Massiliam a Caesare expugnatam drachmas ferri desiisse Mommsen⁷⁾ recte inde concludit, quod neque trium virorum neque imperatorum Romanorum nomina in eis legantur. Alterum huius sententiae argumentum sagacissime inde repetit, quod

1) R. N. 1860 p. 485 sqq. 2) R. N. 1861 p. 401 sqq.

3) Optandum est, ut reliqua pars thesauri ea providentia, qua de la S. usus est, describatur. Cf. de la S. I. 1: «Le reste de la trouvaille a ete vendu ... a M. Blancard, archiviste de Marseille, lequel compte publier une notice sur la portion du tresor veue entre ses mains». Quod uum perfecit ille, ignoro.

4) Quaequam de la S. eas praecedentibus vctustiores esse putat.

5) Carpentin I. 1. 6) Mommsen R. M. p. 673.

7) Nordetruskische Alphabete, Mittheil. d. antiquar. Ges. in Ziirich VII (1853) p. 238; R. M. p. 675.

cum pondera drachmarum procedente tempore sensim fuerint imminuta'), levissima, hoc est recentissima, pondera non ipsarum propria sint drachmarum Massalioticarum, sed nummorum ad illarum exemplum, pretium si spectas, a coloniis Massaliensium barbarorumque civitatibus percussorum¹⁾ Tertium denique affert argumentum, quod in recentissimis horum nummorum thesauris²⁾ drachmae Massalioticae non occurrant.

Iam de aere Massiliensium agendum est, — Cuius sex genera distinguere haud abs re visum:

1. Adversae parti caput Apollinis ad sinistram conversum, coma in cervicem demissa coronaque laurea ornatum, signo est; in altera taurus supra lineam cornibus obversis dextrorsus incursat. Plane eadem signa in Tauromenitanorum nummis exstant³⁾ neque dubium esse potest, quin Massilienses ea ab his mutuo sumpserint, cum tauri inago ad Tauromenii nomen optime quadret, non perspiciatur, quid cum Massilia habeat commune.

Infra lineam («a rexergue») MAZZAAIHTfIN inscriptum legitur. Cum in adversa tum in aversa parte minora cernuntur signa, velut corona, luna dimidia, hemicyclium, diota, fulmen, bucranium, vitis, spica, cornu copiae, arcus, delphinus, concha, fax, Victoria volans etc. Ambitus horum nummorum sextum vel septimum scalae Mionnetianae gradum obtinet, rarius quintum. Ceterum haud mediocri fabrefacti sunt artificio. de la S. 283—303.

Thesaurus circiter 300 horum nummorum continens ad Sancti Marcelli vicum haud procul a Massilia distantem repertus est⁴⁾.

2. Caput Minervae dextrorsus spectans) (tripus varic constructus, a cuius lateribus in exemplis paulo vetustioribus MA, in recentioribus MAZZA litterae adscriptae sunt. In utraque parte varia signa secundaria adiuncta sunt; semel eiusmodi signi loco littera B posita est. Ambitus sextum obtinet locum, secundum Mionnetum; fabrica aliquanto vilior est quam praecedentis generis. de la S. 377—387.

Hoc genus praecedens excepisse inde colligitur, quod subter Mi-

1) Cf. Mommsen R. M. p. 398 n. 101. 2) De his nummis cf. infra p. 97 sq.; 105; 110. 3) Huc imprimis thesaurus ad Lugdunum repertus pertinet: de Lagoy med. gaul. p. 0.

4) Torremuzza Siciliae veteres nummi tab. LXXXVII 12. 13.

5) 17 eorum Chalard descripsit et exprimi curavit lettres numismatiques = Revue Numism. belge 1857 p. 318—321.

nervae capite et tripode in nonnullis exemplis vel Apollinis caput vel taurus vel iuscriptio MAZZAAIHTfN cernitur. (de la S. 378—381). Apparet igitur illos nummos, cum novis signis signari coeptum esset, denuo malleo subiectos esse novis imprimendos formis.

3. Signa priini generis repetita sunt: Apollinis caput sinistrorsus spectans) (taurus cornupeta ad dextram conversus. Sed et modulo minore (4—5 secundum Mion.) et arte rudiore confecti sunthi nummi. Inscriptio in his quoque a Fexergue posita, sed informibus exarata litteris et amputata est; nam tantum litterae MAZZAAI, MAZZAA, MAZZA, MAZ comparent. Praeterea plerumque haud bene sunt conservati, id quod cum metalli vilitate cohaeret «qui est forme d'un assez mauvais mélange dur et cassant offrant de la ressemblance avec le métal des médailles gauloises fondues. Ce métal peu propre à recevoir l'empreinte du coin, se corrompt et se détériore facilement dans la terre»¹⁾ Supra taurum varia signa subsiciva vel variae litterae conspiciuntur: «j'ai trouvé les variétés suivantes: en lettres A, E, rV et en symboles: proue, couronne, épi, astre, fleur à trois feuilles, croissant avec un point, corne d'abondance, rameau et un symbole incertain dont la forme se rapproche de celle d'un sympulum»²⁾. Duo exempla, quae de la Saussaye affert (317. 318), ad Sancti Remigii reperta sunt³⁾. Anno autem 1849 in Druentiac ripa «dans le territoire de Marseille» c. 400 nummi huius generis in lucem prodierunt, quos de Lagoy marchio breviter sed scite descripsit⁴⁾.

4. Eadem signa, sed et caput Apollinis et taurus modo ad dextram modo ad sinistram partem conversi. Supra taurum MAZZA, infra lineam AIHT/QN inscriptum. Capiti Apollinis signa subsiciva vel litterae interdum monogrammate scriptae, tauro litterae additae. Modulus etiam minor (2 $\frac{1}{2}$ —3), ars inferior quam praecedentis generis. de la S. 304-315.

5. Artis vilitas ad meracam barbariem collapsa est. Taurus interdum tranquillus stat, supra taurum MAZZA vel MA inscriptio, a l'exergue signa secundaria aut singulae vel binae vel trinae litterae comparent; interdum inscriptio infra lineam, signa subsiciva supra taurum posita. de la S. 322—373.

6. Modulus 1—2. Fabrica seram prodit aetatem. Ingens varietas

2) de Lagoy 1. 1.

signorum; iu adversa enim parte caput Minervae (388 — 412) et caput modo turritum modo coronatum conspicitur, quod de la S. pro Dianae¹⁾ habet, ego Fortunae vel ipsius Massiliae humana specie induitae²⁾ esse suspicor. de la S. 423 — 431. In aversa parte Minervae Poliadis statua (388), leo (389—393), aquila (394—402), noetua in caduceo posita (403—404), delphinus tridensque (405—428), navis (406 — 412; 424 — 425), caduceus (413—420; 427; 431), taurus cornu-peta (423), duae manus coniunctae (421) coniparentur³⁾—

Haec sex genera ipso illo ordine, quo ea enumeravimus, se excessisse cum modulis paulatim imminutis tum arte sensim lapsa demonstratur. Primum genus post aboletos obolos vel potius litra argentea signari coeptum esse verisimile videtur. Artem si respicis, ad eandem aetatem atque drachmae graves pertinere potest. Tertium genus ea spectat tempora, quibus Romana pecunia in Gallia Narbonensi circumscribatur. Thesauro enim ad Druentiam reperto duo denarii Romani continebantur. Quintum genus aeris sexto generi drachmarum aequale esse propter fabricae et litterarum ad formas spectantium similitudinem suspicari licet. Sexti denique generis nummos aeneos post Massiliam a Caesare expugnatam usque ad extremam antiquitatem signatos esse puto.

Mommsen*) quidem propriorum nummorum ius Massiliensibus a Caesare ademptum esse statuit argumentis, quae supra exposui, et scriptorum locis innixus, quales sunt Dio Cass. 41, 25: *exetvMv To-re ;;iv -6. T= 6-Xa xai TA; vau; -% --. ^ary.xvy.) df SDISTO, u«7Tspov r)k y.x\ -y. lot~a -avTa -Irrr TOU TYIC II=u{kpia: ovou-a.Toc. Flor. II 13: «Omnia ablata prae libertatem». Oros. VI 15: «Massiliam vitam tantum et libertate concessa ceteris rebus abrasit». At eum illa de argento tantum valet; scriptorum autem testimoniis contrarium, atque Mommsen vult, efficitur. Proprium enim nummorum ius fundamentum autem est tamen necessarium, ut res publica illo carens sui arbitrii esse⁴⁾ nullo pacto dici possit. Quid? credisne cum civita-*

tem, cuius iu ditione Strahonis quoque temporibus complura oppida erant, cocaruisse iure. quo oppida utebantur latina?— At ne aeneis quidem nummi principum Romanorum nentio fit. Libertatis Massiliensium id ipsi est indicium; siugulare illud quidem ac praecipuum et, quae huiusmodi sciam. praeterca solis Atheniensibus concessum. Hi enim et ipsi iure argentum signandi a iure imperatorum huiusmodi temporibus nummos aeneos edere pergebant, in quibus tamen neque imperatorum neque magistratu Romanorum ulla existat nentio*). Accedit denique Faurisi de Sancto Vincente testimonium, quod de la Saussaye e commentariis eius manu scriptis affert*). Is enim anno 1789 ad Aquas Sextias in monumento sepulchrali «*elce d'apres les conjectures les plus vraisemblables pendant le regno d'Antonin-Pic*» nummum aeneum (nummo 429 apud de la S. similem) reperit esse narrat; quem nummum usu nondum tritum («*a ficur de coin*») fuisse.

Quae cum ita sint, Mommseni sententiam de solo argento valere apparet. Contra ius aeneos nummos signandi Massilienses, sicut Athenienses, imperatorum (quoque aetate retinuisse putandi sunt. Quod ipsis nummis confirmatur. Signa enim litterae forma lunaris nisi in nummis aeneis non occurrit⁵⁾); item in his tantum inveniuntur litterae latinae*). Qua ex re etiamsi certi terminum reperi non possint, tamen hos nummos ad inferiorem aetatem, (quam drachmas argenteas, pertinere apparet,

Fabrica infimae aetatis indicia praefert; huc spectant planitas signorum, exiguitas modulorum, globosa denique nummorum forma⁶⁾).

Iam ad rem nummarii coloniarum Massiliensium pergamus.

Coloniarum ad ortum et in mediterraneo sitarum tres proprio nomine nummos signaverunt: Avenio, Cabellio, Antipolis.

Avenionensium unum nummum argenteum affert de la Saussaye (tab. XVI Avenio 1), ex altera parte capite Apollinis, ex altera auro insignitum, supra quem A O Y E inscriptio cernitur. Illud signum e numinis Massiliensibus aenis mutuo sumptum esse apparet, hoc saepius

1) Propter J» 423, ulji pliaretram pone caput deprendere sibi visus est. Sed id valde dubium. Corona autem muralis a Dianae simulacro aliena est.

2) *Tuyrfi* eum urbanae imagine ipsam urbem repraesentari nemo nescit.

3) Nummus 422 mihi valde suspectus est. 432—434 a barbaris ad exempla Massiliensium cudeutibus profecti esse videntur.

4) R. M. p. 675. 5) Haec verba non ad ius proprios nummos edendi ademptum, sed ad pecuniam praesentem ablatam pertinere apparet; neque Mommsen aliter ea intellexisse videtur.

6) Locis supra exscriptis adde Strab. p. 181: *xat 6 KaTepa oe xat ot UST sxeTvov r)VEu.ov;c; . . . Tvjv au Tovou.tav ec?6Xa;av yjv elj ap/vj; et/sv t) r.iXic,*

1) Beule monnaies d'Athenes p. 389—401. 2) p. 88.

3) MACCA: de la S. 390, 392, 395, 396, 400, 402, 405, 417, 426, 427-430.

4) MASSA: de la S. 401. D: de la S. 392, 393. 5) Cf. de la Saussaye p. 84: «on ne frappe plus guere que dans les petits modules et sur des flans globuleux, qui donent a ces pieces l'apparence des medailles imperiales de potin d'Alexandrie et des petits-bronzes d'Anastase ou de Justin.»

in nummis Gallorum occurrit et pro proprio eorum insigni liabetur¹⁾ Pretium huius nummi si spectas, ail normam drachniarum Massalio- caruni id formatum esse apparet; sed pondus habet, etiam niagis minu- tuni (2.55) quam recentissima illarum exempla; quo ad seriore- m aetatem eum pertinere perspicitur. — Sequens nummus (JYs 2) aeneus est et eisdeni signis impressus; inscriptionem habet AYE. Et huius et praecedentis nummi ars satis honaest. — Reliquorum contrafabrica vilissima est. JNs 3 et 4 Apollinis caput et taurum cornupetam exhibent, JYs 5 taurum stantem et caput muliebre coroua murali ornatum, quod de la Saussayenescioquo iure Diana esse iudicat, ego pro Fortuna eur- bana habuerim. Hi eadein inscriptione signati sunt, qua nummus primus.

Cabellionensium item unum nummuni argenteum affert de la S. (tab. XVII), ex parte adversa capite muliebri et inscriptione CABE, ex aversa cornu copiae in corona laurea posito et inscriptione LEPI notatum. Huius pondus 0.49 est; aliud exemplum 0.55 pendit (Combe Mus. Brit. p. 34); duplum 1.12 valet eiusdem generis nummum secundum Mommsen²⁾ in numinoteca Vindobonensi asservatus. — Hos anno 44 vel 43, quo tempore Lepidus Galliae Narbonensis proconsulatum tenuit, emissos esse apparet. — Paulo priores nummi aenei 2—5 esse videntur. Quorum qui ultimo loco allatus est, ex altera parte Jani caput bifrons et inscriptionem CABE habet, ex altera leonem Massiliensem, qui dudum satis miro errore pro M. Antonii trium- viri capite habitus est. Quem errorem Mionnet³⁾ correxit, sed in- scriptionem infra lineam positam et hic et de la Saussayc M. ANT. interpretantur, cum clarissime MAZE ftN scriptum sit. JN« 2—4 in parte adversa caput muliebre corona laurea circumda- tum et CABE inscriptionem, in parte aversa caput iuvenile galeatum et inscriptionem COL praebent. — Idem eaput muliebre in nummo JNs 6 occurrit, sed corona murali ornatum, unde Fortunae id esse col- ligitur. Caput autem galeatum cum de Lagoy pro Marte habendum esse videtur, quo populum Romanum repraesentari arbitror. His igitur signis ad coloniam Latinam Cabellionem deductam alludi videtur. Ad Fortunae porro imaginem cornu copiae in nummorum 1 et 0 aversa parte effectum bene quadrat. In nummo G, ut ad hunc revertar, in parte adversa COL CABE, in aversa AVCVST-COS. XI. IMP CAESAR inscriptum est. Anno igitur 23 a. Chr. cum percussus esse apparet,

1) Cf. de la Saussaye E, N. 1840 p. 245 sqq.

2) R. M. p. 675 a. 3) Suppl. I p. 133.

Antipolitaorum nummi (de la S. tab. XIV) aenei sunt et ex adv. parte Apollinis capite. ex aversa Victoria tropaeum eoronante signati; in illa JYs 1—4 inscriptioni EIZAHMOV¹⁾, in hac ANTIRIOXRAOV AENI²⁾; gerunt. — Nummi 5 inscriptionem de la Saussaye bene in niodiim interpretatur ENI AOUXIOU KOPVY|XIOJ. — Reliquorum tituli obscuri et incerti sunt³⁾.

Omnes hos nummos ea denarii aetate percussos esse apparct. qua coloniae illae proprio utbantur iure. Quod post Massiliani a Caesare. expugnata in factum est. Is enim Massilienses territorio, quod posse- derant, jirivavit praeter litoris tractum inter Massiliam et Varuni flumen interpositum⁴⁾. Seti in hoc quoque Antipolis cis adempta eius- que loco Nicaea in laeva Vari ripa sita concessa est⁵⁾.

Quaniobrem nullus horum nummorum annum 49 a. Chr. n. excedere potest, Qua cum teniporis ratione optime conveniunt, quae ex pon- deribus nummorum argenteorum et ex inscriptionibus supra collegi- mus⁶⁾. — Cum vero ius nummorum civitatibus in Gallia Narbonensi sitis brevi post annu 23 a. Chr. n. ademptum esso videtur⁷⁾, ad angustum teiuporis spatium referuntur nummi a coloniis Massiliensium ad ortum sitis emissi.

Cum Cabellio, Avenio, Antipolis a Plinio oppida Latina dicantur, et Cabellionensium nummi quoque COL iuscriptionem prae se ferant, Herzog⁸⁾ a Caesare illa civitate Latina donata esse schaudiniuria conie- cisse videtur. Prisco autem Romanorum more oppidis Latini nominis nisi nummos aeneos non emittere licebat⁹⁾. Atqui ab Avenionensibus et

i) i. IAHM)	2) 6. KAN
2. IZAHM j	7. MAT 6 [de la S.
3. IZAIM	8. ZYIZ)
4. MIA I J	PAIM Mionnet I p. 131 n. 11.
	AA-KA » » n. 12.
	0-<PPO. Scott R. N. 1854 p. 293.

3) Athenopolis, quippe quae in Massiliensium remansisset dicione (cf. Plin. III 5 Athenopolis Massiliensium), proprios nummos signare non potuit. Vel pro- pterea Huchcri sententia, qui nramum aliquem aeneum signis Massalio- ticis impressum Athenopoli tribuit (R. N. 1855 p. 322), stare non potest. Inscriptioe huius nummatis Massiliensium potius nomen barbarorum imitatione corruptum quam Athenopolitanorum contineri videtur.

4) Strab. p. 184. 5) Quae igitur Herzog (Galliae Narb. hist. p. 30 sq.) de ratione, quae inter Massiliam eiusque colonias iutecesserit, e nummis Avc- nionensium colligi vult, fundamento carent. 6) Mommsen R. M. p. 677.

7) Herzog I. 1. p. 86 sqq. 8) Mommsen R. M. p. 318 sq.

CabcHioniensibus argcutuni quoque signatuin esse supra vidiinus. — Simili modo Nemausenses civitate Latina a Cacsare accepta *) argenteos¹⁾ percusserunt nummos. Quod liaud facile aliter explicaveris nisi ita, ut propter bellorum civilium turbas, quae alia quoque maiorum instituta cverterunt, illam legem neglectam esse dicas²⁾).

Coloniarem ad occiduum diem sitarum duac tantum *), Emporiuni et Rhoda, proprio nomine nummos perciisserunt³⁾).

Emporium, quod, ut supra⁴⁾ exposuimus, inter Gallorum migrationem et annum 347 a. Chr. conditum est, cum brevi post adeo convaluisset, ut proprii fieret arbitrii⁵⁾), suo nomine nuniinos emittere coepit et initio quidem pondera monetae Massiliensiuin retinuit. Antiquissima enim Emporitanorum numismata nummuli argentei⁶⁾ sunt, secundum Zobelium gr. 1.20; 0.60; 0.30; 0.15 pndentes. Sunt igitur tertiae, sextae, duodecimae, vicesimae quintae partes drachmae Phocaicae, ad cuius legein Massilicnsium quoque nuinmos redactos fuisse supra vidimus. Signa autem non Massilia, sed e Campania Siciliaeque petita sunt⁷⁾). Tituli E, EM, EMn modo dextrorsus modo sinistrorsus scribuntur⁸⁾).

1) Mommsen R. G. III¹ p. 553.

2) de la Saussaye XIX 5. 3) Eodem modo Lenormaut la monnaie dans l'antiquite II p. 205 explicandum esse censet, quod liae aetate coloniae civium Romauorum velut Corinthus, Lugduuum, quae ex vetere more hoc iure carebant, suo nummos ediderint nomine.¹ 4) Nam quod de la S. p. 90 sq. et tab. XIII Agathae attribuerat nummos, ipse p. 204 incertissimum id esse concessit. — Item iniuria Rhodanusiae et Hemeroscopeo olim adscribebantur uummi.

5) Emporitanorum Rhodeiisuraque nummos nitide expressos habes apud Heiss mounaies antiques de l'Espagne Paris 1870 pl. I—IV; cuius libri textus neglegentissime conscriptus est. — Valde autem dolui, quod Zobelii de Zangroniz commentationibus annalibus Hispauicis, quibus nomen est Memorial Numismatico Espagnol tom. IV, V, VI (1878 sqq.), insertis uti mihi non licuit. Quao aliqua sane ex parte eiusdem viri de re nummaria Iberum prae ceteris bene meriti commentario compensantur, qui Monatsber. d. Acad. z. Berlin 1881 p. 800—832 exstat. Hic infra saepius laudabitur. G) p. 75. 7) Hoc praeter nummos etiam Rhoda eolonia abEmporitanis emissaet foedus antebellumPunicum secundum cum Romanis ictum demonstrant. 8) Gaillard catalogue de mounaies recueillies enEspagneParis 1844p. 24n. 367;p.25u.377—385;pl.IIn.3,5-9. Heiss I n. 11—17.

9) Haec afferuntur a Zobelio: p. adv. caput Minervae, Proserpinae, Arthusae; p. av. gallus, singula vel bina folia hederacca, trini tali, polypus, diota, caput taurinum, caput lupinum, noctua, capra, taurus facie virili barbata insignis, eques, singulae vel trinae aves, caput mulieris, taurus cornupeta, biui delphini, pegasus volans, qui capitis loco Amorem conquiniscentem gerit.

10) Zobel illos his posteriores esse vult; sed num temporis ratio hac re defuiri possit, dubito.

Cum Carthaginienses, qui Massiliensium calamitate usi magnam Hispaniae, qua mari mediterraneo alluitur, partem recuperaverant¹⁾ mercaturam per omnem Hispaniac oram gerentes multum pollere coepissent, Emporitani ut ad illorum normain nummorum pondera redirent, perinoti sunt. Exstant enim numismata Emporitana, quae propter artis rationem nummulis illis posteriora esse apparet. Horum quae fabricae paulo vetustioris indicia prae se ferunt, gr. 5.00, reliquae gr. 4.70 pendunt. Quae pondera ad legem nummorum Carthaginiensium accomodata esse cum iam Qucipo²⁾ perspexisset, Zobel³⁾ demonstravit. Emporitanos id fecisse apparet, quo facilius rem gererent cum Carthaginiensium colonis. Cuius commercii complura exstant documenta. Anno enini 1866 ad Carthaginein Novani Emporitanorum nuimus (Heiss Dunacum nuniinoEbusitano etCarthaginiensi fepertus est⁴⁾). Cum Ebuso imprimis artam societatem iniisse videntur. Thesauro ad Dertosam cffosso praeter drachmas, quae appellari solent, Emporitanas nuimus argenteus Ebusitanus continebatur⁵⁾. Ebusitanorum porro nuinui in Aquitania haud raro occurrunt⁶⁾. Quid quod barbari Aquitaniain incolentes, qui saepissime Emporitanorum et Rhodensium imitati suudrachinas, iiterdum Ebusitanorum nummos expresserunt⁷⁾).

Atque initio quidem Emporitani nuimos ad Carthaginiensium normiam forinatos signis inipriincbant ipsis quoque a Carthaginiensibus lnutuo sumptis. Illuc enim siiectant caput Cceris et equus phaleris ornatus, qui a Victoria volante coronatur⁸⁾. Nuniini his signis conspiciuntur quinq; grammatum pondo pendunt. Sed brevi post Punicorum signorum loco, quae et ipsa e Sicilia a Carthaginiensibus petita crant, alia successerunt e nummis civitatuni Sicilicnsium desumpta. Caput enim

1) Cf. p. 76. 2) Essai sur les systemes metriques et monetaires des anciens peuples. — Mommsen (annali dell' Instituto XXX=1863 p. 6) horum nummorum pretium ita explicabat, ut denos obolos valere diceret. 3) I. I. p. 811—813.

4) ITei.ss I. I. p. 44. 5) Heiss I. I. 6) Rome de Plsle (catalogue des medailles antiques et modernes du Cabinet de M. d'Ennery. Paris 1788 p. 113) postquam nummum Ebusitanum descripsit, haec addit: «il est a remarquer que ces medailles se sont trouvees en assez-grand nombre a, Vieille-Toulouse et qu'elles varient beaucoup pour les lettres de la legende et du revers».

7) Nummus, quem de Longperier (II. N. 1840 tab. XVII 48) primus vulgavit, et qui «a l'Ile de Noe pres Condom» repertus est, ex altera parte caput Cabiri Ebusitanorum insigne, ex altera rosani Rhodensium barbarice expressam praebet. (Eundem nummum de la Saussaye R. N. 1866 tab. XVII 48 et Robert numismatique de la Province de Languedoc p. 24 № 37 ediderunt).

8) Heiss p. 20.

Proserpinac, sive id est Cercris vel ctian Arethusae, tribus vel duobus piscibus circumdatum celeberrimum Syracusanorum est insigne; pegasus autem volans, qui proprie antiquissimum Corinthiorum signum est, et Syracusanorum et aliorum Siculorum in nummis occurrit. Hoc tamen Emporitau peculiari modo ita immutaverunt, ut capitis loco pusionem alatum manibus protentis suminos pedes prehendenteni et cuius alis illius formarentur aures, pegaso iniungerent. Singulari hac figura quid sibi voluerint, non constat, Alterius partis signo Emporitani novam significationem subiecisse videntur. Proserpina enim sive Cercs sive Arethusa nihil ad eos pertinebat, Immo Dianam praecipuis colbant lionoribus, sicut Massilienses et reliqui Massiliensium coloni¹⁾). Quamobrem cum in nonnullis nummis²⁾) capiti illi arcus pharetraque adiuncta sint, Dianae id esse Emporitau voluisse videntur. Similo Massiliae factum esse supra vidimus.

Opca confecti sunt hi haud mediocri; pondus liabeut aliquanto inimituui; plerumque enim non plus quam 4.70 gr. valent. Ad aetatein eoruni defuiendam thesaurus ad Cheste vicum haud procul Valentia distanteiu repertus³⁾) magni momenti est. Eo enim praeter nummos Carthaginienses, dcnarium Romanum satis vetustum, victoriatos denique Saguntinos gravi pondere insignes, haud paucae drachmae Emporitanae eius, quod modo descripsimus, generis continebantur eaeque usu satis contritae. Cum victoriatos istos Saguntinos 3.41 gr. circiter valentes Zobel⁴⁾) inter annos 228 et 21«) a. Chr. n. emissos esse demonstraverit, nummi illi Emporitani medio fere saeculo tertio attribuendi sunt,

Eadem pondera et signa nummi quidam praebent barbarica fabrica et titulis Ibericis insignes. Indicetum nomen in his agnosci volunt viri docti linguae Ibericae periti. Ab illis igitur, qui eandem Graccis urbem habitantes seorsim administrabantur⁵⁾), profecti sunt hi nunimi; quos ad eandem referri aetatem atque drachmas illas Emporitanas e ponderibus colligitur.

Cum Romani post bellum Punicum iirimum in Hispania multum valere coepissent et Saguntinos ipsosque Emporitanos foedcribus sibi

1) Strab. p. 130: xavTauOa 81 xai ev KO 'Ep.7rop:<o TYV "ApTeijiv r-civ 'Etpcc.av Ttp.<3<7iv. Cf. id. p. 180.

2) Heiss I 8. 3) Cf. Zobelium comment. in hon. Mommseni p. 819.

4) I. I. p. 821. 5) Strab. p. 160: StTroXte; 8' e<m Tetx'' otcopi(7U.e'v?), Trpcjrepov TWV 'lv8ix-/I<T)v Tivac; Trpotjotxout; ^/ouaa, ot xatTrep 'I8'ta 7roXITeuo|J.evot xotviv opitoc; TrepTjoxov e/etv e(3ouXovTO 7rpi; TOUC; "EXXr.va<; acjpaXetac; /apiv.

adiunxissent, hi ad illoruni normain monetae suae pretium rcdederunt. Nam quod nummi Emporitatorum eisdem signis impressi, sed negligentissime confecti 4.22 gr. plerumque valent, recte Zobel ita explicandum esse ducit, ut eorum pretium antiquissimis denariis Romanis, quorum 72 unuin pondo pendebant, accommodatum esse dicat, Quod ante annum 217 a. Chr. factum esse inde perspicitur, quod haud ita multo ante hunc annum 84 denarii ex una argenti libra confici coepti sunt¹⁾).

Cum vero Romani denarioruin pondus imminuissent, Emporitani ipsi quoque nunnnorum suorum pretium proinde elevavisse videntur, cum recentissimi eorum 3.00 gr. pendant²⁾). Hos nummos usque ad Hispaniam in provinciae formam redactam vel usque Emporias a Catone exiugnatas ab Emporitaniis emissos esse Zobel putat.

In nummis aeneis, quoruni prctia item ex exemplis Romanis pendent, (iraccac inscriptiones non occurrunt, Qui propter Ibericas inscriptiones Emporiis tribuuntur³⁾), ex parte adversa omnes Minervae caput galeatum, ex avcrsa pegasus, taurum cornupetam, leonem, equum, liipiicampum gerunt, Zobel jirimos pro assibus, secundos pro semisibus, ultimos pro quadrantibus habet,

Postquam Caesar coloniam Latini noininis Emporias deduxit, per aliquot tempus numinos Minervae capite et pegaso impressos Emporitani signaverunt, in quibus praeter urbis nomen latinis litteris scriptum nomina magistratuum quinquennialium singulis litteris per puncta diremptis indicata cstant⁴⁾).

Rhodensiuni nummii⁵⁾) ex parte adversa capite illo e Syracusanorum tetradrachmis deprompto, ex avcrsa rosa signati sunt, Capiti tainen nunquam pisces adduntur. Rosae insigne vario modo formatum est. Etenim aut a fronte atit a tergo conspicitur. Plerumque quaternis foliolis proceris velut binis diametris in quattuor aequales partes dividitur. Quare fit, ut rotae speciem prae se ferat. Fortasse Massiliensiuin nummorum exeniplo Rhodenses pernoti sunt, ut hac singulari figura insigne suum foruiarent. Ubi radii illi foliacei desunt, rosa ita fimirata est, ut vetustae illius rotac, quae in antiquissimis Massiliae nummulis conspicitur, spcciem prae se ferat. Quod forte fortuna

1) Bahrfeldt Numismat. Ztschrft von Wieu 1883 p. 5 sqq.

2) Zobel I. I. p- 809. 3) Heiss IV 37—53. 4) Heiss III 54—68. — Etiam capiti Minervae interdum (Heiss III 54.) arcus pharetraque addita sunt, unde id quoque pro Dianae accipi voluissio Emporitanos perspicittur.

5) Heiss I.

factuni esse vix quisquam crediderit. Etiam horum pretium ad numerum Carthaginensium nonnam redactum est. Quoniam vero exempla minus quam 4.70 gr. valentia rarissime inveniuntur, perparvum temporis spatium Rhodenses numinos signavisse videntur. Ceterum summo artificio numismata sua exarabant,

Iam nummi ad exemplum Massiliensium colonorumque eorum a barbaris percussi considerandi sunt. Qui propterea haud exigui sunt momenti, quod ex eis quani late patuerit illorum cum indigenis commercium, cognoscitur.

Emporitanorum nummi, a quibus ordiri iuvat, ab Indictibus eodem illis *—??.po>.w* utentibus ita expressos esse, ut Graecorum nomini suum substituerent characteribus Ibericis exaratum, supra memoravimus. Barbarorum itein imitatione nummos, qui apud Heiss sunt *№ 18—3*(i, procusos esse cum ex fabricae vilitate, tum ex inscriptionibus Graecis illis quidem, sed mutilatis et litteris Ibericis adulteratis cognoscitur *). Praeterea caput illud iuvenile, quo nummi Celtiberici et argentei et acnei Romanorum iussu signati ornantur¹⁾, ex capitis illius, sive Cereris id est sive Proserpinae sive Arethusae sive Dianae, quod in nummis occurrit Emporitani, imitatione ortum esse suspicor. Magna euni vultuum similitudo inter ea intercedit, in teretum genarum plenitate, menti valde eminentis magnitudine, semiaperti denique oris proprietate posita²⁾. Cincinorum porro comptus a fronte in torum collectorum, quo hoc caput Celtibericum insigne est, ex Emporitani illius capitis ornatu explicatur. Inde quoque repetendum, quod huius collum plerumque monili distinguitur³⁾. Maxime autem piscibus, quibus utrumque circumdari solet, Celtiberum signum ex nummis Emporitani depromptum esse demonstratur.

De Luynes dux⁴⁾ et Mommsen⁵⁾ etiam nummos, qui in Gallia, qua inter septentrionem spectat et occasum, ad oras maxime oceani Britannici,

1) *№ 36* pegasi ioco centaurum gerit, qui ex illo ortus est prono errore. Pusionis enim, cuius figura caput pegasi efficitur, solum caput retentum; alarum autem loco dextra Centauri iongo muuta gladio successit.

2) Heiss tab. V—XLI. Variarum gentium per totam pacem Hispaniam Tarraconensem habitantium sunt nummi.

3) In nonnullis nummis barbatus est id caput; sed barbatus suo Marte suaque arte a barbaris additum esse ex fabricae eius vilitate apparet.

4) In nonnullis nummis monile in limbum vestis abiit.

5) R. N. 1840 p. 87. 6) Mommsen R. M. p. 708 n. 40. Nordetrusk. Alph. p. 247 sq.

reperiri solent et civitatibus Arenioricis tribuuntur¹⁾, ad drachmarum Emporitanarum exemplum formatos esse arbitrantur, quippe qui ab altera parte caput cinnatum, ab altera equum et Victoriam supervolantem praebeant. Sed vultus lineamentis et epillorum comitu e Philippeis, quos per totam Galliam septentrionalcm signis incredibili modo depravatis²⁾ a barbaris expressos esse constat, illud caput petiitum esse evincitur. Equus autem in altera parte procusus bigae residuum est; quae vulgo pro Victoria habetur, aurigam esse apparet; currus denique una rota («une fleur a lis heraldique» Rondier) vel pluribus indicatur³⁾.

Creberrimi sunt nummi ad Rhodensium exemplum a barbaris formati. In nonnullis et caput muliebre et rosa manifesta agnoscuntur⁴⁾. Horum etiam pretia ad Rhodensium legem accommodata sunt; valent enim gr. 5.06—4.17⁵⁾. Plerumque autem radii illi foliacei in crucem abierunt (quainobrem «monnaies a la croix» hi nummi nuncupari solent), ipsa floris folia in lunas dimidiatas comminuuntur aut omnino omittuntur⁶⁾. Pondera habent admodum varia; aut enim 4.70—4.60 aut 3.75—3.12 aut 2.95—1.83 aut denique 0.48—0.25 pendunt⁷⁾.

1) 982 tales nummi in Caesarea iusula (Jersey) in lucem prodierunt: Douop description de la trouvaille de File de Jersey, Haunover 1838. 390 eiusdem generis nummi «pres bourg de Vouille (Poitou)» effossi sunt: Rondier R. N. 1842 p. 76. 650 denique ad Avrauches (St. L6) sunt reperti: R. N. 1846 p. 319.

2) Omnia nummorum Gallicorum signa, quae non aut a Massiliensibus aut a Rhodensibus vel Emporitais aut deique a Romanis mutuo sumpta sunt, ex Philippeorum imaginibus continua barbarorum imitatione deformatis atque corruptis pendere censeo. Ut uno defuigar exemplo, in nonnullis nummis Gallicis aliqua planta occurrit, quae pro visco haberi et e Druidum mysteriis repeti solet. (cf. Meyer Mitth. d. antiq. Ges. zu Zurich XV p. 4). At capillus capitis Apollinei est in Philippeis expressi. Etiam «le veritable symbole de la nation Gauloise», apud, ex equo Philippeorum ortum esse suspicor. Sed haec hoc loco pluribus persequi non possum.

3) Cf. exempla apud Donopium expressa. 4) Heiss tab. I 4—9; Robert numismatique de la Province de Languedoc tab. I 1—8.

5) Haec sunt pondera a Robert et Heiss allata: 5.06 (1); 5.00 (1); 4.98 (1); 4.93 (2); 4.89 (1); 4.85 (3); 4.75 (1); 4.70 (1); 4.57 (1); 4.39 (1); 4.17 (1).

6) Capiti iuterum pisces adduntur (plerumque foliorum specie per errorem fornnati), quos, cum a nummis Rhodensium alieni sint, ex Emporitanorum nummis petitos esse apparet.

7) 1.4.70; 4.69; 4.60. II. 3.75; 3.65; 3.51; 3.49; 3.45—3.41; 3.40—3.30; 3 12. III. 2.95; 2.90; 2.75; 2.70; 2.30—2.25; 2.15; 1.86; 1.83. IV. 0.48—0.40; 0.44—0.25; 0.39—0.26. Primum genus ex Rhodensium lege pendet; secundum fortasse ad Philippeorum normam redactum est (cf. Mommsen Nordetrusk. Alph. p. 247 sqq.); tertium et quartum coniungenda sunt, utpote draehmae et oboli Massiliense8.

Creberrimi inveniuntur hi nummi eum per totam Aquitaniam tum ad Tolosam urbem ¹⁾, quamobrem Volcis Tectosagibus tribui solent. Sed etiam in Gallia Narbonensi ²⁾ et Lugdunensi ³⁾ occurrunt,

Saepe autem Rhodensium signum cum imaginibus a Philippeis assumptis ita coniungitur, ut ab altera parte vel capitis Apollineo vel bigae vestigia, ab altera rosa vel crux conspiciatur ⁴⁾. Huius generis nummi non solum per Aquitaniam, Narbonensem, Lugdunensem, sed etiam per Germaniam ⁵⁾ et Helvetiam ⁶⁾ passim inveniuntur.

Galli cum a Massiliensibus accepissent quaecunque ad vitam cultiorem pertinent, nummis quoque uti ab his didicerunt. Et interdum quidem flandi ferendi labore vitato numismata a Graecis percussa in suum contulerunt usum. Massiliensium enim et drachmas et oboli et

1) De la Saussaye II. N. 18:18 J. 223; 1/4 p. 38 sqq.; de Saulcy R. N. 1867 p. 3 sqq. Quam frequentes sacculo XVIII ad Tolosam provenerint, ex Audiberti (dissertation sur les origines de Toulouse 1764) testimonio a de la Saussaye allato colligitur: «pour se former une juste idée de la quantité de médailles que fournit Vicille-Toulouse, il suffit de savoir, que les paysans s'offraient, il n'y a pas longtemps, à y travailler pour rieu; les médailles d'argent qu'ils trouvaient à ce coup siir les dédommageaient amplement de leur salaire». Item quam plurimi reperti sunt ad «île de Noe pres d'Auche» et «entre Mirande et Condom»: de Longperrier R. N. 1840 p. 413; Hervy de St.-Denis R. N. 1841 p. 155 sqq. Ad Cuzauc (canton de Martel, dep. Lot) circiter quattuor milia horum uumorum protracta sunt: Bulletin de la Soc. archeol. du Midi de la France 1879 p. 477 sqq. Alii thesauri inventi sunt ad Aurillac (Cantal): de Luynes R. N. 1840 p. 86; ad Rodez (Aveyron): Robert I. 1.; ad Castelnaudary (Aude): Robert I. 1.; Perigueux (Dordogne): Robert I. 1.; ad Blaye (Gironde): Robert I. 1.

2) Ad Baeterras 750 reperti sunt: Robert I. 1. (Noguier bull. de la soc. archeol. et scient. de Beziers 1872 inspicere non potui); alii thesauri prodierunt ad Mesum (Meze, Hérault): Robert I. 1.; ad Lutevam (Lodeve, Hérault): de Lagoy mel. de numism. p. 9 sqq. Etiam in sinistra Rhodani ripa interdum occurrunt: Chaudruc de Crazannes R. N. 1839 p. 161; Robert I. 1. p. 31; de Lagoy description de quelques médailles inédites p. 29 n.

3) Ad «Bridiers pres la Souterraine (Creuze)»: Fillieux description d'un trésor trouve à Bridiers» 1864.

4) Caput Apollinis cum cruce coniunctum habes apud Robert pl. I 33; 27. Biga et rosa barbarice depravatae in nummo occurrunt ad «Montauban (Tarn et Garonne) reperto: Chaudruc de Crazannes Revue Numism. belge 2 ser. VI (1856) p. 385.

5) Ad Abnoba montis pedem et in reliquo territorio Badesi, ad superiores partes Rheni et Dauubii fluminum. Cf. Robert I. 1. p. 22; H. Meyer Mitth. d. antiqu. Ges. z. Zürich XV (1863) p. 12.

6) Ad Genavam et Noviodunum (Nyon): Meyer I. 1.

acs haud raro prociis Massilia et barbaricis connixta luminis deteguntur. Sed eudendi arte a Graecis assumpta et ipsi numinos signabant ad illorum exemplum, rudissima sane fabrica usi, sed neque imagines neque inscriptiones inutantes. Huc pertinent oboli ¹⁾. 51—53 apud de la Saussaye, draehmae N° 00—09, 115, 282, nummi avari N° 316, 360—363, 432—434. Interdum ²⁾ Massiliensium inscriptioni barbarorum nomen substitutum est sive Graecis sive barbaricis litteris exaratum. In nummis ad priini generis drachnarum exemplum vilissima arte expressis inscriptiones comparent Tuscis vel Raeticis characteribus confectae: riko ³⁾, piruko ⁴⁾, rutirio vel potius trutirio ⁵⁾, unurekurto ⁶⁾. Quarum prima civitatem Ricomagensem in Alpibus Maritimis sitam indicari ⁷⁾ ariet; reliquae quid sibi velint, non liquet, Drachmae secundi generis Segoliorum ⁸⁾ et Tricoriorum ⁹⁾, tertii generis (Jaenicensium ¹⁰⁾ nominibus inscriptae sunt, Drachmas septimi generis Aedui imitati sunt, nisi quod leonem gradientem in ursum transformaverunt ¹¹⁾; bae ab altera ¹²⁾ arte inscriptionem EDVIS, ab altera ORCETI (i. e. Orgetorix) praebent. Glaniorum ¹³⁾ denique drachmis ab altera parte Diana caput, ab altera taurus cornupeta signo est. Nummiorum aeneorum signa (caput Apollinis, taurum cornupeta) Samnagensium ¹⁴⁾ imitati sunt.

A Massiliensium nummiis avariis, quos primuni genus efficit volumus, etiam imagines acris illius, quod in Gallia Narbonensis et Aquitaniae ora reperiri solent et litteris Celtibericis inscriptum est ¹⁵⁾, repetendas esse censeo. De tauro cornupeta dex-

1) Mommsen nordetrusk. Alph. p. 255; de la Saussaye tab. XIV aigeiteum et aeneum exemplum exprimi curavit.

2) Mommsen I. 1. p. 205 et p. 252. H. Meyer Beschreibung der in der Schweiz aufgefundenen Gall. Münzen, Mitth. d. ant. G. z. Zürich XV (1863) tab. I, 1. Friedländer Ztschrift f. Numism. 1878 p. 115. de la S. tab. XIII Libici.

3) Mommsen I. 1.; Meyer I. 1. tab. I 2—3 = p. 1. de la S. tab. XIII Oxybii.

4) Friedländer I. 1. 5) CROBI de la S. tab. XIV.

6) OKIPT de la S. I. 1. 7) KAINIKHTFN de la S. tab. XIII.

8) Meyer I. 1. tab. II 91—93. Complures ad Chautnay (Nievre) repertae sunt: de Saulcy R. N. 1862 p. 1 sqq.

9) TAANIKIN de la S. tab. XIII. 10) de la S. tab. XIII. Cf. Robert tab. IV 21-23.

11) Decem eius exempla apud Heiss tab. LXV expressa habes. Inscriptiones Celtibericae quid sibi velint, nondum exploratum est. Heissii, qui Narbonensium nomen eis indicari putat, rationem fundamento carere apparet. Fiorelli (catalogo del musco nazionale di Napoli 205. 206; collezione Santangelo 110. 111) «Narboni Setienae» tribuit hos nummos.

trorsus ineursante, quo avcrsa pars ornatur, ncnio dubitaverit; sed etiam caput illud velatum sinistrorsus spectans, quo adversa pars iinpressa est, ex ApoHinis capite ortum esse suspicor. Nam primum quidem lineamentorum quaedam similitudo manifesta apparet¹⁾. Torum autem, qui supra frontem, et noduni, quod in cervice coinparet, haud facile explicaveris nisi hoc ex crinibus Apollinei capitis in cervicem demissis, illum ex corona laurea²⁾ ortum esse dicas. Cum hiitio capilli pxpPpnmw? nonnullis virgulis indicarentur, postea velum cis signiticari putatum est. Cum igitur barbari per Aquitaniae GalliaequeNarboncnsis orani occidentalem habitantes Rhodensium antea unimos inuitati essent, posteriore aetate Massilienses per liunc tractum plus valuisse videntur, quamobrem illi ad horuin maxiine exeniplum nummos suos formaverunt. Quod fortasse post Volcas Arccomicos a Pompcio in Massiliensium dicionem concessos³⁾ factum est,

Eadem fere actate Massilienses etiam cum Hlearibus coiunccio aliquo coniunctos fuisse e iunniis apparet. In horum enim noietta aenea taurum coniupetain Massilia arccssitum cernere licet⁴⁾; Massiliensiuni rursus nuinnius aencus ad SanctiRcinigii repertus⁵⁾ ab altera parteManae protomen, ab altera Cabirum⁶⁾, notissimum Iklearium insignc, gerit.

Ad antiquiorem aetatem referenda sunt, quae de Massiliensium cuius regionibus ad ortum positus commercio e nummis eruuntur. Per Helvetiam enim et per Galliam Cisalpinam oboli et drachmae cum ab ipsis Massiliensibus fabricata, tum a barbaris ad illorum excnium expressa inveniuntur. Atque tribus maxime viis Massilienses Alpes peragravisse videntur. Primium quidem secundum Rhodanum flumen, lacum Novorum Castelloruii (lac de Neufchatel), Arurium fluinen. Haec via indicatur thesauris haud procul Arausione⁷⁾, ad Eborudu-

1) Cf. Heiss A» 1. 2) Quae in uummo tertio apud Heiss paululum tantum immutata est.

3) Caes. b. c. I 35. 4) Heiss tab. LXIV 20.

5) deLagoy notice sur l'attribution de quelques medailles gauloises 1837 tab. J' 14 = p. 20. Quod Heiss p. 125 de hoc nummo se dubitare profitetur, quod sibi non contigerit «de retrouver cette piece ou un exemplaire semblable», auctoritatem eius viri, qui erat de Lagoy, haec re non infringi apparet.

6) de Lagoy Cabirum iniuria pro Apolline habuit.

7) Ad Jonquieres (Vaucluse) inter nummos barbaricos duae drachmae Massilioticae effossae sunt: Fortia d' Vrban antiquites de Vaucluse I 285—287, inem, sicut Mommsen, non novi nisi ex cis, quae Dureau de la Malle II. N. 1830 p. 329 sq. affert.

niim¹⁾, prope Castella Nova Vogesi²⁾, ad Rernain³⁾, ad vicum denique, cui nonien est Kloten⁴⁾, repertis. Altera via per Raetiam ducebat, Huc peitinct thesauri ad Cinio⁵⁾, Casamario⁶⁾, Imrwein⁷⁾ protracti. Tertiam denique viam Athesis cursuni secutain esse thesauris in huius fluminis ripa repertis demonstrati⁸⁾. Ultimarum duarum viarum terminum Adriam urbeni fuisse apparet, unde antiquitus electrum in Graeciani adventum esse constat. Atque electri petendi causa Massilienses trans Alpes conneasse per se consentaneum est. Adriae autem cuius urbe, (pam iam Phocaeenses adisse verisimile est, Massilienses per Galliam Cisalpinam mercaturam fecisse ex nummis per Lonibardiam repertis cognoscitur⁹⁾).

1) Ad Yverdun duo nummi Massiliotici reperti sunt: Wiberg Eiufluss d. klass. Völker auf d. Norden, deutsche Uebers. Hamburg 1867 p. 89.

2) Ad vicum haud procul Neufchatel situm, cui nomen est PreTargier sur la Thene, tres oboli Massilienses provenerunt: Wiberg l. 1.

3) Prope Bernam quattuor thesauri nummorum Massiliensium reperti sunt: Mommsen nordetrusk. Alpli. p. 235 n. 35.

4) Hottinger apud Mommsen p. 23G = R. M. p. 398 n. 99.

5) «Cimo oberhalb Agno am Luganersee»; Mommsen nordetrusk. Alpli. p. 325. G) Soret men. de la soc. de Geneve I p. 231.

7) Ad Burwein (Oberhalbsteintal, Graubünden) anno 1786 magna copia nummorum et ab ipsis Massiliensibus percussorum (in quibus drachmae primi et sexti generis) et a barbaris expressorum reperta est. Nummorum barbaricorum partim Massiliensium nonnunc partim characteribus Tuscis inscripti erant: Mommsen nordetr. Alpli. p. 203. Schreiber der Münzfunde von Burwein, Mitth. d. ant. Ges. z. Zürich XV p. 31—34,

8) Ad vicum Castel Tesino in valli Sugana situm nummos Massilioticos argenteos saepius provenire Giovauelli (Ztschrft. d. Ferdinandeum's zu Innsbruck V 1839 p. 38 u. 2.) testatur. Magna porro copia argenti et Massiliensis et barbarici ad Brentonico («am rechten Ufer der Etsch unterhalb Roveredo») reperta est: Mommsen nordetr. Alpli. p. 204. «Bei Trento kamen in einer alten Graeberstätte lauter massaliotische Silbermünzen zum Vorschein mit Ausnahme zweier Denare der Minucia und der Fabia, lauter romisches Kupfer mit Ausnahme einer unbestimmten Münze (Giovannelli dei Rezi p. 81)». Haec Mommsen R. M. p. 397 n. 28. Sed Giovannelli loco, quem laudat, nihil de nummis Massiliotici dicitur; ipse Giovannelli ad alium suum librum «iutorno all' origine e condizione antica di Trento» provocat, quem ut inspicere, mihi non contigit. — Denique ad Sanguinetum vicum haud procul Legnano oppido (in Athesis ripa dextra) situm numisma ad Massiliensium exemplum barbara confectum arte repertum est: Cavedoni anuali di num. I p. 81.

9) Borghesi Decad. XVII (= oeuvres compl. II p. 302) copiosissimi drachmarum Massiliensium thesauri in Lombardia «non ha guari» reperti mentionem facit. Ad Saucti Cesarii haud procul Mutina drachma Massiliensis et quattuor

Sed quoniam Massiliensi noneta ad (Jalloruni coinsercia pertinuerit, inde quoniam luculentissime apparet, quod per totam Narbonensem, Lugdunensem, Helvetiam, posteriori aetate etiam per Aquitaniam barbari nonnisi utebantur ad nonniam drachniarum Massiliensium redactis. Ulud sanc a Moinsono¹⁾ non recte positum esse videtur, aurorum quoque poierii a (allis non ad Philippeorum, a (quibus signa mutati sunt, sed ad drachnae Phocaeensis legem temperata esse²⁾). Argenteorum autem nummorum pondera, quae quidem inter gr. 2.80 et 2.20 varient, opinio iure ex imitatione drachmarum Massaliotarum pendere censet. Item rectissime nummillos argenteos 0.55—0.25 valentes pro partibus drachnae Massiliensis habet³⁾. Nonnullos horum nonnummorum Mommsen Nordetrusk. Alph. p. 234 sub unum conspectum posuit. Nummicos ad exemplum Rhodensium percussos seriore aetate eadem pondera praebere supra vidimus. Volcarum Arecomitorum nummos Philippeorum signis impressos item huc spectare ex Robert p. 38 colligitur. Multo vero latius pertinuisse nummos ad Massiliensium legem percussos ex thesauris ad Laveyron (Drome), Haustun (Drome), Moirans (Isere), Saint-Clair (Isere), Dolomien (Isere), Mont Beauvray (Saone et Loire), Veyrier (Haute-Savoie), Roc de Cher (Haute-Savoie) repertis apparet, de quibus Vallic (Revue Numismatique belge 1882 p. 5 sqq.) nonnulla vulgavit. Sed haec quaestio accuratius tractari nequit, priusquam plura de illis thesauris afferantur.

Quod reliquum est, ut et hoc fiat et omnino ad Massiliensium rem nummariam diligentius attendatur, vota faciamus.

nummuli barbara fabrica ad exemplum obolorum Massiliensium expressi prodierunt: Cavedoni bull. arch. 1834 p. 199.

1) Nordetrusk. Alph. p. 242—247.

2) Quod Strab. p. 181 lego cautum fuisse apud Massilienses tradit, ne dotes centum aureorum modum excederent, aurum sive signatum sive pensatum apud eos pro pecunia fuisse hac re non demonstrari puto. Legem enim illam, sicut reliquas (Strab. p. 180: οὐδὲ ἔστιν Ἰτοβίχοι.), Phocaea oriundam fuisse verisimile est.

3) Nordetr. Alph. p. 234.

I n d e x .

- p. 13, 38 h'(/e Phil. Suppl. IV.
p. 32, 3 » positac
p. 41, 23 » *Etmanem t'ens* habitare
p. 42, 24 » *Utoris*
p. 45, 18 » appellatos
p. 54, 24 » *Sordorum*
p. 77, 12 *dcle* ')
p. 79, 1 » *le/je liXua*;
p. 80, 5 » Itartiacqie